

Ikkuna ihannenuoruuteen

Arvosteleva kirjaluettelo ja 1920–1930 -luvun suomalainen nuortenkirjallisuus
elämän mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien tulkkeina

Tiina Tammilehto
Pro Gradu
Suomen historia
Arkistohallinnan
maisteriohjelma
Historian ja etnologian
laitos
Jyväskylän yliopisto
Heinäkuu 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tammilehto Tiina Maria	
Työn nimi – Title Ikkuna ihannenuoruuteen. <i>Arvosteleva kirjaluetelo</i> ja 1920–1930 -luvun suomalainen nuortenkirjallisuus elämän mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien tulkkeina.	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Heinäkuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 118 + 4 liitettä
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tämän tutkimuksen päätavoitteena on selvittää, millainen oli 1920–1930 -luvun suomalaisen nuortenkirjallisuuden luoma kuva ”hyvän” elämän rajoista, elämisen mahdollisuuksista ja mahdottomuuksista, miten kaunokirjallisuuden merkittävänä välittäjänä ja kirjallisen kasvatuksen auktoriteettina toimiva kirjastolaitos suhtautui ja pyrki vaikuttamaan tuohon kuvaan ja lopulta, onnistuiko kirjastolaitos lainaustilastojen perusteella ohjaamaan nuoret lukijat esimerkillisten kertomusten ääreen.</p> <p>Päälähteinä toimivat valtion kirjastotoimiston julkaisema <i>Arvosteleva kirjaluetelo</i> (Akl) vuosilta 1925–1938 ja luettelon pohjalta valitut 15 suomalaista nuortenkirjaa. Lisäksi lähteinä käytetään Helsingin, Jyväskylän ja Kouvolan kaupunginkirjastojen arkistoaineistoja, vuosi- ja toimintakertomuksia, lainaustilastoja sekä kanta- eli kirjalueteloja. Tutkimuksen taustalla on ajatus kirjallisuudesta ja kirjoittamisesta keinoina vaikuttaa lukijan maailmankuvaan, ja tarkoituksena on tutkia ylhäältä päin tullutta, paljolti kasvatuksellista näkemystä siitä, millaisista aineksista koostuvia kirjoja nuorille piti tarjota ja millaisia ei. Kaunokirjallisia teoksia ei tarkastella suorina kuvina aikansa todellisuudesta, vaan enemmänkin tapoina kuvata sitä, miltä todellisuuden haluttiin näyttävän ja mikä koettiin ylipäätään mahdolliseksi.</p> <p>Tutkimuksen perusteella <i>Arvostelevan kirjaluetelon</i> ihanteelliselle nuoruudelle asettamat rajat olivat osittain tiukempia, kuin mitä nuortenkirjallisuus itse ilmensi. Molemmissa lähteissä korostuivat isänmaallisuus, itsenäisyyteen ja raskaaseenkin velvollisuudentuntoon kannustaminen, yhteiskuntaluokkien erojen piilottaminen ja ympäristön rajojen kansallinen symboliikka. Varsinkin tytöille suunnatussa kirjallisuudessa ihannenuoruuden rajat olivat leveämmät kuin Akl:ssa, kun taas poikien seikkailukirjojen elämisen malli oli maantieteellisestä rajattomuudesta huolimatta hämmästyttävän perinteinen ja ahdas. Kirjastojen arkistoja tutkiessa tuli selväksi, että arkistot sisältävät tietoa instituutiosta ja päätöksenteosta mutta eivät niinkään kirjaston päätehtävästä eli lainausliikkeestä ja lainaajista. Arkistoaineistoille tyypillinen ”ylhäältä päin” katsova näkökulma vaikeuttaa ruohonjuuritason tutkimusta. Jokainen arkistokin on vain tietystä ikkunasta nähty maisema.</p>	
Asiasanat – Keywords nuoruus, nuoret, nuortenkirjallisuus, 1920-luku, 1930-luku, kasvatust, ihanteet, esikuvat, hyvä elämä, kirjastolaitos, <i>Arvosteleva kirjaluetelo</i> , mentaliteettihistoria	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1. Johdanto

1.1 Todellisuuden rajalla.....	1
1.2 Tutkimuksen tausta.....	3
1.2.1 Lukemisen historia ja kirjastolaitos kansakunnan sivistäjänä.....	3
1.2.2 Nuorison ”synty” ja nuortenkirjallisuuden kehittyminen.....	7
1.3 Aikaisempi tutkimus, tutkimuskohteen rajausta ja kysymyksenasettelu.....	12
1.4 Lähteet ja aineiston rajausta.....	18
1.5 Tutkimustapa.....	27

2. Nuortenkirjallisuus *Arvostelevassa kirjaluetelossa*

2.1 Nuortenkirjallisuuden määrä ja aihepiirit.....	34
2.2 Vaatimuksina piilokasvatusta, isänmaanrakkautta, korvenhenkeä ja vain yhden häät.....	38

3. Kirjailijat tekstien takana

3.1 <i>Arvostelevan kirjaluettelon</i> suhde eri nuortenkirjailijoihin.....	46
3.2 Kaupunkilaismaistereita, keski-ikäisiä opettajia, toimittajia ja laivan lämmittäjä.....	50

4. Mahdolliset ja mahdolliset maailmat 1920–1930 -luvun

nuortenkirjallisuudessa

4.1 Rajallista henkilökemiala.....	53
4.1.1 Pikku aikuisia.....	55
4.1.2 Yhteiskunnallisen normaaliuden täällä ja tuolla puolen.....	63
4.1.3 Moraalin strapetsiköysi.....	68
4.1.4 Tyttöjen ja poikien välisestä ystävyystestä.....	71
4.2 Rakente ja juoni kertomusten piilosäätelijöinä.....	82

4.3 Neuvostoliiton rajalta tuntemattomaan eteläiseen maahan.....	87
4.3.1 Normaalit, suositellut ja kielletyt maantieteelliset ympäristöt	88
4.3.2 Kuvitellun ympäristön ulottuvuudet.....	92

5. Tavoittivatko *Arvostelevassa kirjaluetelossa* esitellyt nuortenkirjat

kirjastoissa lukijakuntansa?

5.1 Kolme kirjastoa esimerkkeinä.....	93
5.2 Kirjastojen arkistot – tietoa instituutiosta vai varsinaisista käyttäjistä?.....	98
5.3 Arkistojen todellinen maailma.....	100

6. Ihannenuoruuden rajattu maisema.....

103

Lähteet.....

109

Liitteet.....

119

1. Johdanto

1.1 Todellisuuden rajalla

– Minä luin kesällä yhden romaanin yhdestä, jonka nimi oli Alec Mackenzie, sanoi Leena. – Hän oli juuri sellainen, kuin minä tahtoisin olla. Hoikka ja kestävä ja teki aina päinvastoin kuin muut ihmiset. Yhtenä vuonna Afrikassa hän oli koko ajan hengenvaarassa. Hänen täytyi juuri aina käsitellä alkuasukkaita. – Se on täällä Suomessa ikävää, ettei ole alkuasukkaita, sanoi Elsi. – Ei täällä yleensä ole mitään, sanoi Leena, – jos alkaa oikein ajatella elämää. Tietysti Helsinki on hirveän lysti paikka, mutta ei täällä tapahdu mitään oikeita todellisia asioita.¹

Kertomakirjallisuus on mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien maailma, normaalin elämän rajallisuuden rikkoja, mutta samalla rajojen tiukka ja huomaamaton kiinnipitäjä. Kaunokirjalliset kertomukset eivät ole totta, mutta niiden epätodellisuus kertoo paljon todellisuudesta. Sijainti toden ja epätoden rajalla määrittää suhtautumistamme kertomakirjallisuuteen. Paradoksia pohditaan Mary Marckin vuonna 1938 julkaisemassa koululaiskertomuksessa *Luokan merkkihenkilöitä* Leenan ja Elsin suilla. Tyttöjen mielestä ”todellista” elämää on vain kirjoissa, joissa seikkaillaan kaukomaissa alati hengenvaarassa. Samalla lukija huomaa, miten henkilöhahmojen selän takana naureskellaan; seikkailukirjojen tarinathan ovat perinteisesti mahdollisimman kaukana todellisuudesta. Itse asiassa nimenomaan arkisessa Helsingissä tytöille tapahtuu ”todellisia asioita”, vaikka he eivät sitä itse huomaakaan.

Valtion kirjastotoimiston julkaiseman *Arvostelevan kirjaluettelon* nuortenkirjaesittelyssä Eero Salola näkee kirjojen maailman todellisena totuuden torvena. Itse asiassa se on vielä enemmän – todellisuus sellaisena, kuin sen pitäisi olla.

Koskaan en muista minkään seikkailukirjan päättyneen niin voimakkaaseen taiteelliseen nousuun: Jumalan tuomio, paha saa palkkansa, kuvataan niin väkevänä näkemyksenä, että se jää pysyvästi lukijan mieleen.²

Tosielämässä hyvää ja pahaa on vaikea erottaa yhtä kätevästi, ”väkevästi ja voimakkaasti”, ja Salola on oikeassa siinä, että ilman kirjallisuutta moraalinen raja ei välttämättä jäisikään

¹ Marck 1938/1983, 20.

² Akl 1938, 121.

”pysyvästi mieleen”. Kouvolan kauppalan kirjaston vuoden 1935 toimintakertomuksessa sen sijaan tuomitaan romaanit, etenkin kevyet ajanvietekirjat, ylellisyystarpeiksi.

*Ajanvietekirjojen kysyntä ja romaaniuutuuksien metsästäminen on silmiinpistävä ja usein on vaikea saada yleisöä ymmärtämään, että kirjaston tarkoitus ei suinkaan ole yksinomaan tuollaisten ylellisyystarpeitten tyydyttäminen.*³

Kertomakirjallisuus ei ole totta, joten se ei ole elintärkeää ja hyödyllistä. Toimintakertomuksen edellisessä lauseessa on valiteltu, että uudet ”kauniit tietokirjat” eivät ole nostaneet kirjaston tietokirjallisuuden lainausmääriä.

Nuortenkirjallisuutta ei voi verrata aikuisten viihderomaaneihin, sillä kirjojen vahvan tai vähemmän vahvan kasvatuksellisuuden vuoksi niitä pidettiin 1920–1930 -luvulla ainakin osittain hyödyllisinä. Toisaalta jotkut nuortenkirjat täyttivät ”ylellisyystarpeen” piirteet. Varsinkin salapoliisikertomukset ja kepeät tyttökirjat leimattiin turhaksi ajanhukaksi, ja niiden arveltiin johdattavan nuoret myöhemmin viihdekirjallisuuden pariin.⁴ Kertomakirjallisuus ei siis ollut, kasvatuksellisuudestaan huolimatta, kansakoulun oppikirjojen tapaan jokin yleinen ja yhtäläinen kanava, jonka kautta oikeaa maailmankuvaa ja elämäntapaa välitettiin. Nuortenkirjat olivat myös viihdettä, joten niiden maailmassa oli enemmän mielenkiintoista liikkumavaraa.

Nuortenkirjallisuuteen suhtauduttiin ristiriitaisesti juuri sen vuoksi, että se häilyi todellisuuden ja epätodellisuuden rajalla. Sen kertomaa ”totuutta” ei ollut helppo hallita ja vielä vähemmän sen synnyttämiä vaikutuksia. Kirjallisuus vaikuttaa aina lukijaan, joko tarkoituksellisesti tai tahattomasti, kirjailijan haluamalla tai täysin päinvastaisella tavalla. Samoin kuin kertomakirjallisuus, niin myös itse nuoruus alettiin 1900-luvun alkupuolella nähdä häilyväisenä rajavyöhykkeenä. Se oli vaikutteille altis ikäkausi.⁵ Nuoren maailmassa oli monia mahdollisia suuntia, jonne kulkea ja monia rajoja, joita ylittää tai joille pysähtyä. Samoin koko Suomi, ainakin valtiollisessa mielessä, oli nuori maailma 1920–1930 -luvulla. Kirjallisuus oli osa kulttuurista viestintää, jonka kautta nuoria haluttiin opettaa arvostamaan tärkeiksi koettuja sosiokulttuurisia arvoja. Kulttuurin, tai aikakauden termein paremminkin kansakunnan, tulevaisuuden katsottiin olevan nuorten käsissä. Tärkeät arvot liittyivät yleensä juuri menneisyyden merkityksiin ja traditioihin, nykyajan etiikkaan ja toiveisiin tulevaisuudesta.⁶

³ KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Ca/1, vuoden 1935 toimintakertomus.

⁴ Heikkilä-Halttunen 2000, 71-74.

⁵ Aapola 2003, 90-91.

⁶ Stephens 1992, 3.

Kaunokirjallisuuden ja historiantutkimuksen suhdetta on leimannut vahvasti totuudellisuuskysymys.⁷ Määrittelemällä kertomukset pintapuolisesti epätodellisiksi, ja siksi arvottomiksi, menetettäisiin kuitenkin monipuolinen lähdeaineisto. Kaunokirjalliset teokset eivät koskaan ole objektiivisia kuvauksia todellisesta elämästä, vaan ihmisten mielikuvia siitä, millainen elämä ja ajattelumallit ovat mahdollisia, millaiset mahdottomia.⁸ Lähteen arvon määrittää siis näkökulma, ei itse lähde. Elsi Hyttinen ja Katri Kivilaakso ovat nimittäneet kaunokirjallisuutta ”kuvittelun arkistoksi”⁹. Nimitys on provosoiva, sillä perinteisesti arkisto on merkinnyt ”totuutta” ja kuvitelmat taas jotain aivan muuta. ”Kuvittelun arkistossa” todellisuuden raja on veteen piirretty viiva, mutta samanlainen tilanne voi tulla eteen myös normaalien arkistolähteiden äärellä. Arkistojen totuus syntyy säilyneiden ja säilytettyjen lähteiden perusteella, mutta hävitetty materiaali olisi voinut kertoa jotain muuta. Sekoittuvia vesiä tutkittaessa kannattaakin tähtyä kaueammas virtauksen alkulähteille.

1.2 Tutkimuksen tausta

1.2.1 Lukemisen historia ja kirjastolaitos kansakunnan sivistäjänä

Lukemisen tavat ja mahdollisuudet ovat muuntuneet ja kehittyneet valtavasti vuosisatojen aikana. Nyky-Suomessa lukutaito ja lukeminen nähdään itsestään selvinä, välttämättöminä ja positiivisina ilmiöinä. Alun perin suomalaiset eivät kuitenkaan ryhtyneet lukemaan vapaaehtoisesti, vaan esivallan valvovan silmän alla reformaation synnyttämän tarpeen vuoksi. Tavallinen rahvas luki 1800-luvulla lähinnä uskonnollista kirjallisuutta, eikä muunlaisia teoksia vielä ollut saatavillakaan. Tämän vuoksi kirjaan suhtauduttiin pitkään kuin pyhään esineeseen.¹⁰ 1800-luvun loppupuoli tarjosi monia aineellisia ja käytännöllisiä edellytyksiä sille, että kirjallisuutta pystyttiin painamaan, levittämään ja lukemaan entistä enemmän ja helpommin. Yhteiskunnan yleinen modernisoituminen, kaupungistuminen, teollistuminen ja kulttuurin ja talouden vuorovaikutus synnyttivät modernit kirjamarkkinat. Aineellisten edellytysten paranemisen rinnalla syntyi myös kokonaan uudenlainen suhtautumistapa lukemiseen. Intensiivisestä toistolukemisesta siirryttiin ekstensiiviseen lukemiseen. Sivistyneistö alkoi perustaa lukupiirejä ja lukukirjastoja, joiden tarkoituksena oli

⁷ esim. Häggman 2001b, 18.

⁸ Pihlainen 2001, 306-310.

⁹ Hyttinen & Kivilaakso 2010, 8.

¹⁰ Mäkinen 1997, 64-65; Sarjala 2006, 28.

etsiä aktiivisesti aina uutta, etupäässä maallista luettavaa, kuten sanomalehtiä ja tietokirjoja sekä myös vastasyntyntä eurooppalaista romaanikirjallisuutta. Lukemista ei pidetty enää pakollisena velvollisuutena, vaan siitä tuli säätyläisten uusi harrastus, jonka tavoitteina olivat nautinto ja viihde mutta myös vapaus yksilölliseen tiedonhankintaan.¹¹

Kirjallisuuden kasvua ja lukutaidon kehittymistä vauhditti kansallisuusaate. Voidaankin sanoa, että kirjallisuudella oli erittäin tärkeä asema suomalaisuuden synnyttämisessä 1800-luvulla. Kirjan kykyä luoda kuva suomalaisuudesta arvostettiin usein enemmän kuin kirjan kielellisiä tai esteettisiä ansioita.¹² Suomalaisten lukemaan opettamisesta, lukemisen ohjailusta ja myös rajoittamisesta tuli osa kansallista ohjelmaa. Kansan lukuhalu ei kuitenkaan herännyt itsestään, eikä sivistyneistököän ollut valmis suosittelemaan kaikenlaista kirjallisuutta kenelle tahansa. Valtaapitävät olivat huolissaan kansan poliittisesta aktivoitumisesta, uskonnollisesta vapautumisesta ja yleisesti tietoisuuden lisääntymisestä. Herätysliikkeet eivät myöskään suhtautuneet maalliseen kirjallisuuteen positiivisesti. Lisäksi romaanien ajateltiin kiihottavan liikaa naisia ja lapsia ja opettavan rahvaalle säätyläisten maailmaan kuuluvia elämisen malleja.¹³

Ilkka Mäkisen mukaan kirjastolaitoksen kehitystä 1800-luvulla kuvaavat siitä käytetyt nimitykset: aluksi puhuttiin rahvaankirjastoista, sitten kansankirjastoista ja 1900-luvun alkupuolelta lähtien yleisistä eli kunnankirjastoista. Rahvaankirjasto-nimitys kertoo siitä, että sivistyneistöllä oli 1800-luvun alussa omat erilliset lukukabinettinsa. Pitäjien papit alkoivat kuitenkin hankkia kirjoja myös yleiseen käyttöön, ja 1850-luvulta lähtien arkkipiispa määräsi rahvaankirjastojen perustamisen pappien velvollisuudeksi. Piispantarkastuksilla seurattiin kirjastoasian edistymistä, ja arkkipiispan kampanjan johdosta maaseudun kirjastojen määrä nousikin räjähdysmäisesti 1860-luvun alussa muutamista kymmenistä yli sataan. Pappien lisäksi kirjastoja olivat perustamassa ylioppilaat ja joskus myös talolliset tai nimismiehet. Romaaneja tai kevyttä kirjallisuutta näihin kirjastoihin ei hankittu. Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa suositeltiin, että koulun yhteyteen tulisi perustaa kirjasto, josta olisi hyötyä sekä oppilaille että muille kuntalaisille. Kirjastojen hoito- ja kehittämisvastuu siirtyi nyt papeilta kansakoulunopettajille. Myös useat yhdistykset, kuten raittiusliike, nuorisoseurat ja työväenyhdistykset ryhtyivät perustamaan pieniä kirjastoja.¹⁴

Fennomaanienemmistöinen Kansanvalistusseura vaikutti keskeisesti suomalaisen kirjastolaitoksen kehittämiseen. Kirjasto tarjosi keinoja fennomaanien

¹¹ Häggman 2007, 218-220; Mäkinen 1997, 15-17, 88; Mäkinen 2003, 311-314.

¹² Mäkinen 1997, 372 ; Lyytikäinen 2003, 294 ; Sevänen 1994, 24-25.

¹³ Häggman 2007, 219; Kaarninen 2007, 248-249; Mäkinen 1997, 42-45, 259-260 ; Mäkinen 2003, 310-311.

¹⁴ Mäkinen 1996, 24, 30-32 ; Mäkinen 1997, 151, 322-324, 341-342 ; Mäkinen 2003, 318-320

päämäärien, kansansivistyksen ja isänmaallisuuden, levittämiseen. Vuonna 1884 Kansanvalistusseuran kokouksessa laadittiin kirjasto-ohjelma, jossa painotettiin kirjaston asemaa ”kaiken kansan kirjastona”, jota myös säätyläisten tulisi käyttää ja kehittää. Ohjelmassa ehdotettiin Kansanvalistusseuran tehtäväksi kirjaluetteloiden ja kirjastonhoidon oppaiden toimittamista. Seura ryhtyi myös lahjoittamaan tai myymään kirjoja puoleen hintaan maalaiskuntien kirjastoille. Kirjastojen kunnallistaminen oli Kansanvalistusseuran tärkeä tavoite, sillä vain julkisen rahoituksen nähtiin takaavan kansan tasapuolinen ja tasokas sivistäminen. 1800-luvun loppupuolelta lähtien kirjastot alkoivatkin saada kunnilta avustusta.¹⁵

Vuonna 1906 Kansanvalistusseuran merkitys kirjastokysymyksen asiantuntijana vahvistui edelleen, kun seuran yhteyteen perustettiin senaatin alaisen kouluylivaltuutuksen¹⁶ ehdotuksesta kirjastokomitea. Ehdotuksen sytykkeenä oli Kansanvalistusseuran valtionapuhakemus lastenkirjastoja varten. Kouluylivaltuutus toivoi saavansa komitean puheenjohtajaksi oman edustajansa kansanvalistusseuralaisten joukkoon, mutta näin ei kuitenkaan käynyt. Henrik Steniuksen mukaan viranomaisten kiinnostus, väliintulo ja halu vaikuttaa itsenäisesti syntyneiden yhdistysten toimintaan oli tyypillistä suomalaiselle yhdistyselämälle 1800-luvulla. Kansallisia mielipiteitä ja yritteliäisyyttä sai esiintyä, mutta ei kuitenkaan täysin virkamiesmaailman ulkopuolella. Varsinkin sortovuosien aikana yhdistysten konrollointi lisääntyi. Tosin Kansanvalistusseuran omanakin päämääränä oli kirjastojen kunnallistaminen valtion yhteyteen. Perustetussa komiteassa pohdittiin esimerkiksi kunnallisen kirjastoverkon kehittämistä, kirjastoille annettavan valtionavun perusteita, erilaisten kirjastotyyppien tarvetta ja kirjastonhoitajan tehtäviä.¹⁷

Vuonna 1908 ryhdyttiin julkaisemaan *Kirjastolehteä*, ja Kansanvalistusseuran rinnalla aloitti toimintansa Suomen kirjastoseura. Seurojen välille syntyi nopeasti erimielisyyksiä, minkä seurauksena Kansanvalistusseura perusti oman erillisen lehtensä *Kansanvalistuksen*. Suomen kirjastoseura pyrki luomaan ammatillisesti johdetun itsenäisen kirjastoinstituution amerikkalaisen mallin mukaan, ja sen kirjastoaate oli enemmän palvelu- kuin kasvatussuuntautunut. Kansanvalistusseurassa ei sen sijaan uskottu kirjastojen käyttäjien kykyyn sivistyä itsenäisesti. Kansanvalistusseuran sihteeri Niilo Liakka halusi

¹⁵ Mäkinen 2003, 319-320 Vatanen 2002, 47-50, 59-61.

¹⁶ Kouluylivaltuutus oli Suomen autonomian aikana ainoa kirjastoviranomainen. Sen alaisuudessa toimivat opettajakirjastot, ja kansakouluasetuksen perusteella kouluylivaltuutus saattoi myös puuttua kansankirjastojen toimintaan. Vatanen 2002, 62.

¹⁷ Vatanen 2002, 60, 62-63 ; Stenius 1992, 178 ; Stenius 1987, 91-92.

myös korostaa tietokirjallisuuden sijaan kaunokirjallisuuden merkitystä ja vaikutusmahdollisuuksia nuorison henkiseen kehitykseen.¹⁸

1920-luvun alussa kirjastojen toimintaa ryhdyttiin lopullisesti järjestämään valtiollisella tasolla. Kirjastojen valvovaksi elimeksi perustettiin Opetusministeriön alaisuuteen kirjastotoimikunta, jonka puheenjohtajana työskenteli vapaasta valistustyöstä vastaava kouluneuvos, ja kuusi muuta jäsentä tulivat Kansanvalistusseurasta, Suomen kirjastoseurasta, Suomen Nuorison Liitosta, Työväen Sivistysliitosta, Svenska Folkskolans Vännerista ja Finlands Svenska Arbetarförbundista. Käytännön toiminta, kuten valtionavun jakaminen, neuvonta ja koulutus, kuuluivat toimikunnan alaisen valtion kirjastotoimiston tehtäviin. Suomen kirjastoseura oli osittain tyytyväinen valtion mukaantuloon kirjastoasian hoitamisessa, mutta valistusjärjestöjen voimakas mukanaolo kirjastotoimikunnassa kismitti ammatillisesti suuntautuneita kirjastoseuralaisia. Vuonna 1928 säädetty kansankirjastolaki vakiinnutti 1920-luvun alussa tehdyt järjestelyt kirjastojen valtionapuineen, ja tältä pohjalta kirjastoliike toimi Suomessa seuraavat 40 vuotta.¹⁹

Kirjastolaitoksella oli merkittävä asema kirjallisuuden välittämisessä 1800-luvulta lähtien, ja kirjastojen perustaminen yleensäkin liittyi länsimaissa tapahtuneeseen demokratisoitumiskehitykseen. Suomessa kirjastoliikkeen alkuperäisenä päämääränä oli kuitenkin demokratian sijaan enemmänkin kansansivistyksen kohottaminen. 1920–1930 -luvulla lukijoilla ei vielä ollut mahdollisuutta hankkia kirjastoista vapaasti mitä tahansa luettavaa. Ensinnäkin kaupunkien kirjastoissa oli laajemmat kokoelmat kuin maaseudulla, vaikka valtionavustuksissa suosittiinkin maalaiskuntien kirjastoja. Kirjastoväen piirissä vallitsi myös erimielisyyttä siitä, kuinka voimakkaasti lukijoita tulisi ohjata ”oikeanlaisen” kirjallisuuden pariin. Suurimmaksi osaksi Suomen kirjastoliikkeessä kannatettiin amerikkalaisen mallin mukaista kirjastoa. Sen lähtökohtana oli kannustaa käyttäjiä omatoimiseen tiedonhakuun, korostaa tietokirjallisuuden merkitystä, sijoittaa teokset avohyllyihin vapaasti valittaviksi ja poistaa kokoelmista vain ”arvoton” kirjallisuus. Saksasta peräisin olevassa kirjastoideologiassa taas korostettiin kaunokirjallisuutta ja kirjastonhoitajan ”sieluamuodostavaa” tehtävää hänen ohjatussaan tarkasti käyttäjien lukemista. Suomen kirjastolaitoksessa haluttiin liiallisen kasvattavuuden sijasta painottaa monipuolisuutta ja puolueettomuutta. Toisaalta jossain määrin myös saksalaiset periaatteet katsottiin käyttökelpoisiksi. Ainakin maaseudulla kirjastonhoitajan työhön ajateltiin alkuvaiheessa ja tilapäisesti kuuluvan enemmän asiakkaiden ohjaamista, jotta heistä kasvaisi hyviä

¹⁸ Vatanen 2002, 110-119.

¹⁹ Vatanen 2002, 176-178, 182-183.

kirjastonkäyttäjiä. Lisäksi maaseudulla kirjastonhoitajat olivat usein opettajia, joten heidän omaksumansa saksalaiset pedagogiset virtaukset vaikuttivat myös kirjastotyöhön.²⁰

Kirjastonhoitajan vaikutusvalta asiakkaan lukuvalintoihin vaihteli, mutta itse kirjastoja valvottiin myös organisaation ylätasoilta käsin. Kirjastotoimikunta ei tietenkään antanut määräyksiä kirjastoihin hankittavista kirjoista, mutta suosituksia kuitenkin. Valtionavun saamiseksi kirjaston uusien kirjojen luettelo tuli lähettää Opetusministeriön ja kirjastotoimikunnan alaisuudessa toimivalle kirjastotoimistolle. Vuoden 1928 kansankirjastolain ja -asetuksen mukaan ”epäsiveellisiksi” tai ”ala-arvoisiksi” katsotuista kirjoista ei saanut valtionapua, ja ne piti poistaa kokoelmista. Yleensä näillä määritteillä tarkoitettiin viihdekirjallisuutta, mutta joskus myös taidekirjallisuutta. Toinen keino vaikuttaa kirjastojen kirjavalintoihin oli *Arvosteleva kirjaluetelo*²¹, jota kirjastotoimisto julkaisi *Kansanvalistus- ja Kirjastolehden* liitteenä sekä joka vuosi yhteen koottuna erillisenä kirjasena. Luettelo sisälsi kirja-arvosteluja monilta eri aloilta yleisteoksista, kirjallisuushistorioista ja yhteiskunnallisista teoksista nuoriso-, raittius- tai viihdekirjallisuuteen. Se oli tarkoitettu ohjenuoraksi kirjastojen miettiessä uusien julkaistujen kirjojen sopivuutta omiin kokoelmiinsa.²²

1.2.2 Nuorison ”synty” ja nuortenkirjallisuuden kehittyminen

Nuorison käsite ja sen myötä myös nuortenkirjallisuus alkoivat vakiintua Suomessa vasta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa, suurimpana syynään yhteiskunnan rakennemuutos. Länsimaista nuoruutta tutkinut John R. Gillis yhdistää nuorison ”synnyn” keskiluokan elämäntavoissa ja ihanteissa tapahtuneisiin muutoksiin sekä ennen kaikkea koulunkäyntiajan pidentymiseen. Hänen mukaansa uudenlaiseen nuoruuskäsitykseen vaikutti lapsiluvun pieneneminen keskiluokan piirissä 1800-luvun loppupuolella. Vanhemmilla oli enemmän mahdollisuuksia ja halua kontrolloida lastensa koulutusta ja elämää entistä pidempään. Gillisin mukaan nuoruus syntyi tai siitä tuli merkityksellistä tällaisen pidentyneen riippuvaisuussuhteen seurauksena.²³

Koulutusasteiden kehittyessä lapset jaoteltiin tarkasti ikänsä mukaan, ja 14–18-vuotiaat alettiin vähitellen nähdä omana erityisenä ikäryhmänään. Englannissa esimerkiksi aikakauslehtiä ja kirjoja ryhdyttiin suuntaamaan iän mukaan erikseen lapsille, sekä pojille ja

²⁰ Vatanen 2002, 26, 46, 177, 184-188.

²¹ Jatkossa *Arvostelevastasta kirjaluetelosta* käytetään myös lyhennettä Akl.

²² Eskola 2004, 57; Sevänen 1994, 68-73.

²³ Gillis 1974, 98-102.

tytöille, tai nuorille aikuisille, kun aiemmin kohderyhmät olivat olleet paljon laajempia. 1800-luvun loppupuolelle asti koulutuksen tavoitteena oli ollut kasvattaa pojista nopeasti miehiä, mutta nyt nuorten aikuistumista hidastettiin tarkoituksella. Esimerkiksi poikien tutustumista poliittisiin, yhteiskunnallisiin tai seksuaalisiin kysymyksiin haluttiin siirtää myöhempiin ikävuosiin. Kontrolloidussa sisäoppilaitosmaailmassa nuorilla ei voinut olla aikuisille kuuluvia yksilön oikeuksia.²⁴

Nuoruuden uudenlaiset merkitykset syntyivät ylempien luokkien piirissä, mutta koulunkäynnin yleistyessä 1900-luvun alkupuolelta lähtien myös köyhempien jälkikasvuun kohdistettiin enemmän huomiota ja valvontaa. Erilaiset tutkimukset nuorten fyysisestä, psykologisesta tai sosiaalisesta kehityksestä tekivät nuoruudesta universaalin ilmiön, joka ei ollut enää riippuvainen luokkarajoista. Epävakaata nuoruusaikaa pyrittiin tasoittamaan uudenlaisella lainsäädännöllä, ja ensimmäistä kertaa syntyi täysin nuorten ohjaamiselle omistautuneita järjestöjä. Eniten kuuluisuutta sai kenraali Baden-Powellin vuonna 1908 aloittama partiopoikatoiminta. Baden-Powell korosti kaikille yhteistä ”poikahenkeä” sekä sitoutumattomuutta politiikkaan tai maanpuolustukseen, mutta todellisuudessa partiotoimintaan osallistui eniten keskiluokan lapsia, ja siinä oli voimakkaita nationalistisia piirteitä.²⁵

Lisääntynyt kiinnostus nuoruutta kohtaan synnytti stereotyyppisen kuvan aggressiivisesta ja kapinallisesta nuoresta. Nuorten rikollisuus ei ollut uusi ilmiö, mutta nyt sitä ei pidetty pelkästään köyhien elinolojen tai yhteiskuntarakenteen vaan enemmänkin itse nuoruuden ja lapsen universaalin luonnon aiheuttamana. Psykologisen determinismin mukaan jokaisessa nuoressa piili yhteiskuntaluokasta riippumatta potentiaalinen kapinallinen. 1900-luvun alun kohonneet nuorisorikollisuustilastot eivät Gillisin mukaan kerro välttämättä nuorten käyttäytymisen muuttumisesta. Laittomiksi määriteltiin vain entistä helpommin sellaisia sosiaalisen käyttäytymisen muotoja, kuten kaduilla maleksimista, vaarallisia pelejä tai vahingontekoja, joita aiemmin oli yhteisössä pidetty ehkä ärsyttävinä, mutta ei kuitenkaan yleiselle järjestykselle vaarallisina. Varsinkin varhain itsenäistymään tottuneilla työläisnuorilla oli vaikeuksia sopeutua yhteiskunnan holhoukseen.²⁶

Paradoksaalisesti nuorten merkitys yhteiskunnassa on kasvanut sitä mukaa, kun heidän osuutensa väestöstä on vähentynyt jyrkästi viimeisten sadan vuoden aikana. Suomessa nuorisoa oli kuitenkin juuri 1920-luvulla, ja myös 1960-luvulla, runsaasti enemmän kuin

²⁴ Gillis 1974, 102-104, 106, 108, 112-116

²⁵ Gillis 1974, 133-135, 142, 145-148.

²⁶ Gillis 1974, 170-180, 183.

muina 1900-luvun vuosikymmeninä. Vuonna 1921 säädetty oppivelvollisuuslaki muutti ja paransi lapsen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Lapsiin ja nuoriin kohdistunut lainsäädäntö alkoi ensimmäistä kertaa käsitellä heitä yksilöinä ja ”lapsikansalaisina”. Vanhempien määräysvallan väheneminen ja kasvatusvastuun osittainen siirtäminen valtiolle oli tyypillistä modernien yhteiskuntien vallankäytölle. Toisaalta John R. Gillisin mukaan länsimainen koululaitos ja yhteiskunnan holhoaminen rajoittivat nuorten itsenäistymistä ja syvensivät lapsuuden ja aikuisuuden välistä kuilua. Oppivelvollisuuden suorittaminen kesti Suomessa yleensä 13–15 -vuoden ikään asti, joten alaikäisten alle 16-vuotiaiden työssäkäynti väheni nopeasti, mihin vaikuttivat myös uudet teollisuustyötä koskevat asetukset. Maaseudulla lapset osallistuivat edelleen normaalisti töihin koulunkäynnin rinnalla. Kansakoulun jälkeinen koulutus oli vielä harvinaista. 1920-lukuun tyypillisesti liitetty viihde- ja koululaiskulttuurin synty kosketti siis vain pientä osaa ajan nuorista.²⁷

Puhtaasti poliittiset syyt lisäsivät mielenkiintoa nuoruutta kohtaan. Vuoden 1918 sisällissodan kärjistämiä, yhteiskuntaluokkien välisiä syviä ristiriitoja ja vihamielisyyttä pyrittiin tasoittamaan uudella sosiaalipolitiikalla työlainsäädäntöineen, maareformeineen ja köyhäinhoitolakeineen. Ensimmäistä kertaa lastensuojeluun panostettiin voimakkaasti, vaikkakin lasten työnteosta, vapaa-ajan vietosta ja pahantapaisuudesta oli etenkin kaupungeissa keskusteltu jo 1800-luvun lopulta lähtien. Nuoruus ja kansakunnan tulevaisuus liitettiin kiinteästi toisiinsa, ja nuorten kasvattamisessa nähtiin avain niin kotien rappion kuin ulkomaisten uhkienkin estämiseen. Sisällissodassa kärsineen moraalin ajateltiin olevan yhteydessä fyysiseen kuntoon ”terve sielu terveessä ruumiissa” -ajattelun mukaisesti, joten myös lasten terveydenhuoltoa parannettiin. Pakollisen kansakoulun ja ongelmanuorille tarkoitettujen kasvatuslaitosten lisäksi nuoriin pyrittiin vaikuttamaan vapaaehtoisen nuorisotoiminnan kautta. Kristillisiä nuorisoliikkeitä, kansallsidealistisia ja itsekasvatukseen kannustavia nuorisoyhdistyksiä sekä puoluepoliittisia järjestöjä syntyi Suomeen 1800-luvun lopulta lähtien. Sisällissodan jälkeen nuorisoliikkeissä keskityttiin kansakunnan yhtenäisyyden edistämiseen.²⁸

Vapaa-ajalla nuoriin voitiin vaikuttaa paitsi järjestötoiminnan myös kirjallisuuden kautta. Lastenkirjallisuudesta eriytynyt suomalainen nuortenkirjallisuus oli 1920–1930 -luvulla vielä suhteellisen uusi ilmiö, mutta kirjojen määrä lisääntyi huomattavasti juuri tänä aikakautena elintason nousun, kaupungistumisen ja lukutaidon leviämisen ansiosta. Suurimmat kustantajat perustivat omia nuortensarjojaan, Otava *Poikien*

²⁷ Gillis 1974, 102; Haapala 2003, 67, 72, 76 ; Pulma 1987, 125-126 ; Tuomaala 2004, 71-73, 78-80.

²⁸ Gillis 1974, 143 ; Kaarninen 2003, 217-218 ; Nieminen 2003, 263-269 ; Pulma 1987, 123-126.

*seikkailukirjaston ja Tyttöjen kirjaston, WSOY Koululaiskirjaston ja Gummerus Gummeruksen nuorten kirjaston sekä Poikain jännityskirjaston.*²⁹

Varsinainen suomalainen lastenkirjallisuus oli alkanut kehittyä 1800-luvun aikana ja nuortenkirjallisuus vuosisadan lopulla lapsuuden ja nuoruuden saatua uusia merkityksiä ja maallisen kaunokirjallisuuden yleensäkin lisääntyttä. 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella lapsille suunnatut kirjat olivat lähinnä käytösoppaita, hengellisiä teoksia tai vertauskuvallisia eläintarinoita, joiden avulla lapsista pyrittiin kasvattamaan nopeasti aikuisia. Varoituskertomukset ja niin sanottu ”jöröjukkakirjallisuus” muistuttivat suorasukaisen raa’asti tottelemattomuuden seurauksista. Ennen vuotta 1850 oli ilmestynyt suomeksi ja ruotsiksi vasta muutamia kymmeniä lapsille tai nuorille suunnattuja kaunokirjallisia teoksia, joista suurin osa oli käännöksiä.

Tästä eteenpäin suomalainen lastenkirjallisuus lisääntyi yhtä nopeasti kuin aikuistenkin kirjallisuus, ja kehitykseen vaikuttivat myös kansallisuusaatteen kannattajat. Snellmanin mukaan lasten lukuhalu ei saanut tukahduttaa pelkästään ulkoluvulla, vaan heille tuli tarjota hyviä romaaneja, satuja ja runoja. Yhteiskunnalliset aiheet eivät lasten kirjoihin kuitenkaan kuuluneet. Uskonnollis-moraalinen ja sentimentaalinen kasvatuskirjallisuus oli yleistä 1800-luvun loppupuolellakin, mutta romantiikan innoittamana lapsen mielikuvitusta ja lapsuuden itseisarvoa alettiin korostaa yhä enemmän.³⁰

Lastenkirjallisuuden tason ja arvostuksen nousuun vaikutti eniten ruotsiksi kirjoittanut Zacharias Topelius. Topelius oli *Helsingfors Tidningarin* päätoimittaja, kirjailija ja historian professori, joka *Välskärin kertomuksillaan* vaikutti esimerkiksi historiallisen romaanin kotiutumiseen Suomeen. Muiden töidensä rinnalla Topelius kirjoitti satuja, jotka hän kokosi 1860-luvulta lähtien kahdeksan nidettä käsittäväksi *Läsning för barn (Lukemisia lapsille)* -sarjaksi. Saduissa korostuivat etenkin kristillinen usko, isänmaa sekä hyvän ja pahan välinen taistelu. Romantiikan hengessä Topelius painotti kaunokirjallisuuden merkitystä lapsen henkiselle kehitykselle, johon ei pelkkä koulutyön älyllinen teoreettisuus riittänyt. Moraali ei kertomuksissa saanut olla liian näkyvää ja ilmeistä, vaan sen tuli olla ”kätkeytyä itse kertomukseen, kuten kukassa tuoksun”, jotta lukija voisi sen itse löytää. Fantasiaa saduissa piti olla, mutta ei kuitenkaan sellaista, joka johtaisi lasten ajatukset väärille urille, kuten kauhutarinoissa. Täytyy kuitenkin muistaa, että lapsuuden romantisointi sai 1800-luvulla kaikupohjaa lähinnä vain korkeammassa yhteiskuntaluokissa. Niin maaseudulla kuin myös kaupunkien vähäosaisten piirissä lapsi oli lähinnä itsestään selvää

²⁹ Hakala 2003, 74 ; Häggman 2001a, 318 ; Leino-Kaukiainen 1990, 156 ; Tarkka 1980, 190, 407-408.

³⁰ Huhtala & Juntunen 2004, 9-10, 15-18 ; Ihonen 2003, 12-16, 18 ; Kuivasmäki 1990, 11-13, 53.

halpaa työvoimaa. Myös säätyläistö patisti työläisten lapsia töihin joutilaisuuden ja pahantapaisuuden välttämiseksi. Leikit, sadut ja kirjat olivat harvojen etuoikeus. 1800-luvulla lasten- ja nuortenkirjallisuuden osuus kaunokirjallisuudesta oli noin kymmenen prosenttia.³¹

1800–1900 -lukujen vaihteessa lastenkirjallisuus alkoi eriytyä enemmän niin iän kuin sukupuolenkin mukaan. Nuoruusajan pidentyessä uudenlaisen nuortenkirjallisuuden merkittävimmäksi piirteeksi muodostui nuoren ohjaaminen lapsuuden maailmasta aikuisuuteen, ja nimenomaan mieheksi tai naiseksi. Aluksi syntyi tarve mukailla aikuiskirjallisuudesta nuorille sopivampia teoksia, ja tästä varhaisin esimerkki on jo 1700-luvun lopulla saksalaisen Campen laatima nuorisoversio Daniel Defoen teoksesta *Robinson Crusoe*. 1800-luvun lopun nuorisokirjat, eli romaanit, kertomukset ja sadut, käsittelivät usein sosiaalisia kärsimyksiä, kuolemaa ja köyhyyttä, joista kuitenkin lopulta selvittiin uskon ja rehellisen työn ansiosta. Keskeisintä ei vielä ollut niinkään tyttöjen ja poikien, vaan hyvin ja huonosti kasvatettujen lasten kuvaaminen.³²

Realismi vaikutti myöhemmin varsinaisten nuorisoromaanityyppien, tyttö- ja poikakirjojen sekä koululaiskertomusten syntyyn. Mallit tulivat etenkin angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta, jossa tyttökirjallisuuden uranuurtajia olivat Susan Warnerin aikansa bestseller *The Wide, Wide World* (1850) sekä Louisa M. Alcottin *Little Women* (1868), ja poikakirjallisuuden puolella esimerkiksi R. L. Stevensonin *Treasure Island* (1883). Anni Swanin 1910–1920 -luvulla kirjoittamista nuortenromaneista tuli Suomessa ensimmäisiä lajinsa klassikoita. 1900-luvun alun varhaiset suomalaiset poikakirjat kertoivat selviytymistaisteluista villissä pohjoisessa luonnossa. Silmiinpistävin ero tyttö- ja poikakirjojen välillä oli, että tyttökirjat suuntautuivat sisäänpäin, perheeseen, kodin ympäristöön ja ihmissuhteisiin, kun taas poikakirjat sisälsivät vaarallisia seikkailuja autoilla saarilla ja erämaissa. 1920–1930 -luvulla nuortenkirjat alkoivat viihteellistyä. Tyttökirjoissa neito sai lopulta ”prinssin ja puoli valtakuntaa”, poikakirjoissa taas yleistyivät salapoliisijuonet, ja ne saivat enemmän militaristisia ja nationalistisia piirteitä.³³

Nuortenkirjat eivät olleet ainoita nuorten vapaa-ajalla lukemia tekstejä. Nuorison lukemistottumuksista oltiin jo 1900-luvun alkupuolella kiinnostuneita ja lukuvimmasta sekä ”roskaromaanien” vaikutuksista jossain määrin huolissaan. Mitään laajempia tutkimuksia nuorten lukutavoista ei kuitenkaan vielä tehty. Oletettavaa on, että nuoret lukivat varsinaista aikuistenkin kaunokirjallisuutta ja aikakauslehtien rikos- ja

³¹ Ihonen 2003, 19 ; Kuivasmäki 1990, 23-25, 51, 57-62 ; Lehtonen 2003, 20-23.

³² Huhtala 2003, 38 ; Huhtala & Juntunen 2004, 54 ; Kuivasmäki 1990, 52, 187-188.

³³ Huhtala 2003, 43-46 ; Huhtala & Juntunen 2004, 54-55, 58-60, 70-74 ; Kuivasmäki 1990, 55-57.

rakkaustarinoita sekä sarjakuvia. ”Laadukkaan” aikuisten kaunokirjallisuuden lukemista ei suinkaan katsottu pahalla. Suomen kirjastoseuran sihteerinä toimineen Tyyni Haapanen-Tallgrenin³⁴ mielestä nuorisoa tuli ohjata lukemaan sankarirunoja, näytelmiä, kertomakirjallisuuden klassikoita, historiallisia romaaneja sekä joitain uusiakin teoksia.³⁵

Lasten- ja nuortenkirjallisuuteen suhtautuminen sen sijaan oli kahtalaista. Kustantajat näkivät nuorisolle suunnatut teokset selkeästi aikuistenkirjallisuudelle alisteisina 1930-luvun lopulle asti. Kirjailijoiden oli vaikeaa saada apurahoja, ja arvosteluja laiminlyötiin. 1800-luvulla saavutettu asema osana kansalliskirjallisuutta oli latistunut. Alan ammattilaisten mielestä syynä oli myös kirjailijoiden tavoitteellisuuden ja kunnianhimon puute. Heidän mukaansa silloinen lastenkirjallisuus oli liian helppoa ja mukavaa, ja lapsiin suhtauduttiin välinpitämättömästi, vaikka he olivat juuri parhaassa mielikuvitusiässään. Jo 1930-luvulla todettiin, että ”Hyvä lastenkirja on taidetta aivan yhtä hyvin kuin vastaavan arvoinen aikuistenkirja”, mutta yleisesti suhtautumistapa lasten- ja nuortenkirjallisuuteen muuttui vasta seuraavina vuosikymmeninä. Taiteellisuudenkaan ei kuitenkaan katsottu estävän kasvattavuuden ja opettavuuden läsnäoloa nuortenkirjojen luontevana osana.³⁶

1.3 Aikaisempi tutkimus, tutkimuskohteen rajaus ja kysymyksenasettelu

Tämän pro gradu -työn keskeisinä teemoina toimivat kaunokirjallisuus, etenkin nuorille suunnattu kertomakirjallisuus 1920–1930 -luvulla, ja kirjastolaitos kirjallisuuden välittäjänä. Tutkimustapaa ja -menetelmiä käsittelevää kirjallisuutta käytän vertaillen sekä historiantutkimuksen, kirjallisuudentutkimuksen että tarkemmin lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkimuksen piiristä. Gradussa pohditaan toisaalta myös arkistolähteiden, tai joskus niiden puutteen, välittämää kuvaa todellisuudesta, ja esimerkkeinä toimivat kirjastojen arkistot. Mukana on siis lisäksi arkistoalaan ja arkistojen olemukseen liittyvää kirjallisuutta.

Riitta Kuivasmäki on väitöskirjassaan selvittänyt suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden alkuvaiheita 1800-luvulla ja Päivi Heikkilä-Halttunen taas lapsille ja nuorille suunnatun kirjallisuuden institutionalisoitumista ja kanonisoitumista 1940- ja 1950-

³⁴ Tyyni Tuulio käytti *Arvostelevassa kirjaluetelossa* esittelemiensä kirjojen yhteydessä nimeä Haapanen-Tallgren vuoteen 1932 asti, ja vuodesta 1933 lähtien nimeä Haapanen-Tuulio. Nimi Tyyni Tuulio toimi kirjailijanimenä.

³⁵ Mäkinen 2003, 322-324 ; Heikkilä-Halttunen 2000, 71-72.

³⁶ Heikkilä-Halttunen 2000, 70-71, 73-78.

luvuilla. Ikka Mäkisen ja Pirjo Vatasen väitöskirjat käsittelevät kirjastolaitoksen ja lukemiskulttuurin syntyä Suomessa ennen 1920-lukua. Nämä tutkimukset tarjoavat monipuolista taustatietoa. Erkki Seväsen väitöskirja *Vapauden rajat: kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918-1939* sekä Eija Eskolan väitöskirja *Suosittelut, valitut ja luetut: kirjallisuus kirjastoissa 1918-1939* sen sijaan ovat tutkittavalta ajankohdaltaan ja näkökulmiltaan lähimpänä omaa tutkimustani. Molemmissa teoksissa perehdytään kirjastolaitoksen tapaan säädellä kirjallisuutta ja sen lukemista, minkä yksi keino oli *Arvostelevan kirjaluettelon* julkaiseminen. Kokonaisuutena kirjastolaitoksen harjoittamaa sääntelyä on siis jo tutkittu melko kattavasti. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on paneutua erityisesti *Arvostelevaan kirjaluetteloon*, ja vielä tarkemmin sen arvosteluihin ja esittelyihin suomalaisesta nuortenkirjallisuudesta.

Sevänen on tutkinut *Arvostelevan kirjaluettelon* suhtautumista modernismiin, työväenkirjallisuuteen ja kansankuvauksen uudistumiseen ja näitä tyylilajeja edustaviin kirjailijoihin, eritellyt kirjaesittelyissä käytettyjä arvottavia ilmaisia sekä yleisesti esitellyt luettelon ideologista arvomaailmaa. Hän toteaa, että ”lasten ja nuorten kirjallisuus ei muodostanut *Arvostelevalle kirjaluettelolle* merkittävää ongelmaa”³⁷. Ongelmattomuuden syitä kannattaa kuitenkin tutkia, ja toisaalta, muutamatkin negatiiviset huomiot saattavat kertoa jotakin tärkeää. Eskola on käynyt kirjaesittelyjä läpi kaunokirjallisuuden eri suuntausten lisäksi myös tietokirjallisuuden ja nuorisokirjallisuuden osalta. Nuorille suunnattujen romaanien arvosteluja hän selostaa vain lyhyesti ja melko yleisellä tasolla. Aiemmassa tutkimuksessaan *Rukousnauha ja muita romaaneja: Suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880-1939* Eskola on arvioinut ulkomaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden esittelyjä. Hän erittelee romaaneille annettuja positiivisia ja negatiivisia huomioita, mutta ei kuitenkaan tarkemmin tutki, miksi esimerkiksi puhdashenkisyyttä arvostettiin tai 1930-luvulla lisääntyneitä sotahistoriallisia seikkailuja ei enää pelkästään ylistetty. Uskon, että arvosteluista saa enemmän irti liittämällä ne ajan historialliseen kontekstiin.

Aikaisemmin kirjastolaitoksen linjaa kirjavalinnassa ovat tutkineet Markku Meriranta pro graduun pohjautuvassa kirjassaan sekä Nuotio, Perälä, Putkonen ja Gronow vuonna 1973 julkaistussa tutkimuksessaan *Lainakirja: Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta*. Timo Kukkolan artikkeli samaisessa teoksessa tarkastelee kriittisesti *Arvostelevan*

³⁷ Sevänen 1994, 238.

kirjaluettelon kirjaesittelyjä, ja se on vaikuttanut myös myöhempään tutkimukseen, vaikka artikkeli on ehkä poliittisesti liiankin kärjekäs 1970-lukulaiseen tyyliin.³⁸

Kaunokirjallisuus on tässä gradussa sekä tutkimuskohde että lähde. Historian ja kaunokirjallisuuden suhteita ja totuudellisuuskysymystä ovat artikkeleissaan pohtineet esimerkiksi Kai Häggman ja Kalle Pihlainen. Artikkelit tarjoavat ideoita siihen, millaisella näkökulmalla kaunokirjallista ”todellisuutta” on hedelmällistä lähestyä historiantutkimuksen kannalta. Tarkemmin nimenomaan nuortenkirjallisuuden tekstien tulkinnassa auttavat John Stephensin teos *Language and Ideology in Children’s fiction* sekä Peter Huntin toimittama artikkelikokoelma *Understanding Children’s Literature*. Ne käsittelevät esimerkiksi sitä, millaisia kielellisiä, rakenteellisia tai teemallisia keinoja lasten- ja nuortenkirjoissa käytetään tietyn ideologian esiintuomiseksi tai lukijoiden sosiaalistamiseksi osaksi yhteiskuntaa.

Suomalaista tutkimusta lastenkirjallisuuden poliittisista aatteista erilaisten esimerkkiteosten kautta edustaa Riukulehdon, Halmesvirran ja Pöntisen artikkelikokoelma *Politiikkaa lastenkirjoissa*. Lähes kaikki kirjan tekstit käsittelevät ulkomaisia teoksia, joista osa on hyvin selkeästi poliittisesti vertauskuvallisia, kuten esimerkiksi L. Frank Baumian *Oz-maan taikuri* tai Waldemar Bonselsin *Maija Mehiläinen*. Tässä gradussa päätarkoituksena ei ole poliittisten merkitysten etsiminen, eikä nuortenkirjoissa esiinnykään satukirjamaisia piilovertauksia. Poliitiikan voi kuitenkin ymmärtää puoluepolitiikkaa laajemmin kaikenlaiseksi ihmisten väliseksi toiminnaksi, jossa käytetään valtaa tai levitetään huomaamattomasti ajattelumalleja.³⁹ Laajemmin määriteltynä näkökulma on siis samantyyppinen tässä tutkimuksessa. Maria Ihonen on tutkinut lasten ja nuorten fantasiakirjallisuuden keinoja kuvata todellisuutta epätodellisuuden kautta. 1920–1930 -luvun tyypillinen nuortenkirjallisuus ei edustanut missään määrin fantasiakirjallisuutta, mutta todellisuuden rajoilla kirjoissa kyllä käytiin, joskin huomaamattomammin ja eri tavalla kuin fantastisissa kertomuksissa. Ihosen artikkelit antavat vertailukohdan toisenlaisen, tosin vasta Suomessa myöhemmin 1900-luvulla yleistyneen, nuortenkirjallisuustyyppin tutkimuksesta.

1900-luvun alkuvuosikymmeniin keskittyvä Hellevi Hakalan lisensiaatintutkimus *Uudelleen kerrotut kansalliset kuvat: Kansalliset ideaalit suomalaisessa 1920- ja 1930-luvun nuortenkirjallisuudessa* tulkitsee ajan kirjallisuutta nationalistisen uudelleenkerroksen ja ihanteellista kansalaisuutta ylläpitävien sukupuoliroolien kautta. Hakalan aikarajaus on sama kuin tässä tutkimuksessa, mutta lähtökohta kuitenkin erilainen. Hän löytää Suomen sotaa käsittelevistä poikien seikkailukirjoista ja rakkausaiheisista

³⁸ Eskola 1991, 17.

³⁹ Riukulehto 2001, 7-9.

neitoromaaneista ajan tyypillisiä ideologioita, mutta ei perustele tarkemmin, miksi on valinnut juuri nämä kirja- ja kertomustyypit tarkastelunsa kohteiksi. Tutkimus lähtee liikkeelle suoraan kirjallisuuden tulkinnasta, kun taas tässä työssä pyritään ensin selvittämään, millaisia kirjoja nuorten haluttiin lukevan ja miten nämä suositeltavat tai ei-suosittelvat piirteet näkyivät itse kirjoissa. Tässä työssä ei myöskään käsitellä yhtä voimakkaasti erikseen tyttö- ja poikakirjallisuutta kuten Hakalan tutkimuksessa, koska Akl:n arvostelijat eivät sukupuoli-jakoa kovinkaan paljon halunneet korostaa kirjoja suosittellessaan.⁴⁰ Lisäksi tarkoituksena on tutkia samanikäiselle kohdeyleisölle suunnattuja kirjoja, kun taas Hakalan tutkimuksessa neitoromaanien kohdeyleisö oli todennäköisesti vanhempaa kuin poikien seikkailukirjojen.

Muita pelkästään 1900-luvun alkuvuosikymmenien suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen keskittyviä tutkimuksia ei ole tehty, mutta aikakautta on toki käsitelty yleisissä nuorisokirjallisuuden historiateoksissa, artikkelikokoelmissa ja yksittäisten kirjailijoiden elämänkerroissa. Näistä voi mainita esimerkiksi Kuivasmäen ja Heiskanen-Mäkelän *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön* sekä uudemman, Huhtalan, Grüninin, Loivamaan ja Laukan toimittaman *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*.

Käsitykset sukupuolen määrittämistä elämän mahdollisuuksista ja mahdottomuuksista liittyvät kiinteästi tutkimusaiheeseen. 1900-luvun alun nuortenkirjojen esittämiä sukupuolirooleja ja -identiteettejä ovat tutkineet esimerkiksi Paula Havaste, Hellevi Outinen ja Gabriella Åhmansson. Varsinkin Shirley Fosterin ja Judy Simonsin teos *What Katy Read. Feminist Re-Readings of 'Classic' Stories for Girls* antaa mahdollisuuden vertailla angloamerikkalaisten tyttökirjaklassikkojen ja toisaalta suomalaisten nuortenkirjojen sukupuolirooleja. Foster ja Simons analysoivat tyttökirjoja feministisen kritiikin avulla eli lukevat kirjoja vaihtoehtoisella tavalla ”uudestaan” ja pyrkivät löytämään niistä piiloviestejä. Uudelleenluenta paljastaa suomalaisistakin nuortenkirjoista, varsinkin tytöille suunnatuista, etteivät sukupuoliroolit välttämättä ole sitä, miltä ne pinnalta näyttävät. Foster ja Simons tosin myös muistuttavat, että kirjojen alkuperäinen yleisö on saattanut tulkita ”viestejä” aivan eri tavalla kuin nykyiset tutkijat.⁴¹ Yleensä nuortenkirjallisuutta analysoivat tutkimukset keskittyvät tietyn kirjailijan tuotantoon, tai joko tytöille tai pojille suunnattuun kirjallisuuteen, mutta tässä työssä on tarkoitus vertailla toisiinsa useamman 1920–1930 -

⁴⁰ Akl:ssa otsikon ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” alla kirjojen arvostelut ovat aakkosjärjestyksessä kirjailijan mukaan, eikä kirjoja ole lajiteltu esimerkiksi tyttö- ja poikakirjallisuudeksi.

⁴¹ Foster & Simons 1995, xi-xii.

luvun suomalaisen nuortenkirjailijan teoksia kohdeyleisön sukupuolesta riippumatta, mutta se huomioon ottaen.

Nuoruuteen ja nuoriin kohdistuvan tutkimuksen klassikko on John R. Gillisin vuonna 1974 julkaisema teos *Youth and History: Tradition and Change in European Age Relations 1770–Present*, jonka esittämää kuvaa länsimaisen nuoruuden synnystä voi hyvin verrata Suomenkin tilanteeseen. Artikkelikokoelma *Nuoruuden vuosisata: Suomalaisen nuorison historia* tarkastelee nuorten elämää erilaisissa yhteiskuntaluokissa ja elinympäristöissä sekä koulutusta, harrastustoimintaa ja murrosiän käsitteen ja nuorisotyön kehittymistä. Lisäksi laajempaa kontekstietoa tutkimusajankohdasta ja aihepiiristä antavat esimerkiksi tutkimukset koulunkäynnistä ja oppivelvollisuuskoulun kasvatusnäkemyksistä, partio- ja suojeluskuntatoiminnasta sekä keskiluokkaisesta perheihanteesta.⁴²

Arkistoalaa koskevaa perustietoa arkistonmuodostuksesta, arkistoihin kohdistuvasta lainsäädännöstä ja alan keskeisistä käsitteistä tarjoaa Jari Lybeckin teos *Arkistot, yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Omaan tutkimukseeni liittyen kiinnostavaa on se, millä tavalla arkisto pystyy tallentamaan todellisuutta, ketkä tai mitkä asiat jäävät piiloon ja miten säilytyspäätökset vaikuttavat mahdollisuuksiin tutkia menneisyyttä tulevaisuudessa. Arkistojen valtaa suhteessa menneisyyteen ja sen muistamiseen käsitellään *Archival Science* -lehden kahdessa teemanumerossa vuodelta 2002, esimerkiksi artikkelissa ”Archives, records and power: The making of modern memory”. Artikkelikokoelmassa *Lukemattomat sivut* on tutkittu suomalaisia kirjailijoita arkistolähteiden valossa, mutta myös pohdittu yleensä arkistolähteiden luonnetta tutkimusmateriaalina. Arkistoaineistojakaan ei välttämättä voi aina kutsua vedenpitäviksi dokumenteiksi, vaan ne ovat vain yksi mahdollinen tapa ilmaista asioita, tai järjestää ne tiettyyn muotoon.⁴³ Arkiston olemukseen ei voi suhtautua itsestäänselvyytenä, vaan sitä on pyrittävä purkamaan, ja tässä auttavat esimerkiksi Michel Foucault’n ja Jacques Derridan kirjoitukset.

Tämän tutkimuksen päätavoitteena on selvittää, millainen oli 1920–1930 -luvun suomalaisen nuortenkirjallisuuden luoma kuva ”hyvän” elämän rajoista, elämisen mahdollisuuksista ja mahdottomuuksista, miten kaunokirjallisuuden merkittävänä välittäjänä ja kirjallisen kasvatuksen auktoriteettina toimiva kirjastolaitos suhtautui ja pyrki vaikuttamaan tuohon kuvaan ja lopulta, onnistuiko kirjastolaitos lainaustilastojen perusteella

⁴² Esim. Halmesvirta 1997 ; Häggman 1994 ; Immonen, Hapuli, Leskelä & Vehkalahti (toim.) 2000 ; Kaarninen 1995 ; Kauranne 2000 ; Nevala 2007 ; Ollila 1993 ; Räisänen 1995 ; Tuomaala 2004.

⁴³ Hyttinen & Kivilaakso 2010, 15-16.

ohjaamaan nuoret lukijat esimerkillisten kertomusten ääreen. Suorat käytännön vaikutukset eivät kuitenkaan ole pääroolissa vaan se, millaisia arvoja Akl ja valtion kirjastotoimisto olisivat nuortenkirjallisuuden kautta halunneet välittää, siinä onnistuen tai onnistumatta.

Johdantolukua seuraa neljä varsinaista käsittelylukua. Luvussa kaksi analysoidaan Valtion kirjastotoimiston julkaiseman *Arvostelevan kirjaluettelon* nuortenkirja-arvosteluja määrällisesti, tilastollisesti ja sisällöllisesti, etsien Akl:n ja sen arvostelijoiden kantaa suositeltavaan ja ei niin suositeltavaan nuortenkirjallisuuteen. Millaisia juoniaiheita, arvoja tai esimerkillisiä elämisen malleja kirjojen tuli arvostelijoiden mielestä sisältää? Kolmannessa luvussa esitellään Akl:ssa eniten nuortenkirja-arvioita osakseen saaneita kirjailijoita ja arvostelijoiden suhtautumista yleensä heidän teoksiinsa. Elämäkertatietojen avulla vertaillaan myös näiden kirjailijoiden ikäjakaumaa, yhteiskunnallista asemaa, koulutusta ja elinympäristöä.

Luvussa neljä analysoidaan tarkemmin viittätoista suomalaista nuortenkirjaa, jotka on valikoitu luvuissa kaksi ja kolme Akl:n arvosteluiden pohjalta tehtyjen luokittelujen perusteella. Kolmeen alalukuun on valittu teemat, jotka parhaiten kuvaavat kirjojen tyypillisiä, niitä yhdistäviä tai erottavia piirteitä ja jotka korostuivat yleisesti Akl:n kirjaesittelyissä. Aluksi käsitellään kirjojen henkilöhahmojen välisiä suhteita ja päähenkilöitä, jotka varsinkin kasvukertomustyypillisissä nuortenkirjoissa saavat merkittävän roolin ja joihin lukijan on helppo samaistua. Näin ollen päähenkilön toiminta ja ajatukset, tai hänen ikäänsä, sukupuoleensa tai yhteiskuntaluokkaansa liitetyt merkitykset vaikuttavat helposti lukijaan. Toisessa alaluvussa tarkastellaan kirjojen rakennetta ja juonta, sitä miten kertoja suhtautuu henkilöhahmoihin, miten tapahtumat etenevät ja konfliktit ratkeavat, ja onko tällaisilla ratkaisuilla jotain syvempää merkitystä. Kolmas kirjoista esiin nouseva teema on ympäristö, joko fyysinen ympäristö, jossa toiminta tapahtuu, tai ajatusten ”ympäristö” ja fiktiiviset todellisuudet, joita kirjojen henkilöt kuvittelevat. Kaikissa alaluvuissa pohditaan, millainen todellisuus kirjoissa muodostuu mahdolliseksi, millainen mahdottomaksi, missä rajat kulkevat ja miten teksti pyrkii välittämään maailmankuvaansa lukijoille.

Viidennessä luvussa käytetään Helsingin, Jyväskylän ja Kouvolan kirjastojen arkistoja esimerkkeinä yritettäessä tutkia, miten paljon Akl:n arvostelema nuortenkirjoja todellisuudessa lainattiin. Luvussa myös pohditaan, mikä oikeastaan on arkiston tehtävä ja kuinka hyvin arkisto voi kuvata todellisuutta.

1.4 Lähteet ja aineiston rajaus

Tutkimukseni päälähteinä toimivat valtion kirjastotoimiston julkaisema *Arvosteleva kirjaluetelo* (Akl) vuosilta 1925–1938 ja luettelon pohjalta valitut 15 suomalaista nuortenkirjaa. 1800-luvulla kehittyneen kirjastoaatteen myötä syntyi tarve kirjastojen kirjavalintoja ohjaavalle, kirjaesittelyjä ja -arvosteluja sisältävälle luettelolle, jonka malli Suomeen tuli ulkomailta. Yleisten kirjastojen kirjahankintaa voisi kuvata kysyntäteorian ja arvoteorian väliseksi tasapainotteluksi. Kirjaston tulee tarjota sellaisia kirjoja, joita käyttäjät haluavat lukea. Toisaalta kirjasto ei voi olla vain sekalainen varasto, vaan sen odotetaan sisältävän hyvää ja tasokasta kirjallisuutta hallituissa kokoelmissa. Vuosikymmenten myötä mielipiteet ovat vaihdelleet siitä, mikä on ”hyvää” kirjallisuutta, kenelle se on ”hyvää” ja kuka voi päättää kirjallisuuden arvottamisesta.⁴⁴

Kansanvalistusseuran näkemys amerikkalaiseen demokraattiseen kirjastoideologiaan pohjautuen oli, ettei kirjasto voinut edustaa esimerkiksi vain yhden puolueen mielipiteitä. Toisaalta mitä tahansa kirjallisuutta ei silti saanut hankkia, ja kirjavalinta olikin yksi sensuurin muoto. Ensimmäisen suositusluettelon kirjastoihin valittavista kirjoista Kansanvalistusseura julkaisi jo 1870-luvulla. Vuonna 1902 ilmestyi vihkonen *Arvosteleva luettelo suomenkielistä kirjallisuutta apuneuvoksi kansankirjastojen hoidossa* ja muutamien vuosien päästä myös lisäviikkoja. Vuodesta 1908 lähtien arvostelut siirtyivät *Kirjastolehden* palstoille, ja 1910-luvulla niitä ilmestyi sekä Kansanvalistusseuran että Suomen kirjastoseuran omissa lehdissä. 1921 lehdet yhdistettiin uudeksi *Kansanvalistus ja Kirjastolehdiksi*. Vuotta myöhemmin *Arvostelevasta kirjaluetelosta* tuli virallisesti osa valtiollista kirjastopolitiikkaa, kun sen julkaisu siirtyi juuri perustetun valtion kirjastotoimiston vastuulle. Luettelo ilmestyi sekä lehden liitteenä että aina seuraavana vuonna yhteen koottuna erillisenä julkaisuna.⁴⁵

Erkki Sevänen näkee Opetusministeriön alaisuuteen perustetun valtion kirjastotoimiston ideologisena valtiokoneistona. Hänen mukaansa sen päätehtävänä oli tukea yleisten kirjastojen toimintaa myöntämällä niille valtionapua, mutta samalla suorittaa ennakkokontrollia *Arvostelevan kirjaluetelon* muodossa ja jälkikäteiskontrollia tarkistuskäyntien ja hankittujen kirjojen luetteloiden läpikäymisen kautta. Sevänen toteaa vuoden 1928 kansankirjastolakiin vedoten, että valtio koki kirjastolaitoksen tärkeimmäksi tehtäväksi kansansivistyksen kohottamisen ja itseopiskelun edistämisen, joten tietokirjojen hankkimista tuettiin enemmän kuin romaanien. Kirjallisuuden välittämistä ”vain” itse

⁴⁴ Eskola 2004, 57; Vatanen 2002, 89.

⁴⁵ Eskola 2004, 57-58 ; Eskola 1991, 34-35, Vatanen 2002, 91-93.

kirjallisuuden vuoksi ei pidetty oleellisimpana päämääränä. Jälkikäteiskontrolli oli ehkä tehokkain valvontakeino, mutta ennakkokontrolloivan *Arvostelevan kirjaluetellon* vaikutustehoa on vaikeampi tutkia.

Eija Eskola osoittaa väitöskirjassaan maalaiskirjastojen ja pienten kaupunginkirjastojen kirjahankintoja eritellessään, etteivät ne läheskään aina noudattaneet kirjaimellisesti Akl:n suosituksia. Kirjavalintoihin vaikuttivat huomattavasti markkinoilla tapahtuneet muutokset. Esimerkiksi 1930-luvun alussa käänöskirjallisuuden kustannuksen vähetessä kotimaisen kaunokirjallisuuden määrä lisääntyi myös kirjastoissa. Runsaasti mainostetut uutuudet haluttiin hankkia kaikkiin kirjastoihin. Itsekasvatusta ja kansallisia arvoja korostavista tai taiteellisesti merkittävistä teoksista ei tullut tärkeimpiä hankintoja, vaan kirjastot muodostuivat ”rahvaanomaisemmiksi” kuin kirjastotoimisto olisi toivonut. Toisaalta kokoelmien ulkopuolelle jäi Akl:n linjan mukaisesti kaikkein kevyin viihde- ja salapoliisikirjallisuus. Käytännön valintoja Akl ei siis sataprosenttisesti pystynyt kontrolloimaan, mutta varmasti sen sanoma vaikutti kuitenkin yleisemmin kirjastonhoitajien ajatusmaailmaan. Myöhemmin 1970-luvulla tehtyjen kyselyjen perusteella varsinkin maalaiskirjastoissa *Arvosteleva kirjaluetello* mainittiin tärkeimmäksi apukeinoksi kirjojen valinnassa. 1960-luvulta lähtien Akl alkoi saada osakseen kritiikkiä, koska sen koettiin rajoittavan liikaa kirjojen valintaa. 1920–1930 -luvulta vastaavia kyselyjä ei ole, mutta ainakin kirjastoviranomaiset yrittivät voimakkaasti vakiinnuttaa Akl:n asemaa kirjahankintojen ohjaajana.⁴⁶

Kansanvalistus ja Kirjastolehden päätoimittajana ja valtion kirjastotoimiston johtajana vuodesta 1921 vuoteen 1949 toimineen Helle Kannilan (vuoteen 1938 Cannelin) kirjallisuus- ja lukemiskäsitys vaikutti myös Akl:n sisältöön. Varsinkin nuorena Kannilan ajatusmaailma oli omaan aikaansa nähden radikaali, ja hän toimi Kansallisen edistyspuolueen sekä Suomalaisen Naisliiton jäsenenä. Kannila ei pitänyt mitään lukemista vaarallisena, mutta viihteellisiä naistenromaaneja kylläkin ajanhukkana. Hyvä romaani oli hänestä yhtä kehittävää luettavaa kuin tietokirjakin. Kannila uskoi, että kirja voi toimia esikuvana, jonka ohjaamana lukija onnistuu myös omassa elämässään. Kirjastojen tuli kannustaa käyttäjiään systemaattiseen ja tavoitteelliseen lukemiseen, joka erosi pirstaleisesta ja hajottavasta sanomalehtien lukemisesta. Kannilan mukaan kirjastojen käyttäjät jakaantuivat kehittymättömiin ja kehittyneisiin lukijoihin, joiden tarpeet tuli huomioida erikseen. Kehittymättömät lukijat asuivat yleensä maaseudulla ja he olivat lukeneet vähän. Myös lapset

⁴⁶ Eskola 2004, 6 (tiivistelmä), 214-215 ; Eskola 1991, 14-19, 22-24, 34-36 ; Kukkola 1973, 120, 122 ; Sevänen 1994, 68-70.

ja nuoret kuuluivat tähän ryhmään. Kannila suositteli lukemisharrastuksen aloittamista kotimaisesta laadukkaasta kaunokirjallisuudesta, ja liian viihteellistä tai melodramaattista käännettyä ajanvietekirjallisuutta ei ollut sopivaa hankkia pieniin kirjastoihin. Lapsia ja nuoria tuli ohjata riittävän monipuoliseen lukemiseen, jotteivät he vain ahmisi kirjoja tai uppoutuisi liaksi esimerkiksi tyttökirjojen maailmaan. Aikuisten kaunokirjallisuuteen, varsinkin vanhempiin klassikoihin ja kansankirjailijoiden teoksiin, oli suositeltavaa tutustua jo nuorena. Kehittyneellä lukijalla oli Kannilan määritelmän mukaan jo laajempaa arvostelukykyä ja vakiintuneempi kirjallinen maku, joten viihdekirjallisuuden lukeminen ”välipaloina” ei ollut niin vaarallista.⁴⁷

Erkki Seväsen mukaan kirjastotoimiston poliittinen ja moraalinen konservatiivisuus säilyi melko samanlaisena koko 1920–1930 -luvun. Kirjaesittelyjen perusteella tärkeitä arvoja ja aatteita olivat nationalismi, patriotismi, antikommunismi, agraarishenkisyys ja kirkolliset moraalihyveet. Lisäksi Seväsen mielestä työväenkirjallisuutta pyrittiin marginalisoimaan ja kirjastolaitoksen suurimpana tehtävänä oli harjoittaa kansalaiskasvatusta ja juurruttaa valtion ja porvariston tärkeinä pitämät arvot eri väestöryhmiin.⁴⁸ Valtion tavoite tämä saattoi kärjistetyksi ollakin, mutta kirjastoliikkeen aktiiveille kirjalliset arvot olivat toki tärkeimpiä, ainakin aikuisten kirjallisuuden kohdalla. Kirjallisuutta ei koettu pelkäksi arvojen välittämisen välineeksi, vaan tiettyjen kansallisten arvojen korostaminen oli kirjojen esittelijöistä ehkä enemmänkin itsestään selvän luonnollista.

Eija Eskolan mukaan Akl:n ”linjasta” ei voida puhua samalla tavalla kuin jonkun sanoma- tai aikakauslehden linjasta. Päätoimittaja lähinnä vain huolehti, että arvosteluja saatiin, vaikka kirjastotoimisto oli tietenkin itse hankkinut arvostelijat kuhunkin numeroon. Enemmistö arvostelijoista edusti oikeistolaista, konservatiivista ja kansanvalistuksellista arvomaailmaa. Vain pieni osa työskenteli varsinaisesti valtion kirjastohallinnossa, kouluhallituksessa, Kansanvalistusseurassa tai kustannusmaailmassa. Kaunokirjallisuuden ammattikriitikoita tai varsinaisia kirjallisuudentutkijoita ei arvostelijoiden joukossa myöskään ollut, ja harvemmillä oli käytännön kokemusta kirjastotoiminnasta. Arvostelijat olivat yleensä keskittyneet tiettyyn osa-alueeseen, kuten teologi uskonnolliseen kirjallisuuteen, kunnanlääkäri terveysoppia käsitteleviin teoksiin ja

⁴⁷ Eskola 2004, 108-112, 121-129, 130-132.

⁴⁸ Sevänen 1994, 227-229.

insinööri tekniikan, hallinnon ja kaupan alan teoksiin. Moni arvostelija oli myös julkaissut omia kirjoja.⁴⁹

Suomalaista nuortenkirjallisuutta *Arvostelevassa kirjaluetelossa* esitteli vuodesta 1925 vuoteen 1938 yhteensä yksitoista arvostelijaa.⁵⁰ Mielenkiintoisesti Tyyni Haapanen-Tallgrenia (vuodesta 1933 Haapanen-Tuulio) lukuun ottamatta kaikki tyttökirjallisuuden arvostelijat työskentelivät kirjastotoimen piirissä, vaikka kokonaisuudessaan tämä ei siis ollut Akl:n arvostelijoille tyypillistä. Opettajien suuri määrä arvostelijoiden joukossa kertoo siitä, että valtion kirjastotoimistonkin mielestä nuortenkirjoja tuli arvioida ennen kaikkea niiden kasvatuksellisen sisällön mukaan.

Akl:n ilmeisenä tehtävänä oli vaikuttaa kirjastonjohtajiin ja -hoitajiin sekä kunnallisiin luottamuselimiin heidän tehdessään päätöksiä kirjastojen kirjahankinnoista.⁵¹ Luettelon kirjaesittelyt eivät olleet kuitenkaan ainakaan alkuvaiheessa pelkästään toimihenkilöille tarkoitettuja, vaan niitä suositeltiin myös yksityisille kirjallisuuden harrastajille. Lisäksi ehdotettiin, että kirjan esittelyn voisi leikata *Arvostelevasta kirjaluetelosta* ja liimata sen yleisölle tarkoitetun korttiluettelon luettelokorttiin, jolloin se antaisi ”muistutuksen tavoin kirjasta lisätietoja”.⁵² On kuitenkin epätodennäköistä, että Akl:n kirjaesittelyt päättyivät millään tavalla varsinkaan nuorten lukijoiden tietoisuuteen. Tämän tutkimuksen kannalta oleellisempaa onkin, keitä kirjastotoimisto ja arvostelijat kokivat mahdolliseksi yleisökseen. Nuortenkirjallisuuden kohdalla arvostelut oli tarkoitettu pääasiassa nuorten lukemisharrastusta ohjaaville henkilöille.

Arvostelevassa kirjaluetelossa olleiden esipuheiden mukaan kirjaesittelyt perustuivat kustantajien lähettämiin arvostelijakappaleisiin ja Suomen kirjakauppalehden kirjallisuusluettelon perusteella kustantajilta myöhemmin pyydettyihin teoksiin. Mitään kirjallisuutta ei siis periaatteessa jätetty tahallisesti pois. Tutkimuskirjallisuuden mukaan esittelyn puuttuminen Akl:sta kuitenkin usein merkitsi, että kirjaan suhtauduttiin negatiivisesti.⁵³ Voikin olla, että tiettyjen kustantajien tai teosten perään ei niin aktiivisesti kysely. *Arvostelevaan kirjalueteloon* liittyvänä vertailumateriaalina käytän Simo Pakarisen *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografiasarjan osia, jotka sisältävät aakkosellisen ja aineenmukaisen luettelon Suomessa julkaistusta kirjallisuudesta vuosien 1925 ja 1938 välillä. Seväsen mukaan teossarja on varsin kattava ja luotettava, tosin osa pienkustantajien alle 48-

⁴⁹ Eskola 2004, 58-61 ; Sevänen 1994, 230.

⁵⁰ Arvostelijoiden tarkemmat esittelyt kappaleessa 2.2.

⁵¹ Sevänen 1994, 71.

⁵² Akl 1922, Esipuhe ; Akl 1925 Esipuhe.

⁵³ Sevänen 1994, 229.

sivuisista pienpainatteista puuttuu ja tiedot painosten järjestysnumeroista ovat joskus epäluotettavia.⁵⁴ Teossarjan kyseiset osat on julkaistu 1927–1940.

Toisen alkuperäislähdeaineiston muodostavat viisitoista *Arvosteleivassa kirjaluetelossa* esiteltyä suomalaista nuortenkirjaa. Ne ovat ilmestymisjärjestyksessä Mary Marckin *Luokan ikävin tyttö* vuodelta 1925, Eva Hirnin *Kun elämä on ihanaa* ja *Helin kesä* vuosilta 1926 ja 1927, Irmeli Salavan *Neliapila* ja Anni Swanin *Sara ja Sarri* vuodelta 1927, Kaisa Meren *Pikku emäntä* vuodelta 1929, Maija Tyynen *Portti auki* vuodelta 1931, Ukko Kivistön *Sankarimerkki* vuodelta 1932, Jalmari Saulin *Siniristi ja punatähti* vuodelta 1934, Antti Haukan eli Tauno Karilaan *Kohtalokas veistos* vuodelta 1935, Yrjö Kohosen *Tie voittoon* vuodelta 1936, Paavo Ruotsalaisen *Korven urhot* vuodelta 1937 sekä Tauno Karilaan *Valkoinen ympyrä*, Mary Marckin *Luokan merkkihenkilöitä* ja Jalmari Saulin *Mustat ketut* vuodelta 1938. Teoksista kahdeksan on Otavan kustantamia, kuusi WSOY:n ja yksi Gummeruksen. Kyseisten kirjailijoiden tarkemmat esittelyt löytyvät liitteestä 3 ja kirjojen Akl:ssa saamat arviot liitteestä 4.

Tutkimuksen viidennessä luvussa käytän lähteinä Helsingin, Jyväskylän ja Kouvolan kaupunginkirjastojen arkistoaineistoja. Lähemmin tutkin vuosi- ja toimintakertomuksia, lainaustilastoja ja kanta- eli kirjaluetteleja vuosilta 1925–1938. Kaikkien kolmen kirjaston arkistoja säilytetään kunkin kaupungin kaupunginarkistossa. Vuosikertomukset ovat kirjastojen johtokunnan tai kirjastolautakunnan laatimia, ja lainaustilastoihin tietoja keräsivät kirjastonhoitajat.

Arvosteleivassa kirjaluetelossa esiteltiin lasten ja nuorten kertomakirjallisuutta vuodesta 1925 lähtien omassa osastossaan, ja tämä tutkimus perustuukin nimenomaan tuossa osastossa arvosteltuihin teoksiin. Varsinkaan 1920-luvulla kirjallisuuden jaottelu ei ollut Akl:ssa vielä kovin selkeää, ja joidenkin lasten- ja nuortenkirjojen sijoittaminen aikuistenosastoon ei välttämättä tarkoittanut kannanottoa kirjan sisältöön.

”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” -osaston teoksista olen rajannut oman tutkimukseni kohteiksi suomalaiset, nuorille suunnatut ja kyseisenä vuonna ensimmäistä kertaa ilmestyneet suorasanaiset romaanit. Suomalaisilla kirjoilla tarkoitan tästä lähtien suomenkielisiä suomalaisten tekijöiden kirjoittamia teoksia. Käännösteokset rajautuvat pois, koska ne ovat alun perin kuitenkin syntyneet suomalaisesta yhteiskunnasta ja arvomaailmasta jollain tapaa poikkeavassa ympäristössä. Toisaalta siihenkin on syynsä, miksi joitain

⁵⁴ Sevänen 1994, 427.

käännösteoksia Akl:ssa suositellaan innokkaammin kuin toisia. Tutkimus keskittyy ensipainoksiin, jotta teosten syntyolosuhteet säilyvät tutkimuksen aikarajauksen sisällä.

Nuorille suunnatun kirjallisuuden määrittelemisen onkin hankalampaa. Aluksi voi todeta, että käsite ”nuorisokirjallisuus” kattaa sekä lapsille että nuorille tarkoitettua kirjallisuutta, joten tässä tutkimuksessa puhutaan nuortenkirjallisuudesta. Nuorisokirjallisuutta, ja sen sisällä lastenkirjallisuutta ja nuortenkirjallisuutta, on joskus pyritty määrittelemään kirjallisuuden kentässä omaksi lajikseen, mutta näin ylimalkainen luokittelu ei ole kovin johdonmukaista. Samaan lajiin eli genreen kuuluvat teokset, joilla on yhteisiä rakenteeseen ja esitystapaan liittyviä piirteitä ja jotka ovat yhteydessä toisiinsa myös sisällöllisesti ja funktionaalisesti, eli niiden luomisessa ja vastaanottamisessa on jotain yhteistä. Salapoliisiromaanit tai eepokset muodostavat esimerkiksi omat genrensä. Nuortenkirjallisuus on suunnattu tietynikäiselle lukijakunnalle, mutta pelkästään tämän vuoksi sitä ei voi pitää omana lajinaan, koska se sisältää muodoltaan ja sisällöltään paljon toisistaan poikkeavia tekstejä. Nuortenkirjallisuuteen voi kuulua lyriikkaa, draamaa ja etenkin epiikan alalajeja, kuten kertomuksia ja romaaneja.⁵⁵

Keille ”nuorille” *Arvostelevan kirjaluettelon* nuortenkirjallisuus sitten oli suunnattua? Kirjastoissa lasten- ja aikuistenosaston välinen ikäraja oli noin 14–16 vuotta,⁵⁶ ja Akl:ssa arvosteltujen nuortenkirjojen päähenkilöt ovat yleisimmin 13–15-vuotiaita. Myös kirjojen sisällön perusteella voi nykytermein todeta, että nuorella tarkoitettiin enemmänkin varhaisnuorta eikä suinkaan nuorta aikuista. Varsinkin Akl:n jaottelusta huomaa, etteivät sen nuortenkirjallisuuden määritelmään kuuluneet vanhemmille tytöille suunnatut viihteelliset neitoromaanit, vaan ne oli sijoitettu jo aikuisten kirjallisuuteen. Nykyisin nuoruusaika koetaan pidemmäksi kuin 1920–1930 -luvulla, mikä johtuu paljolti opiskeluaikojen ja mahdollisuuksien muutoksista. Vaikka suomalainen oppikoulu laajeni merkittävästi 1920-luvulla, niin ylioppilastutkintoon asti jatkoi tytöistä vain neljännes ja pojista kolmannes.⁵⁷ Työelämään ja ”aikuisuuteen” siirtyminen tapahtui siis korkeammin koulutetuillakin nuorilla, jotka varmasti eniten nuortenkirjallisuutta kuluttivat, jo 16–17 -vuotiaina. Kirjat oli suunnattu tietyn ikäisille, mutta melko selvästi myös tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuuluville nuorille. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta valitsemieni kirjojen sankarit ja sankarittaret käyvät oppikoulua. Taustaltaan toisenlaiset nuoret eivät varmaankaan olleet näistä kirjoista ainakaan

⁵⁵ Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 39-40, 63-64, 66-67.

⁵⁶ Vatanen 2002, 147.

⁵⁷ Kaarninen 1995, 149, 183.

yhtä kiinnostuneita kuin oppikoululaiset, joita tutkimusajankohtana oli noin viisitoista prosenttia ikäluokasta.⁵⁸

Suorasanainen arkirealismen sävyttämä kertomakirjallisuus oli ylivoimaisesti tyypillisin 1920–1930 -luvun nuortenkirjallisuuden laji, joten sen valikoituminen tämän tutkimuksen keskiöön on luonnollista. Akl:n ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” -osastosta olen siis rajannut tarkemman tarkastelun ulkopuolelle runoteokset, näytelmät, antiikin tarut, kertomuskokoelmat, askartelu- ja puuhakirjat ja lastenkirjallisuuden, eli sadut ja jo romaaninomaiset, mutta sisällön ja suositeltavuuden perusteella lapsille suunnatut kirjat. Toisaalta joitakin satuja suositeltiin runollisuutensa ja monimerkityksellisyytensä vuoksi myös aikuisille.⁵⁹ Suorasanaista kertomakirjallisuutta voidaan edelleen jaotella erilaisia aihepiirejä käsitteleviksi kirjallisuustyypeiksi⁶⁰.

Näiden laajempien, *Arvostelevan kirjaluettelon* tutkimista varten tehtyjen rajausten lisäksi olen valinnut lähempään tarkasteluun viisitoista nuortenkirjaa ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” -osastossa vuodesta 1925 vuoteen 1938 ilmestyneiden esittelyiden perusteella. Kirjat on valikoitu siten, että ne mahdollisimman monipuolisesti kuvaisivat Akl:n sisältöä.⁶¹ Valintaan on vaikuttanut ensinnäkin kirjan aihepiiri eli kirjallisuustyyppeiksi.⁶² Tarkempaan tarkasteluun valittujen viidentoista nuortenkirjan joukossa ei ole yhtään Suomen historiaan ja sotiin liittyvää romaania, vaikka tuohon aihepiiriin kuuluvia kirjoja esiteltiin Akl:ssa eniten suhteessa muihin suomalaisten nuortenkirjojen aihepiireihin.⁶³ Historia-aiheiset nuortenkirjat on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä tarkoituksena on keskittyä mahdollisimman paljon omaa aikaansa kuvaaviin teoksiin. Tosin historia-teemaiset nuortenkirjat kuvastivat yleensä kylläkin enemmän 1920–1930 -luvun aatteita kuin kohdeaikakauttaan. Hellevi Hakala on lisäksi lisensiaatintutkimuksessaan analysoinut jo melko laajasti 1920- ja 1930-lukujen poikien historiallisia seikkailuromaneja.

Valituista kirjoista viisi on salapoliisi- tai muita seikkailukirjoja⁶⁴, kaksi luontoon liittyviä teoksia⁶⁵, neljä koululaiskuvauksia⁶⁶, kolme muita nuortenkirjoja⁶⁷ ja yksi

⁵⁸ Ks. luku 1.1.3 tässä tutkimuksessa.

⁵⁹ esim. Akl 1925, 136.

⁶⁰ Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 65–66, ks. luku 2.1 tässä tutkimuksessa.

⁶¹ Valintaperusteet ilmenevät yksityiskohtaisesti luvuissa 2 ja 3.

⁶² Kirjoja ei ole Akl:ssa jaoteltu eri aihepiireihin, vaan aihepiirilukot on tehty tätä tutkimusta varten esittelyjen perusteella. Ks. luku 2.1.

⁶³ Ks. luku 2.1 ja taulukko 2.

⁶⁴ Siniristi ja punatähti, Kohtalokas veistos, Tie voittoon, Mustat ketut ja Valkoinen ympyrä.

⁶⁵ Sankarimerkki ja Korven urhot.

⁶⁶ Luokan ikävin tyttö, Kun elämä on ihanaa, Neliapila ja Luokan merkkihenkilöitä.

⁶⁷ Sara ja Sarri, Pikku emäntä ja Portti auki.

tyttökirja⁶⁸. Suhteessa Akl:ssa arvosteltujen kirjallisuustyypiluokkien kokonaismääriin valittujen teosten joukossa on ehkä liian vähän luontoon liittyviä teoksia ja liian paljon koululaiskuvauksia. Valintaan on kuitenkin lisäksi vaikuttanut kirjojen Akl:lta saama ”suositeltavuusaste”⁶⁹. Viidentoista tarkemmin tarkasteltavan kirjan joukkoon on valikoitunut ylistävin sanankääntein esiteltyjä teoksia ja toisaalta sellaisia kirjoja, joista Akl:lla oli sekä hyvää että pahaa sanottavaa tai joita ei niinkään suositeltu.⁷⁰ Näiden kirjojen arvioinneissa esiintyivät vahvimmat positiiviset ja negatiiviset mielipiteet, mutta ne voivat antaa kärjistetyn kuvan Akl:n sisällöstä. Tietyn teeman vahva ylistys tai paheksunta kuitenkin kertoo, että aihe on koettu erityisen tärkeäksi.

Kolmantena perusteena valinnassa ovat kirjojen tekijät. Samoilta kirjailijoilta on tarkoituksella valittu useampi teos, jotta kirjojen kokoelma ei olisi liian sekava eikä kirjailijoiden määrä pääsisi karkaamaan käsistä. Akl:n suuresti ylistämiltä Jalmari Saulilta ja Ukko Kivistöltä on valittu yhteensä kolme kirjaa, samoin kuin Eva Hirniltä ja Yrjö Kohoselta, jotka myös saivat erittäin positiivisia arvioita kirjoistaan.⁷¹ Ennen 1920-luvun puoltaväliä pääosan tuotannostaan julkaisseelta Anni Swanilta on mukana yksi kirja, pelkästään jo senkin vuoksi, että hän oli tärkeimpiä suomenkielisen nuortenkirjallisuuden synnyttäjiä ja vakiinnuttajia 1900-luvun alussa.⁷² Tauno Karilaan kirjoista, joita arvosteltiin sekä positiivisesti että negatiivisesti, tarkastellaan tarkemmin kahta teosta. Mary Marckilta, joka ei myöskään ollut välttämättä Akl:n suurimmassa suosiossa, on valittu kaksi koululaiskertomusta.

Paavo Ruotsalaiselta⁷³, Maija Tyyneltä (oikealta nimeltään Tyyne-Maija Salminen), Kaisa Mereltä ja Irmeli Salavalta, jotka eivät olleet Akl:ssa eniten kirja-arvioita keränneiden nuortenkirjailijoiden joukossa, on kaikilta mukana yksi kirja. Ruotsalaisen teos sai Akl:lta erityisen ylistävän arvion, ja Tyyne-Maija Salmisen kirja on valittu sen vuoksi, että Salminen kuvaili ensimmäisenä suomalaisena nuortenkirjailijana työväenluokan

⁶⁸ Helin kesä.

⁶⁹ Ks. luku 2.2 ja taulukko 3.

⁷⁰ Valituista kirjoista kuusi kuuluu luokkaan 1 (”Ylistyssanoja käyttäen suositellut” : Helin kesä, Sara ja Sarri, Siniristi ja punatähti, Tie voittoon, Korven urhot ja Mustat ketut), kolme luokkaan 4 (”Välimaastossa olevat” : Luokan ikävin tyttö, Valkoinen ympyrä ja Luokan merkkihenkilöitä), kolme luokkaan 5 (”Enimmäkseen negatiivisesti arvioidut” : Neliapila, Pikku emäntä ja Kohtalokas veistos) ja kolme luokkaan 2 (”Normaalisti suositellut” : Kun elämä on ihanaa, Portti auki ja Sankarimerkki). Ks. luku 2.2 ja taulukko 3.

⁷¹ Ks. luku 3.1.

⁷² Kivilaakso 2003, 63.

⁷³ Vuosina 1887-1967 elänyt sonkajärveläinen maanviljelijä, kansakoulunopettaja ja kansanedustaja, ks. liite 3. Sekaannuksen vuoksi tässä ei siis viitata kuuluisampaan Paavo Ruotsalaiseen, 1800-luvun alkupuolella vaikuttaneeseen herännäisliikkeen johtajaan.

elämää.⁷⁴ Kaisa Meri ja Irmeli Salava edustavat kirjailijoita, joiden teoksia löytyy Akl:sta ainoastaan yksi kappale ja jotka saivat arvostelijoilta lähinnä vain negatiivista palautetta. Näiden yhdentoista kirjailijan tarkemmat esittelyt löytyvät liitteestä 3. Vernerin Louhivuoren, Erkki Saarenmaan, ja osittain myös Kaarlo Hännisen ja Kaarlo Nuorvalan eniten ylistystä saaneet tai toisaalta negatiivista palautetta keränneet teokset olivat Suomen historiaan ja sotiin liittyviä romaaneja, jotka on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, joten näiltä kirjailijoilta ei ole valittu muihinkaan aihepiireihin liittyviä kirjoja tarkastelun kohteeksi. Lisäksi teoksia on tasaisesti koko ajanjaksolta. Näilläkin perusteilla ja rajauksilla olisi kirjoja voinut valita huomattavasti enemmän tarkemman tarkastelun alaisiksi. Silloin kaikkien kirjojen syvempi analysointi ei kuitenkaan olisi ollut mahdollista tämän kokoisessa tutkimuksessa.

Tutkimus on rajattu vuosiin 1925–1938. Keskittyminen sotien väliseen aikaan johtuu niin nuortenkirjallisuuden kehittymisestä kuin myös aikakauden panostuksesta nuorten kasvatukseen uuden Suomen valtion lujittamiseksi. Rajaukseen vaikuttaa nuortenkirjallisuuden määrällinen kasvu ja selkeämpi eriytyminen lasten- ja aikuistenkirjallisuudesta, sekä nuortenkirjojen lukijakunnan laajeneminen 1920–1930 -luvulla.⁷⁵ Kirjallisuuden kautta oli siis mahdollisuus vaikuttaa suurempaan joukkoon nuoria kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Tutkimuksen aloittaminen vuodesta 1925 johtuu Akl:ssa tapahtuneesta muutoksesta esitellä lasten- ja nuortenkirjallisuus tästä lähtien omassa osastossaan. Se kertoo nimenomaan aikuisuuden ja nuoruuden välisen erottelun lisääntymisestä. 14 vuoden jakson avulla voi myös jo pohtia Akl:ssa ja nuortenkirjallisuudessa tapahtuneita mahdollisia muutoksia.

Tutkimuksen viidennessä luvussa on arkistoaineistojen avulla tarkoitus selvittää, mitä nuortenkirjoja esimerkkikirjastoista lainattiin 1920–1930 -luvulla. Tarkastelen kirjastojen arkistojen kokonaisuuksina; minkälaisia asiakirjoja ne sisältävät ja mitä aineistoa taas mahdollisesti eivät. Arkistolähteiden luonnetta käsitellään tarkemmin kappaleessa viisi, mutta tässä kohtaa on syytä selvittää, miksi juuri nämä kirjastot valikoituivat tutkimuskohteiksi. Kirjastot edustavat esimerkin omaisesti kolmea eri kokoista paikkakuntaa, pääkaupunki Helsinkiä, pienempää maakuntakaupunkia Jyväskylää sekä Kouvolan kauppala. Maaseutukirjastoa ei mukana ole, mutta nuorten kertomakirjallisuutta luettiin ja tarjontaa oli todennäköisesti enemmän isommilla paikkakunnilla, joilla oli oppikouluja.

⁷⁴ Loivamaa 2000, 141.

⁷⁵ Hakala 2003, 74.

Lainausliikkeen tutkiminen näillä alueilla voisi antaa siis luotettavamman tuloksen siitä, mitkä kirjat todella olivat suosittuja ja mitkä taas eivät.

1.5 Tutkimustapa

Arvosteleva kirjaluetelo toimii tässä tutkimuksessa laajempänä aineistona, jonka pohjalta rajataan ja valitaan määrällisen ja laadullisen analysoinnin perusteella lähempään tarkasteluun suppeampi aineisto eli viisitoista suomalaisista nuortenkirjaa. Lähtökohtana ovat kaikista julkaistuista suomalaisista nuortenkirjoista ne, jotka ensinnäkin esiteltiin Akl:ssa, ja arvostelijoiden niistä esittämät mielipiteet. Tutkimus ei siis lähde kokonaisvaltaisesti liikkeelle itse 1920–1930 -luvun nuortenkirjallisuudesta. Taustalla on ajatus kirjallisuudesta ja kirjoittamisesta keinoina vaikuttaa lukijan maailmankuvaan, siihen sisältyviin arvoihin, asenteisiin ja käsityksiin todellisuudesta sekä toisaalta epätodellisuuden rajoista. Vaikuttamista tapahtui niin valtion kirjastotoimiston, arvostelijoiden kuin itse tekstienkin taholta, mutta ehkä kuitenkin enemmän tahattoman luonnollisesti kuin selkeän julistavasti. Suurimmalta osaltaan teokset eivät kuitenkaan ole propagandaa, ja kirjailijan, tekstin ja lukijan suhde oli enemmän huomaamatonta maailmankuvan luomista ja vastaanottamista, joihin kaikki osapuolet osallistuivat.

Akl:n ja sen arvostelijoiden mielipiteet eivät varmaankaan kuvaa aikakauden tavallisten lukijoiden tai toisaalta esimerkiksi kirjallisuuden harrastajien ajatuksia siitä, millainen hyvän kirjan tulisi olla. Tarkoituksena onkin tutkia ylhäältä päin tullutta, paljolti kasvatuksellista näkemystä siitä, millaisista aineksista koostuvia kirjoja nuorille piti tarjota ja millaisia ei. Opetusministeriön alaisuudessa toimineen valtion kirjastotoimiston julkaisema *Arvosteleva kirjaluetelo* antaa mahdollisuuden tarkastella tällaista virallista, kirjastojen kautta tapahtunutta, nuorten lukemisen ohjailuun pyrkinyttä toimintaa. Eri asia sitten on, kuinka suuri merkitys ohjailulla yleisesti ottaen oli. Kirjastolaitos oli kuitenkin vain yksi kirjallisuuden välityskanava, ja kirjakaupat tai kustantajat saattoivat markkinoida teoksiaan täysin erilaisin perustein kuin Akl:n arvostelijat.

Arvostelevan kirjaluetelon määrällisellä tarkastelulla tarkoitan sen selvittämistä, kuinka suuri osa julkaistusta nuortenkirjallisuudesta arvioitiin Akl:ssa, millainen oli arvostellun lastenkirjallisuuden ja nuortenkirjallisuuden välinen määrällinen suhde ja onko jonkun kustantajan kirjoja jätetty arvioimatta suhteellisesti enemmän kuin toisten. Määrällinen analyysi sekoittuu laadulliseen, kun jaottelen kirjat erilaisiin aihepiiri- eli

kirjallisuustyyppiin tai ”suositeltavuusaste” -luokkiin niiden arvosteluissa mainittujen piirteiden perusteella ja vertailen eri luokkien välisiä määrällisiä suhteita.⁷⁶

Erilaisten lukumäärien, tilastojen ja taulukoiden vertailusta voi saada melko kiistattomia ja varmoja tuloksia, ja ne luovat *Arvostelevan kirjaluettelon* analysoinnissa pohjaa tällekin tutkimukselle. Lähteen analysointi laadullisessa mielessä ei kuitenkaan koskaan voi tuottaa yhtä ainoaa oikeaa totuutta. Jorma Kalelan mukaan lähteestä tulee etsiä varman tiedon sijaan hedelmällistä tietoa. Hedelmällisiä ovat lähteessä usein juuri ”vääriltä”, epävarmoilta tai subjektiivisilta vaikuttavat ominaisuudet. Olennaista ei ole kysyä, onko lähde absoluuttisesti luotettava tai epäluotettava, vaan onko se informatiivinen ja pätevä vastaamaan juuri siihen tiettyyn rajattuun kysymykseen, jota siltä kysytään.⁷⁷ *Arvosteleva kirjaluettelo* ei olisi pätevä lähde tutkittaessa 1920–1930 -luvun kirjallisuuskriitikoiden todellisia näkemyksiä nuortenkirjallisuudesta, koska Akl:n arvostelijoiden tuli arvioida ennen kaikkea kirjojen kasvatuksellisia ominaisuuksia. Samoin nuortenkirjat eivät olisi päteviä lähteitä tutkittaessa aikakaudelle tyypillisiä nuoria, heidän elämänarvojaan tai perhe- ja ystävyys-suhteitaan, koska varsinkin nuortenkirjoissa todellisuus oli tapana esittää ihmeellisempänä ja ongelmattomampana kuin se todellisuudessa oli. Arvostelijoiden mielipiteet ja kaunokirjallisuus voivat kuitenkin olla informatiivisia, kun kysytään, minkälaisia mielikuvia ympäröivästä maailmasta ja yhteiskunnasta, sen mahdollisuuksista ja rajoitteista tai käyttäytymisnormeista ja -odotuksista nuorille haluttiin välittää.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole tarkastella kaunokirjallisia teoksia suorina kuvina aikansa todellisuudesta, vaan enemmänkin tapoina kuvata sitä, miltä todellisuuden haluttiin näyttävän ja mikä koettiin ylipäättään mahdolliseksi. Kaunokirjallisuutta on usein pidetty ongelmallisena ja epäluotettavana historian tutkimuksen lähteenä sen fiktiivisyyden vuoksi. Teoksiin on suhtauduttu samalla tavoin kuin alkuperäisiin asiakirjalähteisiin, ja paikkansa pitämättömyyden vuoksi ne on hylätty tai niitä on käytetty korkeintaan elävöittämään tutkimusta. Kai Häggmanin mielestä kaunokirjallisuutta voidaan kuitenkin käyttää myös dokumenttina aikansa todellisuudesta, kun teoksen pinta ”puhdistetaan” kirjailijan ajankohtaisista tai yksilöllisistä aatteista ja pyrkimyksistä, ja yritetään löytää juonen ja päähenkilöiden takaa teoksen syvempi ”henkinen maisema”. Näin voidaan tutkia esimerkiksi mentaliteetteja, arkea tai sukupuolirooleja, mikä ei muunlaisten lähteiden avulla välttämättä olisi mahdollista.⁷⁸ Häggmanin näkökulman mukaan siis

⁷⁶ Luokitteluperusteet ilmenevät tarkemmin luvuissa 2 ja 3.

⁷⁷ Kalela 2000, 89-93.

⁷⁸ Häggman 2001b, 18-19.

nuortenkirjoissakin todellisuudesta kertovat syvällä piilevät rakenteet eikä ilmiselvä juoni, se mitä kirjassa tapahtuu. On tutkittava, mikä on kirjan maailmassa niin luonnollista ja itsestäänselvää, ettei siihen edes kiinnitetä paljon huomiota. Toisaalta Häggmanin mielestä kaunokirjallisuuden tutkimiseen tulisi ilmeisesti käyttää vain historian tutkimuksen lähdekriittistä menetelmää ja unohtaa kirjallisuudentutkimuksen käsitteet.

Kalle Pihlaisen melko päinvastainen kanta on, että käytettäessä kaunokirjallisuutta historian tutkimuksessa romaani tulisi ymmärtää enemmänkin taideteokseksi kuin dokumentiksi. Hänen mukaansa kirjallisuuden täydellinen kontekstualisointi, eli tekstien tutkimusarvon näkeminen siinä, miten totuudenmukaisesti ne kuvastavat oman aikansa tapahtumia ja aatteita, ei ole oikea tie. Vertailemalla kaunokirjallisia tekstejä aikakauden toisenlaisiin lähteisiin tullaan tutkineeksi vain niiden syntyolosuhteita eikä lainkaan itse tekstejä. Näin kaunokirjallisuudelta häviää se ainutlaatuisuus, jolla se eroaisi muista lähteistä. Toisaalta toinen ääripää, näkemys tekstien erityislaatuudesta, autonomisuudesta ja täydellisestä riippumattomuudesta ympäröivistä konteksteista, ei myöskään välttämättä tee oikeutta kaunokirjallisuudelle. Pihlaisen mielestä hedelmällisintä tutkimusta syntyy, kun etsitään keskitietä näiden ääripäiden välillä. On hyväksyttävä, että kaunokirjallinen teksti on teoksellinen ja se muodostaa oman fiktiivisen maailmansa. Fiktiivinen maailma kertoo todellisuudesta sellaisena kuin se voisi olla, eikä sellaisena kuin se on. Teoksen maailmalla saattaa olla suhde todelliseen maailmaankin, mutta todellinen maailma ei kuitenkaan voi määritellä tekstiä, jossa toimitaan fiktiivisen maailman ehdoilla. Tekstin totuus ei löydy sen dokumentaarista suhteesta ympäröivään todellisuuteen.⁷⁹

Pihlainen ei kiellä, että kaunokirjallisilla teksteillä niiden erityisluonteesta riippumatta olisi historiallista, omaan aikaansa kiinnittyvää kontekstia. Tärkeintä kuitenkin on etsiä kontekstia itse tekstistä käsin, jolloin muut lähteet ja historiallinen tausta ovat vain apuna tekstin tulkinnassa eivätkä valmiiksi määritä, mitä tekstistä pitäisi löytää. Teoksen aatteellinen sisältö voi liittyä laajempiin konteksteihin, eikä tämä millään tavalla edellytä, että tekstin sisällön dokumentaarinen totuudellisuus pitäisi selvittää. Tekstin konteksti syntyy myös sen suhteesta aikakauden toisiin kaunokirjallisiin teksteihin, niiden tiettyyn samanhenkisyyteen ja mahdollisiltakin tuntuviin ajatuksiin, joita kirjoittamalla voitiin ilmaista. Kaunokirjallisuuden lähdearvo historian tutkimuksessa onkin Pihlaisen mukaan

⁷⁹ Pihlainen 2001, 303-310.

siinä, että sen avulla ei tutkita, mitä menneisyydessä tapahtui, vaan millaisia vaihtoehtoja toteutuneille toimintatavoille ihmisten kuvitelmissa mahdollisesti esiintyi.⁸⁰

Tässä työssä nuortenkirjojen tutkimustapa perustuu paljolti Pihlaisen, mutta osaltaan myös Häggmanin esittelemiin ajatuksiin. Häivyttämällä pinnalla oleva juoni ja vertaamalla kirjojen tekstejä toisiinsa etsitään muuttumattomiksi koettuja ajatus- ja käyttäytymismalleja, joiden juuria jäljitetään ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen perinteistä. Pelkkä lähdekriittinen menetelmä ei kuitenkaan riitä. Tekstien tulkinnassa ei pyritä sisällön erottelemiseen fiktioksi ja faktaksi reaalimaailmaan verraten, vaan kirjoilla on myös kaunokirjallinen merkityksensä. Kirjojen tarinoissa luodun maailman voi ajatella olleen vaihtoehtoinen mahdollisuus, ainakin kirjailijan tai lukijan mielikuvituksessa, vaikka sitä ei todellisuudessa ehkä toteutettukaan. Lisäksi kirjoja verrataan Akl:n arvostelijoiden mielipiteisiin, ja siihen, millaisia konteksteja he ainakin ”halusivat” kirjoissa nähdä.

Voisi siis sanoa, että kyseessä on tiettyssä mielessä vertaileva tutkimus. Historiantutkimuksessa vertailevaa tutkimusmenetelmää ryhdyttiin käyttämään 1900-luvun alussa, ja varsinaisesti se kasvatti suosiotaan toisen maailmansodan jälkeen. Max Weber on todennut osuvasti paljon kritisoidun historiallisen vertailun eduksi sen, että löytääkseen jonkun ilmiön tyypillisimmät ja omimmat piirteet, täytyy tietää mitä siitä puuttuu. Tällaisen toisistaan selvästi poikkeavien systeemien keskinäisen vertailun lisäksi tyypillistä on ollut erojen etsiminen saman ”lajin” ilmiöistä. Nuortenkirjallisuuden kohdalla voitaisiin esimerkiksi etsiä yhteisiä kasvatuksellisia piirteitä kaunokirjallisuuden, itsekasvatusoppaiden ja koulukirjojen väliltä tai toisaalta löytää nuortenkirjojen erityiset ominaisuudet vertaamalla kirjoja saman ajan aikuisten kertomakirjallisuuteen. Perinteisesti vertaileva tutkimus on keskittynyt laajoihin poliittisiin ja taloudellisiin aiheisiin, esimerkiksi teollistumisen tai vallakumousten kehittymiseen erilaisissa yhteiskunnissa. Ongelmallista tutkimusmenetelmän historiassa on ollut näkemys yhteiskuntien ”kehityksestä” yhteismitallisia portaita pitkin tai länsimaisen mallin asettaminen vertailuissa etualalle. Vertaileva tutkimus onkin 1980-luvulta lähtien siirtynyt makrovertailuista suppea-alaisempiin mikrovertailuihin, kun on todettu, että mitä tahansa kohteita tai tapahtumasarjoja ei ole järkevää verrata toisiinsa kulttuurisesta ympäristöstä riippumatta.⁸¹ Pauli Kettusen mukaan vertailevassa tutkimuksessa lähtökohtana pitäisi olla itse ilmiö, eikä pelkästään se, miten ja mistä ilmiöön on tultu. Ilmiöt ovat monikerroksisia, joten ne kuuluvat useampaan erikestoiseen, mutta samanaikaisesti

⁸⁰ Pihlainen 2001, 310-317.

⁸¹ Alapuro 2004, 53-57, 60-62 ; Burke 2005, 21-25.

elettävään ajanjaksoon.⁸² Vertailu tapahtuu siis enemmänkin ilmiön sisällä kuin ilmiöiden välillä.

Nuortenkirjojen sisällön vertaaminen *Arvostelevan kirjaluettelon* kirjaesittelyihin on tässä työssä valmiiksi päätetty. Sen sijaan kirjojen sisällön tulkinta ei missään nimessä ole jonkun ennalta määritellyn käsitteistön tai teorian mukaista. On kuitenkin kysyttävä, ovatko vertailukohteet yhteismitallisia. Riittääkö kirjojen yhteinen ilmestymisaika ja kohdeyleisö tekemään niistä vertailukelpoisia toisiaan kohtaan? Kirjat ovat suomalaisia, mutta onko niiden taustalla jokin yhtenäinen kulttuuri?

Kulttuuri määritellään usein jonkinlaiseksi selviytymisstrategiaksi, sekä henkiseksi että aineelliseksi, jonka avulla ihminen on oppinut vastaamaan ympäristön muodostamiin haasteisiin. Kulttuuri on siis viestintää toisten ihmisten ja ympäristön välillä. Kulttuuri voidaan kokea universaaliksi ja laaja-alaiseksi, mutta on myös mahdollista tutkia, miten kulttuuri toimii rajatummassa ympäristössä, esimerkiksi tietyn ihmisryhmän, luonnonolojen, yhteiskunnan tai aikakauden sisällä. Ihminen itsenäisenä subjektina tekee kylläkin omia ratkaisujaan, mutta ne ovat aina jollain tapaa kulttuurisesti tai historiallisesti ehdollistuneita.⁸³ Pentti Renvall on todennut, että kulttuuri sisältyy ihmisen käsityksiin. Se on jotain, mikä jäisi jäljelle, vaikka kaikki ulkoa opittu unohdettaisiin. Kulttuuri on perinnettä, joka muuttuu jatkuvasti, useimmiten hitaasti kuin nopeasti, ja joka elää ihmisissä sukupolvien yli. Myös Päiviö Tommila on määritellyt kulttuurin traditioihin pohjautuvaksi ihmisen toiminnaksi.⁸⁴

Yhdellä kulttuurihistorian muodolla, mentaliteettihistorialla, on myös vaikutusta tämän työn tutkimustapaan. Mentaliteettihistoriallista käsitteistöä syntyi jo 1930-luvulla Annales-ryhmän ympärillä, mutta varsinaisesti mentaliteetit nousivat keskustelun kohteeksi 1970-luvulla. Mentaliteettia on kuvattu henkiseksi kartaksi tai työkalupakiksi, joka oli yhteinen tietyn aikakauden ryhmälle ja jonka avulla ihminen ajatteli, hahmotti maailmaa ja toimi ympäristössään. Mentaliteetti on tapa olla olemassa omine elämänarvoineen ja -asenteineen. Mentaliteettihistoriaa on kritisoitu siitä, että se suhtautuisi menneisyyden ihmisiin yhtenäisenä massana, jonka toimintaa pyrittäisiin selittämään epämääräisen ”ajan hengen” mukaan. Tutkijat ovat kuitenkin korostaneet, ettei kyse ole yhdestä vaan useista monikerroksisista mentaliteeteista, jotka esiintyvät erilaisissa ryhmärakenteissa. Mentaliteettihistorialliselle tutkimukselle on ollut tyypillistä käyttää vanhasta

⁸² Kettunen 2006, 218-221.

⁸³ Immonen 2001, 21; Litzen 1981, 8; Virtanen 1987, 26.

⁸⁴ Renvall 1965/1983, 400 ; Tommila 1981, 19-21; ks. myös Virtanen 1987, 28.

kulttuurihistoriasta poiketen ”vähäarvoisia” uudenslaisia lähteitä ja nostaa esiin ihmisiä tai ryhmiä, joilla ei ollut vaikutusta esimerkiksi valtiollisiin tapahtumiin.⁸⁵ Kirjallisuuden piirissä nuortenkirjallisuus on perinteisesti luokiteltu eri kastiin kuin oikea romaanikirjallisuus, ja historiantutkimuksessa taas fiktiivistä kirjallisuutta ei ole koettu oikeanlaiseksi luotettavaksi lähdemateriaaliksi.

Nuortenkirjat ovat yksi muoto kulttuurista viestintää. Lähtökohtana ei kuitenkaan ole etsiä tekstien takaa jotain yhtenäistä mentaliteettia, jonka mukaan aikakauden ihmiset sokeasti ajattelivat ja käyttäytyivät. Mentaliteetit tulisi ymmärtää enemmänkin kulttuurin tarjoamina erilaisina mahdollisuuksina toimia ja ymmärtää. Täydellistä ja ehyttä mentaliteettia ei voi olettaa löytävänsä, samalla tavalla kuin kulttuuriakaan ei voi tutkia kokonaisvaltaisesti. Oletus mentaliteetin tai mentaliteettien olemassaolosta voi kuitenkin kulkea tutkimuksen rinnalla.⁸⁶ Tällöin on myös perusteltua verrata nuortenkirjoja toisiinsa, arvosteluihin tai synty-ympäristöön mahdollisten yhteisten ajatuskarttojen löytämiseksi.

Kirjallisuudentutkimuksen ja nimenomaan kertomuksen tutkimuksen teorioissa ja traditioissa on erotettavissa kaksi suurta linjaa 1900-luvulla ja 2000-luvun alussa. Klassinen narratologia keskittyi tutkimaan ja kuvaamaan objektiivisesti kerronnan keinoja ja rakenteita. Se sisälsi paljon teoreettista käsitteistöä, ja tekstianalyysit perustuivat nimenomaan kertomuksen muotoon eivätkä sen sisältöön tai historiallisiin tekijöihin. 1970- ja 1980 -luvuilla kerronnallisen käänteän myötä kehittyi jälkiklassinen narratologia, ja kertomuksista ryhdyttiin nyt etsimään etenkin tiedollista funktiota. Kertomisen tekniikan analysointi ei ollut enää olennaisinta. Tutkijat pyrkivät selvittämään, miten kertomus hahmottaa maailmaa, ja uuden lähestymistavan käsitteistö oli kuvailevaa ja empiristä, toisin kuin klassisen narratologian loogisissa käsitejärjestelmissä. Lähtökohtana oli Hayden Whiten väite, että historioitsijat rakentavat tutkimustuloksensa perinteisten kertomusmallien muotoon, eivätkä tulokset perustukaan puhtaasti tieteellisiin metodeihin⁸⁷.

Väite synnytti kiivasta keskustelua, ja esimerkiksi Jorma Kalela on perusteellisesti selittänyt historiantutkimuksen jäsentelyä, päätelmärakennetta ja sitä, miksi historiantutkijaa ei voi kutsua kertomusten tuottajaksi⁸⁸. Joka tapauksessa monet ovat hyväksyneet ajatuksen, että arkielämässä ihminen usein järjestää ja jäsentää tapahtumia kertomuksen muotoon. Viime vuosina klassinen ja jälkiklassinen narratologia ovat lähentyneet toisiaan, ja kontekstualisoivassa tutkimuksessa on hyväksytty narratologisten

⁸⁵ Korhonen 2001, 40-45, 48; Peltonen 1992, 6-7, 16-17.

⁸⁶ Korhonen 2001, 47-49.

⁸⁷ White 1973/1975, 2-5 ; ks. myös Hägg, Lehtimäki, Steinby 2009, 17.

⁸⁸ Kalela 2009, 294-313.

käsitteiden hyödyllisyys.⁸⁹ Tässäkin tutkimuksessa tullaan selvittämään nuortenkirjojen kerronnan rakennetta ja tasoja⁹⁰, mutta pääpaino ei ole muodon analysoinnissa vaan siinä, miten kerronnan muoto ja sisältö liittyvät yhteen ja millaisia viestejä ne välittävät.

Kirjallisuudentutkimuksessa on kirjailijan ja hänen tuottamansa tekstin väliseen suhteeseen asennoiduttu eri aikakausina monella tapaa. Ennen 1800-lukua kirjailijan asemaa voisi verrata käsityöläiseen, jota tarvittiin kirjan tuotantoprosessissa, mutta jonka ei ajateltu tekevän mitään uutta ja yksilöllistä. Romantiikan kirjailijäkäsitys sen sijaan korosti ensimmäistä kertaa kirjailijan omaperäisyyttä, neroutta ja traditioista irtautumista. Ajateltiin, että itse kirjailija on antanut teokselleen todellisen merkityksen, jonka lukija voi löytää. Romanttista tekijäkäsitystä ryhdyttiin kuitenkin kritisemaan 1900-luvulla, ja uuskritikot puhuivat tekstilähtöisyydestä, jossa korostettiin itse tekstin merkitystä eikä kirjailijan elämän yksityiskohtien selvittämistä. Roland Barthesin 1960-luvulla kirjoittaman kuuluisan esseen ”Tekijän kuolema” ajatuksena oli, että teos ei koskaan ole vain yhden kirjoittajan luoma eikä kirjoittaja voi omistaa kieltä, vaan kirjassa puhuu aina koko se kieliyhteisö, jonka kielellä kirjailija kirjoittaa. Lukija ei voi löytää suoraa yhteyttä kirjailijaan.⁹¹

Tämän työn tarkoituksena ei ole tulkita nuortenkirjoja suhteessa niiden yksittäisten kirjoittajien elämänkaareen, aatteisiin ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Historiantutkimuksen ja lähdekritiikin kannalta on kuitenkin olennaista tietää, kuka lähteen on tehnyt. Nuortenkirjailijoiden taustojen vertaileminen antaa myös laajemman kuvan siitä, millaisen yhteisön käsistä 1920–1930 -luvun nuortenkirjat tyypillisesti kumpusivat ja millainen yhteisö niissä puhuu. Teoksen lopullinen merkitys syntyi kuitenkin vasta lukijan mielessä, ja se oli varmasti hyvin erilainen itse kirjailijoilla, Akl:n arvostelijoilla ja varsinaisilla nuorilla lukijoilla.

⁸⁹ Hägg, Lehtimäki, Steinby 2009, 7-9, 16-17.

⁹⁰ Klassisen narratologian tekstianalyysien perustana on näkemys kertovan fiktion hierarkkisesta rakenteesta. Fiktiossa on kolmenlaisia agenteja, jotka toimivat eri tasoilla, eivätkä fiktion maailmassa ole tietoisia toisistaan. Pekka Tammea lainaten ”henkilöt havaitsevat fiktiivisen maailman, kertoja kertoo, että henkilöt havaitsevat, ja teksti esittää, kuinka kertoja kertoo, että henkilöt havaitsevat”. Kirjailija on tuottanut tekstin, eikä hän siis ole sama asia kuin fiktiivisessä maailmassa toimiva fiktiivinen kertoja. Kertoja ei edes tiedä olevansa osa jonkun muun kirjoittamaa tekstiä, koska on kertomuksen hierarkkisessa rakenteessa alempana kuin itse teksti. Tammi 1992, 10-12.

⁹¹ Kaarto 2003, 163-166, 169-173.

2. Nuortenkirjallisuus *Arvostelevassa kirjaluettelossa*

2.1 Nuortenkirjallisuuden määrä ja aihepiirit

Arvostelevassa kirjaluettelossa esiteltiin tutkimusajanjaksona 342 nuorille suunnattua teosta ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” -osastossa. Tämä määrä ei kuitenkaan kata kokonaan 14 vuoden aikana Suomessa julkaistua nuortenkirjallisuutta. Vuosittaista suomalaisten nuortenkirjojen julkaisumäärää on vaikea arvioida, koska nuortenkirjoja käsiteltiin aina yhdessä lastenkirjojen kanssa. Yksinkertaisempaa on lähteä liikkeelle sekä suomalaisten että käännoesteosten julkaisumääristä. Erkki Seväsen tekemien laskelmien mukaan, jotka perustuvat *Suomalainen kirjallisuus 1916–1938* -bibliografiasarjaan, esimerkiksi vuonna 1930 ilmestyi 560 suomenkielistä, alkuperäistä ja käännettyä, kaunokirjaa, joista lasten- ja nuortenkirjoja oli noin 64.⁹² Ongelmana on kuitenkin se, että vielä 1920-luvulla *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografiassa lasten- ja nuortenkirjallisuutta sijoitettiin osittain aikuisten osastoon ja osittain luokan ”Lasten ja nuorison huvikirjoja” alle.⁹³ Myös Akl:ssa muutamia nuorille suunnattuja kirjoja esiteltiin aikuisten kaunokirjallisuuden osastossa.⁹⁴ Seväsen mukaan Akl:ssa esiteltiin noin 75-85 prosenttia suomenkielisestä kustannustuotannosta. Vertaamalla äskeisiä otantajulkaisulukuja taulukkoon 1 voidaan todeta, että Akl:ssa arvosteltiin ilmestyneestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta noin 60–75 prosenttia.⁹⁵ Luultavasti myös pelkästään suomalaisia lasten- ja nuortenkirjoja arvosteltiin suunnilleen samassa suhteessa.

⁹² Vuonna 1925 suhde 469/noin 76 ja 1935 471/ noin 85. Lasten- ja nuortenkirjojen määrästä on poistettu viiden prosenttiyksikön lukukirjojen osuus. Sevänen 1994, 440.

⁹³ Sevänen 1994, 426.

⁹⁴ Vertailu *Arvostelevan kirjaluettelon* ja *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografian välillä sekä Eskola 2004, 105.

⁹⁵ Virhemarginaalia saattaa kuitenkin aiheutua Akl:n, *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografian ja kustantajien erilaisista tavoista määritellä lasten- ja nuortenkirjallisuus. Lisäksi Seväsen lukuihin ei ole sisällytetty niksikirjoja tai koulujen lukukirjoja, joita Akl:ssa on muutamia etenkin 1920-luvulla.

Taulukko 1: Lastenkirjallisuuden ja nuorille suunnatun kirjallisuuden määrä Akl:ssa⁹⁶
(Moniosaisissa teoksissa kukin osa on katsottu omaksi teoksekseen)

	Lasten- kirjallisuus	Nuorille suunnattu kirjallisuus	Yht.
1925	43	14	57
1926	31	17	48
1927	32	24	56
1928	27	19	46
1929	41	29	70
1930	22	20	42
1931	27	19	46
1932	10	19	29
1933	17	25	42
1934	21	27	48
1935	29	22	51
1936	25	25	50
1937	17	50	67
1938	27	32	59
Yht.	369	342	711

Lähde: Akl 1925, 136-143 ; Akl 1926, 153-159 ; Akl 1927, 128-136 ; Akl 1928, 134-141 ; Akl 1929, 162-172 ; Akl 1930, 150-156 ; Akl 1931, 125-132 ; Akl 1932, 123-129 ; Akl 1933, 106-112 ; Akl 1934, 103-109; Akl 1935, 100-106; Akl 1936, 108-115 ; Akl 1937, 104-113 ; Akl 1938, 114-123.

Taulukosta 1 voi huomata, että kokonaisuudessaan arvosteltujen teosten määrä pysyi koko ajanjakson melko tasaisena 40–60 kirjassa vuosittain, mutta nuorille suunnattujen teosten osuus nousi 1930-luvun loppua kohti lastenkirjallisuuden osuuden taas vähentyessä. Tämä on yhteydessä nuortenkirjallisuuden määrän yleiseen kasvuun 1900-luvun alkupuolelta lähtien, kun nuoruus ikäkautena alkoi pidentyä koulutuksen ja varallisuuden kasvaessa.⁹⁷

Akl:n sisältöä voi analysoida myös kustantamojen kautta. *Arvosteleva kirjaluetello* perustui kustantajien valtion kirjastotoimistolle lähettämiin arvostelijakappaleisiin, mutta ilmeisesti myös kirjastotoimisto valikoi jonkin verran arvosteltavia teoksia.⁹⁸ Liitteeseen 2 on koottu Akl:ssa esiteltyjen suomalaisten

⁹⁶ Taulukon luvut perustuvat *Arvostelevan kirjaluetellon* luokan 85 ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” alla esiteltyihin teoksiin. Akl:ssa lasten- ja nuortenkirjoja ei ole eroteltu toisistaan, eli luokittelu on tehty itse tätä tutkimusta varten. Lastenkirjallisuudeksi on luettu selkeä lapsille suunnattu kirjallisuus, sekä sadut, runot, antiikin tarut ja kertomuskokoelmat. Nuorille suunnattuun kirjallisuuteen kuuluvat loput luokan 85 kirjat, eli suorasanaiset, romaaninomaiset nuortenkirjat. Ks. johdanto, s. 22-24 tässä tutkimuksessa. Nuorille suunnatun kirjallisuuden luvut eivät vastaa liitteen 1 (Kaikki *Arvostelevassa kirjaluetellossa* esiteltyt nuorille suunnatut kirjat lajeittain) yhteensä-sarakkeen lukuja, koska tässä taulukossa liitteen 1 lukuihin on lisätty Akl:ssa esitelty tai vain nimeltä mainitut teokset, jotka ovat ilmestyneet ensimmäisen kerran jo ennen tutkimusajankohtaa, mutta joista kyseisenä vuonna on tullut uusi painos.

⁹⁷ Huhtala 2003, 38.

⁹⁸ Akl 1925, Esipuhe ; Sevänen 1994, 229.

nuortenkirjojen kustantajat. Otavan nuorille suunnatuista teoksista arvosteltiin luultavasti lähestulkoon kaikki⁹⁹ eli enemmän kuin muiden kustantajien kirjoja yhteensä. Tämän huomaa myös vertailemalla *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografian ”Lasten ja nuorisokirjoja” -osaston teoksia *Arvostelevaan kirjaluetelloon*. Bibliografiasta ei löydy yhtään Otavan suomalaista nuortenkirjallisuuden ensipainosta, jota ei olisi esitelty Akl:ssa. Gummeruksen nuortenkirjoja, joita Akl:n ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” -osastossa ei esitellä, on bibliografiassa 15 ja WSOY:n 4. Otavan teokset eivät siis ole suhteellisesti yliedustettuina Akl:n arvioinneissa, vaan Otava on julkaissut huomattavasti enemmän nuortenkirjoja kuin WSOY, joka kuitenkin kokonaistuotannoltaan oli Otavan kanssa samaa suuruusluokkaa 1920–1930 -luvulla. Suurkustantajien jäljessä tulivat Karisto, Gummerus ja Kirja. Näiden yleiskustantajien aatteellisuudessa ja arvomaailmassa ei voi nähdä suuria eroja 1920–1930 -luvulla, vaan kaikki osallistuivat ajan ”uussnellmanilaisen” hengen mukaan Suomen valtion lujittamiseen.¹⁰⁰ Bibliografiasta löytyneiden Gummeruksen teosten, joita Akl:n lasten- ja nuortenosastossa ei arvosteltu, melko suuri määrä voi johtua siitä, että esimerkiksi Helga Nuorpuun rakkausaiheiset tyttökirjat sijoitettiin Akl:ssa aikuisten kirjallisuuden osastoon.¹⁰¹ Bibliografiaan on listattu myös muutamia Valtion kustannusliike Kirjan nuortenkirjoja, joiden arvosteluja ei Akl:sta löydy. Kyseinen kustantamo toimi Neuvostoliiton Karjalan tasavallassa.¹⁰²

⁹⁹ Tarkka 1980, 477. Taulukon ”Kotimainen nuortenkirjallisuus” sisältää ilmeisesti myös lastenkirjat.

¹⁰⁰ Sevänen 1994, 53-61.

¹⁰¹ Eskola 2004, 105.

¹⁰² Anttikoski 1998, <http://www.geocities.com/Athens/4280/lisuri5.html#taul2>.

Taulukko 2: Arvosteleavassa kirjaluettelossa esitellyt suomalaiset, kyseisenä vuonna ilmestyneet nuorille suunnatut kirjat kirjallisuustyypeittäin¹⁰³

	1.Suomen historiaan tai sotiin liittyvät romaanit	2.Luontoon, kaukomaihin tai intiaaneihin liittyvät seikkailut	3.Tieteis- ja fantasia-kertomukset	4.Salapoliisi- ja muut seikkailukirjat	5.Koululaiskuvaukset	6.Ns. tyttökirjat (muut kuin koululaiskuvaukset)	7.Muut nuortenkirjat	Yht.
1925	3	1	-	-	1	-	-	5
1926	1	3	-	-	3	-	2	9
1927	1	1	-	3	1	3	1	10
1928	3	2	-	2	2	-	-	9
1929	5	1	1	2	1	-	2	12
1930	1	4	-	3	-	1	1	10
1931	3	1	-	1	3	-	2	10
1932	1	4	-	5	-	-	-	10
1933	4	4	1	4	1	1	2	17
1934	5	3	-	4	-	1	2	15
1935	6	3	-	6	1	1	-	17
1936	6	5	1	5	-	1	-	18
1937	4	4	-	7	2	-	2	19
1938	-	5	1	6	3	1	-	16
Yht.	43	41	4	48	18	9	14	177
%	24,3	23,2	2,2	27,1	10,2	5,1	7,9	100

Lähde: Akl 1925, 136-143 ; Akl 1926, 153-159 ; Akl 1927, 128-136 ; Akl 1928, 134-141 ; Akl 1929, 162-172 ; Akl 1930, 150-156 ; Akl 1931, 125-132 ; Akl 1932, 123-129 ; Akl 1933, 106-112 ; Akl 1934, 103-109 ; Akl 1935, 100-106 ; Akl 1936, 108-115 ; Akl 1937, 104-113 ; Akl 1938, 114-123.

Nuorille suunnattuja romaaneja *Arvosteleavassa kirjaluettelossa* esiteltiin vuosien 1925 ja 1938 välillä noin 311¹⁰⁴, joista 177, eli vähän yli puolet, oli suomalaisia, kyseisenä vuonna ensimmäistä kertaa ilmestyneitä teoksia. Taulukossa 2 kirjat on jaoteltu seitsemään erilaiseen kirjallisuustyyppiluokkaan kirjojen nimissä ja esittelyissä yleisimmin ilmenevien teemojen mukaan.¹⁰⁵ Luokat 1, 2 ja 4 sisältävät samantyyppisiä seikkailukertomuksia, ja yhdessä ne muodostavatkin kolme neljäsosaa eli 74,6 prosenttia luettelossa arvostelluista suomalaisista nuortenkirjoista. Taulukossa määräävimpänä

¹⁰³ Taulukon luvut perustuvat *Arvosteleavan kirjaluettelon* luokan 85 ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” alla esiteltyihin teoksiin. Akl:ssa lasten- ja nuortenkirjoja ei ole eroteltu toisistaan, eli luokittelu on tehty itse tätä tutkimusta varten. Lastenkirjallisuudeksi on luettu selkeä lapsille suunnattu kirjallisuus, sekä sadut, runot, antiikin tarut ja kertomuskokoelmat. Nuorille suunnattuun kirjallisuuteen kuuluvat loput luokan 85 kirjat, eli suorasanaiset, romaaninomaiset nuortenkirjat. Taulukon luvut eivät sisällä käänöskirjallisuutta, eivätkä uusia painoksia aiemmin ilmestyneistä teoksista. Ks. johdanto, s. 22-24 tässä tutkimuksessa.

¹⁰⁴ Liite 1.

¹⁰⁵ Akl:ssa ei tällaista luokittelua ole, vaan kirjat esitellään aakkosjärjestyksessä ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” -otsikon alla. Usein kirjojen nimissä itsessään on tarkentavia määreitä, kuten seikkailukertomus, historiallinen romaani, partiolaiskertomus, yhteiskoululaisromaani tai tyttöromaani.

luokittajana on ollut Suomen historia ja sota, eli tässä luokassa on myös historiallisia salapoliisikirjoja tai luontoon liittyviä seikkailuja. Edelleen luokkaan 2 on sijoitettu kaikki pääasiassa luontoon, kaukomaihin ja intiaaneihin liittyvät kertomukset ja luokkaan 4 muut jäljelle jääneet seikkailu- ja salapoliisikirjat. Kirjan esittely tai nimi ei aina kerro kaikkea oleellista kirjan sisällöstä, joten täysin selvää jaottelua seikkailukirjojen välillä on vaikea tehdä. Luokittelun lähtökohtana on kuitenkin se, mitä *Arvosteleva kirjaluetelo* koki tarpeelliseksi kirjoista kertoa. Esimerkiksi niin sanottuihin tyttökirjoihin on sisällytetty teokset, jotka mainittiin luettelossa erikseen tyttöromaaneiksi tai joita suositeltiin nimenomaan tytöille. Luokkaan 7 sisältyy myös tyttökirjagenren¹⁰⁶ tyyppisiä kirjoja, joita esiteltiin luettelossa kuitenkin yleisesti nuorille. Luokassa 5 on joitain tyttökirjoiksi nimettyjä teoksia, joissa pääpaino on kuitenkin koululaiskuvauksella.

Akl:ssa arvosteltujen kirjallisuustyyppien määrät ja keskinäiset suhteet kuvaavat hyvin aikakauden yleistä nuortenkirjallisuuden kehitystä. Poika-päähenkilöillä varustettuja seikkailukertomuksia ilmestyi runsaasti enemmän kuin niin sanottuja tyttökirjoja.¹⁰⁷ Angloamerikkalaisista teoksista mallinsa saaneet erämaaseikkailut olivat kestoaiheita, mutta etenkin 1930-luvulla lisääntyivät Suomen historiaa kuvaavat, tulkitsevat ja ihannoivat romaanit niin nuorten- kuin aikuistenkin kaunokirjallisuudessa. Nuortenkirjallisuuden viihteellistyminen näkyi Akl:ssa salapoliisikirjojen arvostelujen lisääntymisenä ja toisaalta tyttökirjojen siirtämisenä aikuisten osastoon. Suomalaiset koululaisromaanit olivat, brittiläisestä mallista poiketen, pääasiassa tytöille suunnattuja, ja fantasiakirjallisuus oli Suomessa vielä melko tuntematon ja vältettykin laji.¹⁰⁸

2.2 Vaatimuksina piilokasvatusta, isänmaanrakkautta, korvenhenkeä ja vain yhdet häät

Suomalaista nuortenkirjallisuutta Akl:ssa esitteli vuosittain noin kahdesta neljään arvioijaa. Eniten arviointeja tekivät kouluneuvos Einar Fieandt, opettaja Eero Salola ja filosofian maisteri Tyyni Haapanen-Tallgren (vuodesta 1933 lähtien Haapanen-Tuulio). Joitain poikkeuksia lukuun ottamatta naiset esittelivät enemmän tytöille suunnattuja romaaneja ja miehet poikien seikkailukirjoja.

¹⁰⁶ 1920–1930 -luvun tyttökirjoille oli tyypillistä perhe-elämän, koulun, harrastusten ja ihmissuhteiden kuvaaminen noin 13–18 -vuotiaan sankarittaren kautta. Hakala 2003, 77.

¹⁰⁷ Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 22 ; Tarkka 1980, 406.

¹⁰⁸ Hakala 2003, 74-77, 80-83 ; Huhtala 2003, 38, 44-46 ; Häggman 2001a, 408-417 ; Tarkka 1980, 406-408.

1920-luvun lopulta 1930-luvun alkuun suurimman osan historiaan ja luontoon liittyvistä romaaneista sekä salapoliisikertomuksista arvosteli kouluneuvos ja filosofian tohtori Einar Fieandt. Fieandt oli syntynyt 1879, hän oli kokoomuspuolueen jäsen ja toiminut luonnonhistorian ja maantieteen opettajana muun muassa Viitasaaren yhteiskoulussa ja Helsingin suomalaisessa tyttölyseossa. Fieandt arvosteli Akl:ssa nuortenkirjallisuuden lisäksi luonnontieteeseen liittyviä teoksia.¹⁰⁹ Vuodesta 1932 eteenpäin Eero Salola esitteli yksin lähes kaikki pojille suunnatut seikkailukirjat. Hän oli syntynyt 1902, valmistunut ylioppilaaksi ja kansakoulunopettajaksi ja opettajan töiden lisäksi toiminut lausujana, pakinoitsijana sekä Valistuksen Lastenlehden toimittajana. Salola julkaisi yhden nuortenkirjan ja muun muassa äidinkielen lukukirjoja. Akl:ssa hän arvosteli myös lausuntaan ja kasvatukseen liittyviä teoksia sekä historiallisia romaaneja ja seikkailuromaneja.¹¹⁰

Tyttökirjoja ja koululaiskertomuksia esitteli eniten filosofian maisteri Tyyni Haapanen-Tallgren. Hän oli syntynyt 1892 ja työskenteli kirjailijana, toimittajana, suomentajana ja kirjallisuus- ja kulttuurihistorioitsijana. Kunniatohtorin arvo Haapanen-Tuuliolle myönnettiin vuonna 1960. Hän julkaisi myös muutaman lasten- ja nuortenkirjan ja osallistui aktiivisesti nuortenkirjallisuudesta käytyyn keskusteluun alan lehdissä.¹¹¹ Haapanen-Tuulio toimi valtion kirjallisuuslautakunnan jäsenenä 1949–1965 sekä Nuorten Kirja ry:n arvostelu- ja palkintolautakunnan jäsenenä 1947–1950. Akl:ssa hän arvosteli nuortenkirjallisuuden lisäksi ajanvieteromaneja, lastenkirjallisuutta ja satuja.¹¹²

Näiden kolmen arvostelijan lisäksi muutamia nuortenkirjoja esittelivät 1920-luvun puolivälistä 1930-luvun alkupuolelle pojille suunnatun kirjallisuuden puolelta lääketieteen lisensiaatti ja kunnanlääkäri Martti Tolvanen, filosofian tohtori ja muinaistieteellisen toimikunnan intendenttinä työskennellyt Toivo Itkonen ja pastori, kirjailija ja uskonnonopettaja Lauri Pohjanpää. Tyttökirjallisuuden puolelta joitakin kirjoja arvostelivat valtion kirjastotoimiston johtaja Helle Cannelin, kansakoulunopettaja ja kirjastotoimiston kirjastoneuvoja Hellin Hendolin sekä filosofian maisteri ja valtion kirjastotoimiston amanuenssi Kyllikki Nohrström. Vuosina 1937 ja 1938 tytöille suunnattua kirjallisuutta arvosteli lisäksi kirjastonhoitaja ja toimittaja Helvi Vänni (vuodesta 1938 lähtien Karahka).¹¹³

¹⁰⁹ Durchman (toim.) 1933, 126 ; Eskola 2004, 304.

¹¹⁰ Aikalaiskirja 1941, 641 ; Eskola 2004, 307.

¹¹¹ Ks. luku 1.1.3.

¹¹² Aikalaiskirja 1941, 764 ; Eskola 2004, 304 ; Heikkilä-Halttunen 2000, 167-171.

¹¹³ Aikalaiskirja 1941, 562 ; Durchman (toim.) 1933, 252 ; Eskola 2004, 310-312.

Varsinaiset kirjojen esittelyt Akl:ssa vaihtelivat muutamasta rivistä pitkiinkin juoniselostuksiin ja kirjan hyvien ja huonojen puolien arviointeihin. Teoksia ei voi yksiselitteisesti jakaa suositeltuihin ja ei-suositeltuihin. Arvostelujen loppuun lisättyjen määreiden käyttö, kuten ”suositellaan kaikkiin kirjastoihin” tai ”tarpeeton kirjastoissa”, riippui arvostelijasta, eikä niitä kovin usein esiintynyt. Esittelyistä voi kuitenkin havaita, että eri arvostelijat arvioivat johdonmukaisesti ja samalla tavalla kirjojen hyviä ja huonoja puolia. Toisaalta arvosteluissa esiintyi luonnollisesti myös arvostelijoiden omia henkilökohtaisia mielipiteitä. Vuonna 1929 Einar Fieandt esimerkiksi kritisoi ”katupoikakielellä” kirjoitettua teosta, jonka tekijä Eero Salola jo muutaman vuoden päästä itse esitteli Akl:ssa nuortenkirjoja.¹¹⁴

Kirja-arviointien perusajatuksena tuntui olevan, että kirja on aina suositeltava, jos sillä on nuorisoon kasvattava vaikutus. Juonen hajanaisuus tai epäuskottavuus oli toissijaista, kun ”tällaisenakin on kirja isänmaallisesti sytyttävää luettavaa, jota kernaasti suosittelee”¹¹⁵. Tosin jännityksen uskottiin tekevän kasvattavien seikkailuaiheiden lukemisesta mieluisampaa.¹¹⁶ Keski-Eurooppaan sijoittuvassa matkakertomuksessa ei keskitytty vain huvitteluun, vaan ”koulutiedot tulevat tuoreina ja luontevina mieleen (terveellistä myöskin lukijalle)”¹¹⁷. Historiallisia seikkailuja ehdotettiin rinnastettavaksi kouluopetukseen. Toisaalta kasvatuksellisuus ei saanut olla liian ilmeistä ja ”setämäistä”.¹¹⁸ Usein kasvatuksellisesti ensiluokkaiset teokset arvioitiin kuitenkin myös kirjallisesti onnistuneiksi.

Käsitteinä kasvatusta ja lapsuus tai nuoruus liittyvät kiinteästi toisiinsa. Yleisesti kasvatuksen perusteena pidettiin vuosisatojen ajan käsitystä perisynnistä ja lapsesta, joka syntyy maailmaan jo valmiiksi turmeltuneena.¹¹⁹ Lastenkirjallisuus syntyikin varsinaisesti 1700-luvun lopulla tehtävänänsä muovailla lapsesta oikeanlainen ihminen. 1800-luvun mittaan ja lapsuuden romantisoinnin kautta lastakin alettiin pitää yksilönä, ja kasvatustehokkuudeksi tuli enemmänkin lapsen sosiaalistaminen.¹²⁰ Akl:n kirjaesittelyistä käy ilmi nimenomaan yhteiskunnan arvoihin sosiaalistavan kasvatuksen ihannointi. Topeliuksen käsitys hyvästä lastenkirjallisuudesta, joka sisältää uskonnollisuutta, isänmaallisuutta ja opettavaisuutta, säilyi pitkään. Vastapainoksi lapsille ja nuorille kyllä suositeltiin laadukkaan

¹¹⁴ Akl 1929, 169, ”Ilman fritsaria” -teoksen arvostelu.

¹¹⁵ Akl 1932, 123.

¹¹⁶ Akl 1930, 152.

¹¹⁷ Akl 1930, 155.

¹¹⁸ Akl 1932, 126 ; Akl 1933, 108.

¹¹⁹ Häggman 1994, 141.

¹²⁰ Kuivasmäki 1993, 11-13 ; Riukulehto 2001, 9.

aikuiskirjallisuuden lukemista, johon nuortenkirjallisuuden ei ollut tarkoitukseen pyrkii.¹²¹ ”Kirjallista arvoahan ei seikkailuilta juuri odoteta, eikä se ole aina tarpeellistakaan, kunhan juoni vain on jännittävä ja moraalisesti oikeahenkinen, ehkäpä kohottavakin”¹²² todettiin suoraan Akl:ssa vuonna 1933.

Tärkeimpänä yhteiskuntaan sosiaalistavana teemana arvosteluissa esiintyi isänmaallisuus. Usein mainittiin, että kirja on hengeltään isänmaallinen tai isänmaallisuus kannattaa teosta. Tällainen kielenkäyttö synnyttää tunteen suuresta, kaiken takana olevasta voimasta. Vielä 1920-luvun arvosteluissa isänmaallisuus liitettiin enemmän teosten taustakehykseksi. Se oli kotimaan tuntemusta, yhteyttä menneisiin polviin, koulupoikien innostusta ja viattomia salaliittoja isänmaan hyväksi. 1930-luvun kirjaesittelyissä isänmaallisuus sai vakavampia kuvailuja. Tämä on yhteydessä historiallisten sotaromaanien yleistymiseen. Isänmaallisuuden korostaminen oli tarkoitushakuisempaa, ja siihen liitettiin nyt useammin puolustautuminen ja vihollinen, joka useimmiten oli Venäjä tai kommunistit. Arvostelussa keuhuttiin ”mainostyyliin” teoksen vaikuttavan tehokkaasti poikamieleen antamalla ”pikakuvan venäläisaikojen surkeista oloista maassamme”¹²³. Yleisiä olivat myös toteamukset, että romaanien innostava henki ja isänmaallinen tunnelma lievittävät kuvattuja sodan kauhuja tai että sotakuvaukset kasvattavat lukijassa myös rauhan rakkautta. Arvosteluissa mainittiin usein, että kirjan päähenkilö on isänmaataan rakastava ja sotilaat uljaita ja urhoollisia, mikä antoi lukijalle selvän roolimallin. Isänmaallisuus ei ollut enää pelkkä tunne, vaan vaati jokaiselta konkreettisia tekoja, kun ”lukija eläytyy tajuamaan toisaalta kotien puolustamisen välttämättömyyden ja tältä pohjalta kasvavan suuren sankaruuden”¹²⁴. Historiallisesti kaukaisempiin sota-aiheisiin suhtauduttiin kevyemmin, ja teosta voitiin kutsua ”herttaiseksi ’sota-saduksi’”¹²⁵.

Suomessa vaadittiin nuortenkirjoilta yleisesti epäpoliittisuutta, mutta tämä ei kuitenkaan poikien seikkailukirjoissa toteutunut.¹²⁶ Poliittisuus ajoi ilmeisesti myös kansallisen eheyttämisen ohi, kun Suomen sisällissodan aikoja kuvailevasta romaanista Akl totesi, että siinä ivailaan purevasti asioista, jotka sen ansaitsevat.¹²⁷ Nuortenkirjojen ja Akl:n arvostelujen nationalistisesti kasvatuksellisilla piirteillä on selvät yhteydet ajan yleiseen ilmapiiriin. Vuoden 1918 jälkeen varsinkin poikien kasvatukseen ryhdyttiin kiinnittämään

¹²¹ Heikkilä-Halttunen 2000, 65, 78.

¹²² Akl 1933, 112.

¹²³ Akl 1931, 128.

¹²⁴ Akl 1934, 109.

¹²⁵ Akl 1935, 104.

¹²⁶ Hakala 2003, 76.

¹²⁷ Akl 1931, 130.

runsaasti huomiota kansakunnan tulevaisuuden turvaamiseksi. Suojeluskuntapoikajärjestöstä kasvoi 1930-luvun mittaan yksi suurimmista nuorisojärjestöistä yhdessä partiopoikajärjestön kanssa. Aikakauden periaatteiden mukaan pojista tuli kasvattaa fyysisesti vahvoja ja henkisesti vastuuntuntoisia kansalaisia, mutta myös konkreettisesti tulevia sotilaita, joilla on korkea maanpuolustustahto.¹²⁸ Myös Akl:n arvomaailma oli samanlainen. Voimakkaimmin suositeltiin teoksia, joissa isänmaallinen tunne yhdistyi käytännön tekoihin kansakunnan hyväksi.

Arvosteleva kirjaluettelo näytti arvostavan myös teosten luontokuvauksia, yleistä ”puhdashenkisyyttä” ja luonteeseen liittyviä hyveitä. Esittelyissä kerrottiin, että teoksessa ilmenee aitona ”erämetsien tuntu”, se on ”korvenhengen ylistyslaulu” tai että luonnon raikkaus vaikuttaa terveellisenä vastakohtana ”kaupunkilaiselämän teennäisyydelle ja hemmottelulle”.¹²⁹ 1920-luvulla syntyneeseen uudenlaiseen kaupunkikulttuuriin liitettiin kasvatuspiireissä kaikenlainen moraalinen rappio, jonka parannuskeinona korostettiin suomalaisen mentaliteetin todellista ilmentymää, puhdasta maalaiselämää.¹³⁰ Akl:ssa toivottiinkin eräseikkailujen kannustavan nuoria luonnossa retkeilyyn.

Useissa esittelyissä todettiin, että teoksissa korostetaan hyvin poikien tai nuorison reippautta, kuntoa, urheutta ja kestävyyttä. Fyysiset hyveet nousivatkin arvioinneissa pääosaan, vaikka toki mainittiin myös rehellisyydestä, toverillisuudesta ja turhamaisuuden hylkäämisestä. Uskonnollisuus ei ollut nuortenkirjojen arvosteluissa erityisesti esillä, vaikka se ilmeisesti Akl:n muissa arvosteluissa melko paljon korostuikin.¹³¹ *Mustat ketut* -teoksesta tosin todettiin, että päätäntö Jumalan tuomioineen jää väkevänä ja pysyvästi lukijan mieleen.¹³²

Osaa nuortenkirjoista suositeltiin vilpittömästi, mutta usein myös todettiin, että kirja on harmitonta tai viatonta luettavaa. Tämä oli yleistä tytöille suunnattujen romaanien tai joidenkin jännityskertomusten kohdalla. Harmittomuus synnyttää oletuksen, että kyseisissä teostyypeissä ajateltiin lähtökohtaisesti olevan jotain vikaa. 1920-luvulla syntyikin keskustelua viihdekirjallisuuden huonoista vaikutuksista nuorisoon.¹³³ Akl ratkaisi ongelman siirtämällä liian romanttiset tyttöromaanit aikuistenosastoon, joten lasten- ja nuortenosastoon jäivät vain ”harmittomat” tyttökirjat. Tyttö- ja koululaisromaaneja kuvailtiin sanoilla hauska, eloisa, miellyttävä, pirteä, henkevä, näppärä tai reipas. Nimenomaan tytöille suunnatuilla

¹²⁸ Kauranne 2000, 72-81 ; Nevala 2007, 31-35 ; Nieminen 1995, 189.

¹²⁹ Akl 1929, 166 ; Akl 1931, 131 ; Akl 1937, 111.

¹³⁰ Immonen, Mäkinen & Onnela 1992, 13-14.

¹³¹ Sevänen 1994, 230.

¹³² Akl 1938, 121.

¹³³ Heikkilä-Halttunen 2000, 71-72.

kirjoilla ei katsottu olevan samanlaisia kasvatuksellisia päämääriä kuin historiallisilla seikkailukertomuksilla, vaan niitä kuvattiin ”välipaloiksi”, siis sopivanlaiseksi viihteeksi. On mielenkiintoista, että tavat suositella kirjallisuutta tytöille ja pojille poikkesivat näin paljon toisistaan. Poikien oli ymmärrettävä vastuunsa kotien puolustamisessa samalla kun tytöt saivat lukea vapaa-ajallaan näppäriä ja pirteitä kertomuksia.

Tosiasiassa roolijako ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen. Suomessakin vastustettiin nuortenkirjallisuuden tiukkaa jakoa tyttö- ja poikakirjallisuuteen¹³⁴, eikä sukupuolen mukaista jaottelua Akl:ssakaan kovin selvästi esiintynyt. Kustantajien piirissä ja etenkin Otavan suomenkielisessä tuotannossa sukupuolijako oli kuitenkin selkeää¹³⁵. Osaa kirjoista suositeltiin Akl:ssa selvästi pojille, osaa tytöille, mutta usein myös todettiin teoksen sopivan sekä tytöille että pojille tai yleisesti nuorille.

Toisaalta Akl antoi ymmärtää, että pojille on kirjoitettava mies-näkökulmasta. *Poikien seikkailukirjasto* -sarjaan kuuluvan teoksen naiskirjailijasta Akl totesi, että ”Hän suoriutuu miehisestä tehtävästään erinomaisesti. Sanonta ja tyyli ovat kauttaaltaan karskia ja miehekästä, kuten tällaisesta aiheesta kirjoitettaessa tuleekin olla”¹³⁶. Poikien seikkailuista kertovien romaanien oikeutusta ei myöskään kertaakaan kyseenalaistettu, kun taas vuonna 1927 Akl:ssa kysyttiin, ”onko välttämätöntä että tyttöjä varten kirjoitetaan ’tyttökirjoja’?”¹³⁷. Arvostelijan tarkoituksena oli varmaankin kritisoida sukupuolittunutta nuortenkirjallisuutta, mutta samalla poikakirjallisuus asetettiin ”normaalin” kirjallisuuden asemaan. ”Vakavien” tai historiallisten aiheiden puuttumista tyttökirjoista voi verrata 1920–1930 -luvulla käytyyn tyttöjen koulutuskeskusteluun. Vaikka tyttöjä oli oppikoululaisista tasaisesti yli 50 prosenttia ja yliopisto-opiskelijoista kolmannes 1930-luvun alussa, suhtauduttiin tyttöjen opiskeluun edelleen enemmän harrastuksena. Liiallisen koulurasituksen epäiltiin myös vahingoittavan tyttöjen terveyttä ja tulevaa äitiyttä.¹³⁸ Tästäkin syystä ajanvietekirjallisuuden liiallista koulutuksellisuutta ehkä vältettiin.

Arvosteleavasta kirjaluetelosta löytyi 14 vuoden ajalta ainoastaan 11 suomalaista nuortenkirjaa, joihin Akl suhtautui kokonaisuudessaan negatiivisesti. Verrattuna

¹³⁴ Huhtala 2003, 43.

¹³⁵ Leino-Kaukiainen 1990, 156 ; Tarkka 1980, 406-408. Kustantajat julkaisivat nuortenkirjoja erilaisissa sarjoissa, ja ylivoimaisesti eniten arvosteluja Akl:ssa oli Otavan Poikien seikkailukirjaston teoksista. WSOY:n Koululaiskirjasto ja Gummeruksen nuorten kirjasto olivat nimiensä perusteella sukupuolineutraaleja. 1930-luvulla ilmestyi Gummerukselle lisäksi Poikain jännityskirjasto ja Tyttöjen hupikirjasto sekä Otavalle Tyttöjen kirjasto. Akl:ssa ei yleensä mainittu teoksen kuulumista tiettyyn kirjasarjaan, vaan tähän tutkimukseen tiedot on poimittu Suomalainen kirjallisuus -bibliografiasta.

¹³⁶ Akl 1938, 120.

¹³⁷ Akl 1927, 132.

¹³⁸ Kaarninen 1995, 150, 164, 221-222, 231.

Akl:n kaikkiin kirja-arvosteluihin lasten- ja nuortenkirjallisuuteen suhtauduttiin siis keskimääräistä positiivisemmin.¹³⁹ Syynä oli varmaankin se, että nuortenkirjallisuuden tarjonta vastasi Akl:n ihanteita. Teosten päähenkilöt olivat yleensä keskiluokkaisia, suomalaiskansalliset arvot omaksuneita nuoria.¹⁴⁰ Osassa negatiivisesti arvostelluista teoksista kritiikki perustui tyylin liioittelevuuteen, töksähtelevyyteen tai laimeuteen. Myös kirosanojen käytöstä tai väkevähköjen juomien mainitsemisesta huomautettiin.

Akl:n kanta tuntui olevan, että vaikeista ja epämiellyttävistä asioista kannattaa nuortenkirjallisuudessa vaieta. Arvostelija esimerkiksi paheksui, kun kirjassa kuvattiin ”muutaman tytön ’hermostunut’ ilmeisesti mielisairas äiti”. Uskonnollinen kuvaus meni myös ”mauttomuuksiin” asti teoksessa, jossa tyttö teki itsemurhan.¹⁴¹ Kielen puhtaus koettiin tärkeäksi, ja ”katupoikakielellä” kirjoitetusta teoksesta nähtiin olevan edes se hyöty, että nuoret sen vaikutuksesta ymmärtäisivät kirjakielen oppimisen tärkeyden. Muutama tyttökirja arvioitiin liian viihteelliseksi. Kritiikkiä aiheutti ylioppilastytön hupsumaisuus ja kirjassa kuvatut useammat kosijat. Toiseen tyttöromaaniiin oltiinkin tyytyväisiä, kun se sisälsi vain yhden häät. Viihteellistymiskritiikkiä ei lasten- ja nuortenosastoon sijoitettujen teosten arvioinneissa kuitenkaan kovin paljon näkynyt, vaikka Akl:n muissa osastoissa viihdettä vahvemmin kritisoiinkin¹⁴². Päinvastoin todettiin, että pelkkää jännitystäkin joskus kaivataan, joten sitäkin voidaan suositella. Akl:sta löytyi muutamia huomautuksia nuortenkirjojen liiallisesta sotaisuudesta. Yhtään sotaromaania ei kuitenkaan täydellisesti tyrmätty, koska sotaisuus sai oikeutuksensa isänmaallisesta hengestä.

¹³⁹ Sevänen 1994, 238.

¹⁴⁰ Hakala 2003, 74.

¹⁴¹ Akl 1929, 168 ; Akl 1933, 108.

¹⁴² Sevänen 1994, 240.

Taulukko 3

Suomalaisten nuortenkirjojen suositeltavuusaste lajeittain Akl:ssa

	1. Ylistyssanoja käyttäen suositellut	2. Normaalisti suositellut	3. Neutraalisti mainitut	4. Välimaastossa olevat (sekä hyvää että huonoa)	5. Enimmäkseen negatiivisesti arvioidut	Yhteensä
Suomen historiaan tai sotiin liittyvät romaanit	9	23	1	10	-	43
Luontoon, kaukomaihin tai intiaaneihin liittyvät seikkailut	2	25	6	4	4	41
Tieteis- ja fantasiakertomukset	-	3	-	1	-	4
Salapoliisi- ja muut seikkailukirjat	6	24	6	10	2	48
Koululaiskuvaukset	-	11	3	3	1	18
Ns. tyttökirjat (muut kuin koululaiskuvaukset)	2	4	1	1	1	9
Muut nuortenkirjat	2	5	1	3	3	14
Yhteensä	21	95	18	32	11	177
%	11,9	53,7	10,1	18,1	6,2	100

Lähde: Akl 1925, 136-143 ; Akl 1926, 153-159 ; Akl 1927, 128-136 ; Akl 1928, 134-141 ; Akl 1929, 162-172 ; Akl 1930, 150-156 ; Akl 1931, 125-132 ; Akl 1932, 123-129 ; Akl 1933, 106-112 ; Akl 1934, 103-109; Akl 1935, 100-106; Akl 1936, 108-115 ; Akl 1937, 104-113 ; Akl 1938, 114-123.

Taulukkoon 3 on lajiteltu Akl:ssa arvostellut suomalaiset nuortenkirjat niiden saaman ”suositeltavuusasteen” perusteella. Kirjojen saamaa arvostusta ja suositeltavuutta ei todellisuudessa voi mitata mitenkään objektiivisesti kirjaesittelyjen perusteella. Arvostelijat eivät itse sijoittaneet kirjoja esimerkiksi joihinkin paremmuusluokkiin, vaan taulukon 3 suositeltavuusasteet yhdestä viiteen on laadittu tätä tutkimusta varten. Arvostelut olivat periaatteessa vain esittelijöiden subjektiivisia mielipiteitä, mutta kuten tässä luvussa on käynyt ilmi, niistä löytyy myös yhtenäinen linja ylistettävien ja paheksuttavien teemojen osalta. Arvosteluja lukiessa erottaa selvästi aste-eroja kirjojen esittelyn innokkuudessa, joten taulukon 3 tarkoituksena on enemmänkin kuvata esimerkin omaisesti kirja-arvostelujen piirteitä kuin tiukasti lajitella ne eri lokeroihin.

Luokkaan 1 kuuluvat kirjat, joita arvosteltiin ylistävin sanakääntein, kuten ”kaikkiin nuorisonkirjastoihin”, ”tulee saamaan suosiollisen vastaanoton kaikkialla”, ”korvenhengen ylistyslaulu” tai adjektiivien, kuten ”jaloaatteellinen”, ”säkenöivän hauska” tai ”jännittävä ja arvokas”. Luokkaan 2 on sisällytetty kirjat, joita suositeltiin normaalein,

kirjan laatuun tai suositeltavuuteen viittaavin adjektiivein. Luokan 3 kirjojen esittely oli Akl:ssa hyvin lyhyt, tai kirjoja ei mitenkään erityisesti suositeltu tai paheksuttu, esimerkiksi kirja ei ollut arvostelijan mukaan mieleen jäävä. Luokka 4 sisältää kirjoja, joista arvostelija oli löytänyt sekä hyvää että huonoa sanottavaa. Luokan 5 kirjat saivat suurimmaksi osaksi vain negatiivisia arvioita. Selvästi eniten kirjoja sijoittui normaalisti suositeltujen luokkaan. Taulukosta voi myös todeta, että historialliset sotaromaanit saivat eniten ylistäviä arvioita, kun taas koululaiskuvauksista yksikään ei sijoittunut luokkaan 1.

3. Kirjailijat tekstien takana

3.1. Arvostelevan kirjaluettelon suhde eri nuortenkirjailijoihin

Keitä sitten olivat arvioita saaneiden nuortenkirjojen tekijät? Miten Akl näytti heidän tuotantoonsa suhtautuvan, ja minkälaisia yhtäläisyyksiä tai eroavaisuuksia esimerkiksi kirjailijoiden ikäjakaumassa, yhteiskunnallisessa asemassa, koulutuksessa, elinympäristössä ja suhteessa nuoriin oli? Taulukko 4 osoittaa, että Akl:sta löytyy aikaväliltä 1925–1938 kaksikymmentäyksi kirjailijaa, joiden nuortenkirjoja esiteltiin luettelossa kolme tai enemmän. Heitä voi siis kutsua jo varsinaisiksi nuortenkirjailijoiksi useamman julkaistuksi saadun teoksen perusteella. Enimmäkseen negatiivisesti arvioitujen kirjojen luokasta löytyy näitten kirjailijoiden kohdalla vain kaksi teosta, joten suurin osa negatiivisen arvion saaneiden kirjojen tekijöistä oli siis aloittelijoita tai vain satunnaisia nuortenkirjojen kirjoittajia.

Taulukko 4

Suomalaiset kirjailijat, joiden nuortenkirjoja esiteltiin kolme tai enemmän Akl:ssa 1925–1938, ja kirjojen saama suositeltavuusaste.

	Ylistyssanoja käyttäen suositellut	Normaalisti suositellut	Neutraalisti mainitut	Välimaastossa olevat (sekä hyvää että huonoa)	Enimmäkseen negatiivisesti arvioidut	Yhteensä
Lydecken, Arvid	-	9	2	1	-	12
Karilas, Tauno (Haukka, Antti)	-	3	-	5	1	9
Kulomaa, J.K. (Kukkonen, Jussi)	-	7	-	-	-	7
Nuorvala, Kaarlo (Ruovala, N.)	2	3	1	1	-	7
Hänninen, Kaarlo	2	2	1	1	-	6
Saarenmaa, Erkki	-	3	1	2	-	6
Sauli, Jalmari	2	3	1	-	-	6
Valentin	-	4	-	2	-	6
Kivistö, Ukko	3	2	-	-	-	5
Finne, Jalmari	1	2	1	-	-	4
Hirn, Eva	1	3	-	-	-	4
Karpio, Sulo	-	2	1	1	-	4
Kohonen, Yrjö	2	1	-	1	-	4
Marck, Mary	-	2	-	2	-	4
Auer, Eino	-	1	1	-	1	3
Ilmari, Erkki	1	2	-	-	-	3
Lappi-Seppälä, Jussi	-	1	1	1	-	3
Louhivuori, Verner	2	1	-	-	-	3
Setälä, Salme	-	3	-	-	-	3
Swan, Anni	2	1	-	-	-	3
Valta, Kauko	-	2	1	-	-	3

Lähde: Akl 1925, 136-143 ; Akl 1926, 153-159 ; Akl 1927, 128-136 ; Akl 1928, 134-141 ; Akl 1929, 162-172 ; Akl 1930, 150-156 ; Akl 1931, 125-132 ; Akl 1932, 123-129 ; Akl 1933, 106-112 ; Akl 1934, 103-109 ; Akl 1935, 100-106 ; Akl 1936, 108-115 ; Akl 1937, 104-113 ; Akl 1938, 114-123.

Mielenkiintoista on, että Arvid Lydecken, Tauno Karilas ja J. K. Kulomaa, joiden kirjojen arvosteluja ilmestyi määrällisesti eniten Akl:ssa, eivät kuitenkaan saaneet

yhdenkään kirjansa kohdalla osakseen erinomaista ja ”ylistyssanoja käyttävää” suosittelua. Kulomaan ja Lydeckenin kirjoja arvosteltiin tasaisesti normaalin positiivisesti, ja vain yksi Lydeckenin kirjoista, kylläkin isänmaalliseksi kutsuttu kertomus, sai osittain negatiivista palautetta liian ”sävyisän” ja ”laimean” kuvauksensa vuoksi¹⁴³. Tauno Karilaan kirjoista yli puolet sijoittuu sen sijaan ”välimaastossa olevien” luokkaan ja yksi, Antti Haukka - kirjailijanimellä kirjoitettu *Kohtalokas veistos*, enimmäkseen negatiivisesti arvioitujen luokkaan. Karilas sai moitteita esityksen ”pelkämästä hajanaisesta jännityksen tavoittelusta”, ”luonnottomuudesta”, liiallisesta mielivaltaisuudesta ja siitä, että kertomukset elivät vain ”amerikkalaistyylisten seikkailufilmien” tapaan toisiaan seuraavien juonenkäänteiden varassa.¹⁴⁴ Toisin sanoen arvostelijat pitivät kirjoja liian viihteellisinä, eikä niistä löytynyt tarpeeksi syvällistä sanomaa.

Seuraavaksi eniten kirjoja julkaisseista huomion kiinnittävät Jalmari Saulin kuusi ja Ukko Kivistön viisi nuortenkirjaa, joista yhdestäkään Akl:n arvostelijat eivät löytäneet mitään negatiivista, vaan lähes pelkäämään ylistävää sanottavaa. Varsinkin Saulin kirjojen esittelyissä korostettiin erityisesti myös kirjailijaa. Hänen sanottiin olevan ”nuorisokirjallisuuteen vakavimmin suhtautuvia kirjailijoitamme”, jonka kirjat ”kerta toisensa jälkeen on todettava alan parhaimpiin kuuluviksi”. Saulia kiitettiin todellisuudentuntuisesta, mutta silti jännittävästä juonesta, mestarillisesta ja luontevasta sanonnasta, luontosuhteen välittömyydestä, voimakkaasta isänmaanrakkaudesta sekä mieleen jäävästä lopetuksesta, jossa paha ja hyvä erotetaan väkevästi Jumalan tuomion mukaisesti.¹⁴⁵ Seikkailukirjoina Saulin teokset edustivat siis, ainakin Akl:n arvostelijoiden mukaan, täysin päinvastaista tyyppiä kuin Tauno Karilaan viihteellisemmät kertomukset. Ukko Kivistön kirjoja ylistettiin myös isänmaallisiksi ja jännittäviksi sekä vakavaluontoisiksi, puhdashenkisiksi ja kasvatuksellisiksi¹⁴⁶.

Kaarlo Nuorvalan seitsemästä ja Kaarlo Hännisen kuudesta kirjasta osa sai pientä kritiikkiä kirjoittamisen ”hutiloimisen”, ylimalkaisen kuvailun ja Hännisen kirjan kohdalla Eric Vasströmin tekemän kuvituksen liiallisen raakuuden vuoksi. Kehuja Hänninen ja Nuorvala sen sijaan keräsivät historiallisten romaaniensa isänmaallisuuden ja eläytyvyyden johdosta.¹⁴⁷ Jännityskirjailijana Nuorvalan hyveeksi todettiin hänen ”edesvastuuntuntonsa” eli ilmeisesti teosten kasvatuksellinen oikeaoppisuus. Nuorvalalla

¹⁴³ Akl 1936, 112.

¹⁴⁴ Akl 1928, 136 ; Akl 1929, 164-165; Akl 1935, 102 ; Akl 1936, 110.

¹⁴⁵ Akl 1927, 133 ; Akl 1934, 108 ; Akl 1938, 121.

¹⁴⁶ Akl 1929, 165 ; Akl 1930, 152 ; Akl 1931, 128 ; Akl 1932, 125-126.

¹⁴⁷ Akl 1931, 127 ; Akl 1932, 126 ; Akl 1933, 107 ; Akl 1936, 113.

sanottiinkin olevan ”edellytykset luoda seikkailukirjasta muutakin kuin pelkkä ajanvietekirja”.¹⁴⁸ Hännisen Lappiin sijoittuvia eräkertomuksia kiiteltiin ”raittiin ulkoelämän” kuvauksista, ja niiden sanottiin olevan sekä luonnon että elämän ”oppikirjoja”.¹⁴⁹ Erkki Saarenmaan ja Valentinin, oikealta nimeltään Ensio Rislakin, molempien kuusi kirjaa saivat osakseen melko normaalia arviointia. Saarenmaan teoksia arvosteltiin kuitenkin osittain liian sotaisiksi ja sanontaa karskiksi, ja Valentinin kirjoissa esiintyneet muutamat kiro sanat todettiin tarpeettomiksi.¹⁵⁰

Kahdeltatoista kirjailijalta arvioitiin Akl:ssa kolme tai neljä nuortenkirjaa, ja näistä Jalmari Finnen, Eva Hirnin, Yrjö Kohosen, Erkki Ilmarin, Vernerin Louhivuoren ja Anni Swanin kirjaa tai kirjoja esiteltiin ylistävin sanankääntein. Finne ei selvästikään kuulunut Akl:n suosikkikirjailijoihin, koska arvostelija esimerkiksi tyrmäsi hänen lastenkirjansa ”Kiljuset palaavat” epäilemällä, ”jaksavatko lapset sulattaa sitä politiikkaa, jota tekijä runsaasti sekottaa näihin kirjoihin, ja eikö niiden liioittelu ja hurjuus lopultakin väsytä”¹⁵¹. Toisaalta nuortenkirjojensa kohdalla Finne sai melkein päinvastaisia hyvinkin positiivisia arvioita kirjojensa ”jaloaatteellisuudesta” ja ”isänmaallishenkisyydestä”¹⁵². Yrjö Kohosen sekä Vernerin Louhivuoren kirjojen todettiin kuuluvan nuortenkirjojen parhaimmiston, ja kirjailijoita keuhuttiin heidän onnistuneesta tavastaan yhdistää kirjoissaan jännittävyys, Suomen historian käännekohdat, nuorison urheus, oikeanlainen miehekkyyys sekä isänmaanrakkaus. Erkki Ilmarin ansiot taas liittyivät hänen taitavasti keksittyihin seikkailujuoniinsa, jotka arvostelijan mukaan kehittivät poikalukijoiden älyllisyyttä.¹⁵³

Anni Swania arvostelija kutsui ”ainutlaatuiseksi”, ”hienoksi” ja ”miellyttäväksi kirjailijattareksi”, joka antaa aina parastaan, ja hänen romaanejaan suositeltiin varauksetta ”kaikkialle”.¹⁵⁴ Tyttökirjojen arvostelujen puolelta Eva Hirnin teosta keuhuttiin ”säkenöivän pirteäksi”, ja siitä löydettiin myös terveellistä kasvattavuutta. Mary Marckin kirjoja ei sen sijaan arvosteltu ylistävään sävyyn. Häntä kuvattiin kyllä tottuneeksi ja älykkääksi kirjailijaksi, joka kuitenkin toisti itseään kirjoissaan. Akl:n arvostelija näytti olevan kirjailijan kanssa myös eri mieltä nuoren lukijakunnan huumorintajun laajuudesta.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Akl 1935, 104 ; Akl 1937, 110.

¹⁴⁹ Akl 1926, 155 ; Akl 1936, 109-110.

¹⁵⁰ Akl 1933, 110, 112 ; Akl 1936, 114-115 ; Akl 1937, 113.

¹⁵¹ Akl 1925, 137.

¹⁵² Akl 1925, 137 ; Akl 1927, 129.

¹⁵³ Akl 1930, 152 ; Akl 1933, 108 ; Akl 1934, 106-107 ; Akl 1936, 110, 111.

¹⁵⁴ Akl 1927, 134 ; Akl 1930, 155.

¹⁵⁵ Akl 1925, 139-140 ; Akl 1927, 130 ; Akl 1938, 119-120.

3.2. Kaupunkilaismaistereita, keski-ikäisiä opettajia, toimittajia ja laivan lämmittäjä

Kahdenkymmenen yhden *Arvosteleavassa kirjaluettelossa* eniten nuortenkirja-arvosteluja keränneen kirjailijan elämäkertatietoja¹⁵⁶ vertailemalla voi saada yleiskuvan siitä, millaisia yhdistäviä ja erottavia piirteitä 1920–1930 -luvun nuortenkirjailijoilla oli ja miten ne mahdollisesti vaikuttivat heidän tapansa kirjoittaa. Kirjailijoista, joiden nuortenkirjoja oli Akl:ssa arvosteltu kolme tai enemmän, seitsemätoista oli miehiä ja neljä naisia. Neljätoista heistä julkaisi teoksia molemmilla vuosikymmenillä ja seitsemän vain 1930-luvulla. Suurin osa oli syntynyt 1870–1890 -luvulla, eli he olivat kirjoja julkaistessaan noin 30–60 -vuotiaita. Vanhin kirjailijoista oli vuonna 1874 syntynyt Jalmari Finne. 1900-luvulla syntyneet kuusi kirjailijaa olivat selvästi jo seuraavaa sukupolvea, ja nuorimpana, 19-vuotiaana, ensimmäisen kirjansa julkaisi vuonna 1913 syntynyt Kauko Valta¹⁵⁷. Esimerkiksi teosten isänmaallinen paatoksellisuus ei kuitenkaan ollut välttämättä verrannollista kirjailijan vanhempaan ikään, sillä niin 60-vuotias Kaarlo Hänninen kuin myös parikymppinen Kaarlo Nuorvala saivat teoksistaan samankaltaista positiivista palautetta.¹⁵⁸

Yhtä lukuun ottamatta kaikilla oli takanaan kansakoulun jälkeistä korkeampaa koulutusta.¹⁵⁹ Kaksi oli käynyt keskikoulun, yksi Taideteollisuuskeskuskoulun ja he olivat jatkaneet opintojaan Jyväskylän seminaarissa, Suomen taideyhdistyksen piirustuskoulussa ja latojaoppilaina.¹⁶⁰ Kahdenkymmenen yhden kirjailijan joukosta löytyy kuusitoista ylioppilasta, joista kolme oli valmistunut yliopistosta filosofian kandidaatiksi, yksi filosofian maisteriksi, yksi lisensiaatiksi, yksi filosofian tohtoriksi, kaksi diplomiarkkitehdeiksi, kaksi teologian tutkinnon kautta papeiksi ja loput kuusikin olivat suorittaneet opintoja Helsingin yliopistossa.¹⁶¹ Ainakin yksitoista oli työskennellyt toimittajana jossain elämänsä vaiheessa,

¹⁵⁶ Kirjailijoiden elämäkertatiedot on tässä luvussa kerätty teoksista Käkönen (toim.) (1947), Mekin olemme olleet nuoria. Nuorisonkirjailijat esittäytyvät ; Launonen (päätoim.) (1981), Suomen kirjailijat 1917-1944 ; Loivamaa (toim.) (2000, 2001), Kotimaisia nuortenklassikoita 1 ja 2 ; Sorjonen & Rekola (toim.) (1947), Meistä tuli kirjailijoita. 44 kirjailijaa kertoo kirjallisista ensiaskeleistaan.

¹⁵⁷ Oikealta nimeltään Ilpo Kaukovalta.

¹⁵⁸ Ks. luku 3.1.

¹⁵⁹ J. K. Kulomaa (oikealta nimeltään Jussi Kukkonen) oli käynyt vain kansakoulun, toiminut laivan lämmittäjänä ja koneenhoitajana, ja myöhemmin yli 30 vuotta Kainuun Sanomien päätoimittajana. Laakso 2001 (Kotimaisi nuortenklassikoita 2), 75.

¹⁶⁰ Ukko Kivistö, Eino Auer, Sullo Karpio.

¹⁶¹ FK Kersti Bergroth (Mary Marck) ,Jalmari Sauli ja Ilpo Kaukovalta (Kauko Valta), FM Tauno Karilas, FL Kaarlo Hänninen, FT Eino Cederberg (Erkki Saarenmaa), diplomiarkkitehdit Salme Setälä ja Jussi Lappi-Seppälä, papit Yrjö Kohonen ja Verner Louhivuori ja opintoja yliopistossa oli lisäksi Jalmari Finnellä, Eva Hirnillä, Kaarlo Nuorvalalla, Arvid Lydeckenillä, Ensio Rislakilla (Valentin) ja Anni Swanilla.

ja useat myös kustannustehtävissä. Viisi toimi opettajana, ja joukossa oli myös kaksi kansanedustajaa sekä kaksi teatteri- tai elokuva-alalla vaikuttanutta ohjaajaa.¹⁶²

Melko korkean koulutuksensa takia nuortenkirjailijat eivät edustaneet 1900-luvun alun keskivertoa suomalaista, vaan itse asiassa minimaalisen pientä väestönosaa. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ylioppilastutkinnon suoritti vuosittain alle tuhat nuorta, mikä tarkoitti yhdestä kahteen prosenttia ikäryhmästä. 1930-luvulla, kun ryhdyttiin puhumaan ylioppilastulvasta, oli tutkinnon suorittavien määrä jo kohonnut, mutta heitä oli kuitenkin vuosittain edelleen vain noin 2000–2500 henkilöä.¹⁶³ Kahdenkymmenen yhden kirjailijan joukosta myös kaikki neljä 1800-luvulla syntyneitä naiskirjailijaa olivat ylioppilaita, mikä ei ollut aivan tavallista vielä säätyläistyttöjenkään piirissä. Ainakin 1875 syntynyt Anni Swan aiheutti perhepiirissä kummeksuntaa ilmoittaessaan haluavansa ylioppilaaksi.¹⁶⁴

Voi siis päätellä, että taiteellisesti väheksytyyn lasten- ja nuortenkirjallisuuteen suhtauduttiin vakavasti 1920–1930 -luvuillakin, ainakin kasvatuksellisesti, koska korkeasti koulutetut käyttivät energiaansa nuortenkirjojen kirjoittamiseen. Toisaalta nopeasti kirjoitettavat lyhyehköt romaanit saattoivat olla kirjoittajalleen vain helppo sivutulonlähde, ja pelkällä kansakoulupohjalla kirjan kirjoittaminen, ja vielä sen julkaiseminenkin, olisi voinut olla hankalaa. Lähes kaikki kahdestakymmenestä yhdestä kirjailijasta kirjoittivat lasten- ja nuortenkirjallisuuden lisäksi muunlaistakin tuotantoa, joten heidän nimittämisensä pelkästään nuortenkirjailijoiksi olisi harhaanjohtavaa. Ainakin seitsemän oli julkaissut näytelmiä, joista eniten suosiota saivat Jalmari Finnen *Pitkäjärveläiset* (1923) sekä Ensio Rislakin *Ruma Elsa* (1949). Muun tuotannon suhteen voi rajan vetää ”vakavampaan” ja ”kevyempään” kirjallisuuteen suuntautuneiden kirjailijoiden välille, ja tämä ero heijastui osittain myös heidän nuortenkirjoihinsa. Esimerkiksi Kaarlo Hänninen ja Eino Cederberg (Erkki Saarenmaa) julkaisivat oppikirjoja, tutkimuksia, poliittista kirjallisuutta ja elämäkertateoksia ja Yrjö Kohonen tutkielmia partiolippukuntien ja urheiluseurojen historiasta ja toiminnasta¹⁶⁵, kun taas Jussi Kukkosen (J. K. Kulomaa) ja Kaarlo Nuorvalan muu tuotanto sisälsi jännitysromaaneja sekä aikuisten romanttista viihdekirjallisuutta. Eva Hirn ja Ensio Rislakki (Valentin) kirjoittivat humoristisia pakinoita ja Jalmari Finne ensimmäisenä

¹⁶² Kansakoulunopettajina Ukko Kivistö ja Anni Swan, kansa- ja oppikoulun sekä jatko-opiston opettajana Kaarlo Hänninen, äidinkielenopettajana ja rehtorina Eino Cederberg (Erkki Saarenmaa), Tampereen kauppaoppilaitoksen opettajana Ilpo Kaukovalta (Kauko Valta). Kansanedustajina Kaarlo Hänninen ja Jussi Lappi-Seppälä. Kansallisteatterin ohjaajana ja johtajana Jalmari Finne ja elokuva-alalla Kaarlo Nuorvala.

¹⁶³ Kaarninen 2003, 316.

¹⁶⁴ Kivilaakso 2009, 60–68.

¹⁶⁵ Käkönen (toim.) 1947, 73.

varsinaisena suomalaisena satiirikkona kärkeviä, poroporvarillista elämäntapaa kritisoivia pamfletteja.

Lasten- ja nuortenkirjallisuutta voisi jossain määrin verrata 1800-luvun lopulla syntyneeseen ”kansankirjallisuuteen”, sillä molemmissa moraalinen oikeaoppisuus ja tietynlainen kasvatuksellisuus ajoi taiteellisten päämäärien yli. Fennomaanit arvostivat etenkin suomenkielisyyttä ja tavallisen kansan elämän suomalaisuusmielistä kuvausta, joten myös vähemmän kouluttautuneet kansanmiehet saivat kirjojaan julkisuuteen.¹⁶⁶ Nuortenkirjailijoiden, ainakaan Akl:ssa arvosteltujen, joukossa ei tällaisia kansanmiehiä kuitenkaan ollut, ja syykin on selvä. Realististen nuortenkirjojen menestyksen vaatimuksena oli, että lukija pystyi jollain tavalla samaistumaan niissä kuvattuihin henkilöihin ja elinpiiriin. Karkeasti rajaten voisi sanoa, että kirjoittajat kuuluivat niihin korkeampiin yhteiskuntaluokkiin, joiden joukosta suurin osa lukijoistakin löytyi. Keski- ja yläluokkaisilla nuorilla oli aikaa ja mahdollisuuksia lukea kirjallisuutta ajanvietteekseen.¹⁶⁷ 1920–1930 - luvuilla oppikoulun käyminen alkoi vähitellen yleistyä myös kaupunkien työväestön keskuudessa¹⁶⁸, mikä varmasti laajensi nuorten lukijoiden yhteiskunnallista taustaa. Yliopistossa 1900-luvun alkupuolella opiskelleista nuortenkirjailijoista sen sijaan tuskin kukaan oli alun perin työväenluokasta. Kirjailijoiden isien ammateiksi onkin mainittu muun muassa professori, rovasti, lakimies, sanomalehtimies, maanviljelijä, kirjakauppias, kansakoulun opettaja, lasitehtaan isännöitsijä ja kauppias, mutta toisaalta myös räätäli eli käsityöläinen¹⁶⁹.

Kirjailijat olivat lähes poikkeuksetta kaupunkilaisia, suurin osa helsinkiläisiä, vaikka muutamat olivatkin syntyneet maaseudulla. Heidän koulutustasonsa ja ammantinsakin viittaavat kaupunkilaisuuteen, vaikka toki esimerkiksi opettajia ja pappeja työskenteli yleensä tasaisesti ympäri maata. Helsingin lisäksi kirjailijoiden syntymä- tai asuinpaikkoina vilahtelevat Viipuri, Tampere, Turku, Hämeenlinna, Mikkeli, Pori, Kajaani, Kuusamo, Kangasniemi, Kontiolampi, Piippola ja Impilahti, jotka sijoittuvat eteläiseen ja itäiseen Suomeen Pohjois-Pohjanmaan Piippolaa ja Kuusamoalukuun ottamatta. Kirjailijoille tutuinta nuorisoa oman elämänhistorian ja asuinympäristön perusteella olivat siis kaupunkilaiset koululaiset, jotka selvästi esiintyivätkin näiden kirjailijoiden nuortenkirjojen suosituimpina päähenkilöinä.

¹⁶⁶ Moilanen 2008, 11-12.

¹⁶⁷ Hakala 2003, 74.

¹⁶⁸ Kaarninen 1995, 149.

¹⁶⁹ Sulo Karpio, jonka isä oli räätäli, ei tosin ollut opiskellut yliopistossa, mutta käynyt kylläkin taideteollisuuskeskuskoulun. Vaijärvi 2001 (Kotimaisia nuortenklassikoita 2), 60-61.

Voisi kuitenkin ajatella, että suhtautumistapa nuoriin oli jollain tapaa erilainen parikymppisillä kirjailijoilla, jotka kuvasivat lähestulkoon omaa ikäluokkaansa, kuin keski-ikäisillä. Kaarlo Hänninen, Erkki Saarenmaa ja Ukko Kivistö työskentelivät kansa- ja oppikoulujen opettajina, joten he olivat nuorten kanssa tekemisissä päivittäin, mutta työnkuva luultavasti vaikutti myös kirjojen voimakkaaseen kasvatukselliseen otteeseen. Anni Swanilla oli opettajan työn lisäksi tiivis yhteys nuoriin koko kirjailijanuransa ajan toimittamiensa lastenlehtien, *Pääskysen*, *Nuorten toverin* ja *Sirkan*, avulla. Partion kautta nuorten kanssa toimivat ainakin Yrjö Kohonen, Ukko Kivistö, Jussi Lappi-Seppälä ja Verner Louhivuori, joka vaikutti pitkään Suomen Partiolaisten ja Suomalaisen partiopoikajärjestön ylijohtajana. Louhivuori työskenteli myös Nuorten miesten kristillisen yhdistyksen palveluksessa, samoin kuten Sulo Karpio. Useat kirjailijoista tapasivat siis nuorisoa säännöllisesti, mutta johtajina ja ohjaajina he olivat kuitenkin, ehkä tahtomattaankin, aina arvovallassa ylemmällä portaalla, neuvojan eivätkä tasavertaisen toverin paikalla.

4. Mahdolliset ja mahdottomat maailmat 1920–1930 -luvun nuortenkirjallisuudessa

4.1. Rajallista henkilökemiaa

– *Ja sitä paitsi minulla on punaiset posket, niitä minä vihaan. Minä tahtoisin olla kalpea, ”mutta ei niin, että hän olisi ollut millään tavalla sairaloisen näköinen”.*

– *Mutta miksei sinulla voi olla ruusuposket? Näkeehän sitä kirjoissa, oli Leena sanonut.*

– *Näkee kyllä, mutta ainoastaan sankarittaren ystävättärellä, joka on vain hyväsydäminen veitikka, oli Elsi valittanut. – Hän saa vain nuoren upseerin, jolla on rehelliset siniset silmät, mutta minä tahdon kreivin itsensä, jota koko hovi pelkää.*

*Leenaa nauratti, kun hän ajatteli, että Elsi olisi vain ”jonkun ystävä”. Elsi, jonka paras ystävä ehdottomasti jokainen koko koulussa olisi tahtonut olla!*¹⁷⁰

¹⁷⁰ Marck 1938/1983, 14.

Mary Marckin kirjassa *Luokan merkkihenkilöitä* leikitellään rakkausromaanien henkilöhahmojen stereotyyppisillä ominaisuuksilla. Elsiä harmittavat hänen punaiset poskensa, sillä niiden vuoksi hän ei vastaa romaanien tyypillistä kalpeaa ja salaperäistä sankaritarta. Päähenkilö Leenaa taas naurattaa, että Elsi olisi jossain kirjassa vain ystävän roolissa, vaikka näin tilanne itse asiassa juuri on *Luokan merkkihenkilöissä*, Leenan ja Elsin sitä itse tietämättä.

Henkilöhahmon käsite on kirjallisuudentutkimuksen kannalta ongelmallinen. Perinteinen ajatus henkilöahmoista oikeina ihmisinä, joita kirjoissa kuvataan, ei oikeastaan pidä paikkaansa. Tosiasiassa henkilöt ovat vain tekstiä ja ihmistä esittäviä eli representoivia hahmoja. Jotta henkilöahmo representoisi uskottavasti tietyn tyyppistä ihmistä, sen täytyy olla ominaisuuksiltaan ja toiminnaltaan historiallisesti määräytyneiden, kontekstisidonnaisten ja yhteisön jakamien sääntöjen ja ehtojen mukainen.¹⁷¹ *Luokan merkkihenkilöissä* nauretaan salaa viihdekirjallisuuden liian jumiutuneille tyyppihahmoille, ja kirjan pääteemana onkin ajatus, että ihmiset eivät välttämättä ole sitä, miltä päällisin puolin vaikuttavat.

– *Luokka on luultavasti täynnä keksimättömiä ihmisiä, sanoi Maissi mieltäväisesti. – Ehkä Arvo ei ole vain urheiluhullu, vaan täynnä sisältöä. Ja ehkä Nipi ja Napi ajattelevat omia ajatuksia kotonaan. Ja pitäisi tutkia Arjaa, ehkä häntä kotona sanotaan Pipsuksi ja lähetetään asioille. On se totta, niin kuin minä luin yhdestä romaanista, että ihminen on salaperäinen.*¹⁷²

Stereotyyppioita haluttiin siis purkaa, mutta nuortenkirjojen henkilöahmot ja hahmojen väliset suhteet sisältävät kuitenkin monia enemmän tai vähemmän huomiota herättäviä kulttuurisia piirteitä, jotka tekevät hahmoista tunnistettavia ja ”oikeanlaisia”.

Arvosteleavassa kirjaluetelossa kirjan suositeltavuutta perusteltiin yleisimmin kokonaisuutella, jolloin isänmaallisuus ja kasvatuksellisuus nousivat tärkeimmiksi hyveiksi. Henkilöhahmojen merkitys esikuvina ja konkreettisina hyveiden tai paheiden toteuttajina huomioitiin kuitenkin myös vahvasti arvosteluissa. Hahmojen ominaisuudet tai toimintatapa vaikuttivat kirjan saamaan ”suositeltavuusasteeseen”. Päähenkilöiden rehellisyys, rehtiys, miehuus, isänmaanrakkaus ja urhoollisuus synnyttivät esimerkillisen kirjan, kun taas mielisairausten kuvaukset tai päähenkilön lapsellisuus ja vastuuttomuus tekivät arvostelijoiden mukaan kirjasta epämiellyttävän ja luonnottoman. Ylipäätään henkilökuvaus koettiin tärkeäksi, sillä enimmäkseen negatiivisesti arvioidun kirjan esittelyssä todettiin, että

¹⁷¹ Käkälä-Puumala 2003, 241-242.

¹⁷² Marck 1938/1983, 110.

”Ihmiskuvausta ei kirjassa ole juuri nimeksikään.”¹⁷³ Kaikissa valituissa viidessätoista nuortenkirjassa on ainakin yksi selkeä päähenkilö, tai joskus useampikin, joiden kuvauksen ja toiminnan kautta kertomus etenee. Luonto- ja salapoliisiseikkailuissa päähenkilöt ovat poikia ja koululaiskuvauksissa, tyttökirjoissa ja muissa nuortenkirjoissa pääasiassa tyttöjä. Päähenkilö esitellään usein heti ensimmäisissä lauseissa, ja joidenkin kirjojen nimet, kuten *Korven urhot*, *Luokan ikävin tyttö*, *Luokan merkkihenkilöitä*, *Helin kesä*, *Sara ja Sarri* tai *Pikku emäntä* korostavat sitä, että kirjassa keskeisintä on juuri näiden henkilöiden kuvaus.

Henkilöhahmoja jaoteltaessa tehdään yleensä ero kaavamaisen pinnallisten ja toisaalta syvällisten ja uskottavien hahmojen välillä. Pinnallista tietoa on se, mitä tekstissä kerrotaan henkilöhahmosta suoraan. Kätkeympää ja syvällisempää informaatiota taas ovat ne henkilöhahmon tunteet ja toiveet, joiden voidaan päätellä ohjaavan hänen toimintaansa.¹⁷⁴ Nuortenkirjoista ilmenee esimerkiksi suoraan, minkä nimisiä henkilöhahmot ovat, keitä ovat heidän perheenjäsenensä ja ystävänsä ja usein myös miltä he näyttävät ulkoisesti. Normaaliin romaanikirjallisuuteen verrattuna nuortenkirjojen henkilökuvausta voisi pitää melko pinnallisena. Kerronta perustuu enemmän toimintaan ja tapahtumiin kuin päähenkilön sielunelämän syvälliseen pohdintaan. Ukko Kivistö esimerkiksi korosti, että kirjoitti poikien seikkailukirjoja nuorille itselleen eikä aikuisille arvostelijoille. Hänen mukaansa pojat pitivät kirjoissa reippaudesta, vauhdista ja ”seikkailusta seikkailuun rientämisestä”, kun taas rakkaudesta puhuminen olisi ollut noloa.¹⁷⁵

Nuorille suunnatuissa kirjoissa kerronta on kevyempää ja kasvatuksellisempaa kuin aikuisten kirjallisuudessa, mutta se ei kuitenkaan tarkoita, että henkilöhahmot olisivat pelkästään yksiulotteisen stereotyypisiä. Henkilöhahmoja tulisi arvioida niiden kompleksisuuden, tapahtumien mukana kehittymisen ja tietoisuuden kuvauksen asteen perusteella.¹⁷⁶ Näitä kaikkia ominaisuuksia löytyy myös nuortenkirjojen henkilöhahmoilta, ainakin omalla tavallaan. Suhteet toisiin henkilöhahmoihin ja heidän ominaisuuksiinsa paljastavat mahdollisten ja mahdottomien maailmojen rajat.

4.1.1. Pikku aikuisia

Valitsemistani nuortenkirjoissa päähenkilöt ja yleensä muutkin keskeiset henkilöhahmot ovat noin 13–18 -vuotiaita. Nuorin päähenkilö on *Pikku emäntä* -kirjan 10-vuotias Liisa ja

¹⁷³ Akl 1927, 132; Akl 1929, 168; Akl 1930, 152; Akl 1932, 128; Akl 1933, 107, 108.

¹⁷⁴ Käkälä-Puumala 2003, 245-246.

¹⁷⁵ Kivistö 1947 (Mekin olemme olleet nuoria), 71-72 ; Laakso 2001 (Kotimaisia nuortenklassikoita 2), 71.

¹⁷⁶ Käkälä-Puumala 2003, 247-248.

vanhimpia taas jo selvästi aikuiset miehet, *Tie voittoon* -teoksen kapteeni Harma ja *Valkoisen ympyrän* Kalle Juntunen. 1920- ja 1930-lukujen nuortenkirjat voi suurimmaksi osaksi liittää kirjallisuuden suuntauksista realismin perinteeseen. Vaikka kirjojen kuvaukset ja kerronta olivatkin ehkä jossain määrin kiiltokuvamaisia, niin niissä ei kuitenkaan esiintynyt satuolentoja vaan arkirealistisia henkilöahmoja, jotka olisivat voineet elää myös kirjojen maailman ulkopuolella.¹⁷⁷ Päähenkilön samanikäisyys lukijan kanssa helpotti itsestään selvästi samaistumismahdollisuutta.

Liisa Saariluoman mukaan henkilöahmojen merkityksen kasvu ja ”yksilöllistyminen” kaunokirjallisuudessa 1700-luvulta lähtien oli seurausta yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista, yksityisen ja julkisen elämän voimakkaammasta erottelusta sekä porvarillisen individualismin ja uudenlaisen persoonallisuusihanteen kehittymisestä.¹⁷⁸ Ian Watt on todennut, että kirjallisuus ja yleensäkin taide on aina ollut riippuvaista ihmisen kyvystä samaistua toisen ihmisen elämään ja tunteisiin. Realismin myötä kaunokirjallisuudessa tapahtui kuitenkin merkittävä siirtymä yleisestä yksityiseen. Ajan filosofien mukaan todellisinta tietoa maailmasta sai omilla aisteillaan eikä antiikin auktoriteettien tai kollektiivisen perinteen kautta. Myös kirjallisuudessa henkilöahmot olivat aiemmin universaalimpia, mutta nyt niiden tuli auttaa lukijaa yksilöllisen itsetuntemuksen rakentamisessa. Lukija pystyi vertailemaan omia ja fiktiivisen hahmon tunteita, ja harjoittelemaan näin sosiaalista kanssakäymistä.¹⁷⁹

Nuortenkirjoissa mielenkiintoista on se, että vaikka niissä kuvataan lukijoiden ikätovereita, niin kirjoja eivät koskaan ole kirjoittaneet nuoret itse vaan aina jo aikuiset ihmiset. Aikuisuuden ja lapsuuden tai nuoruuden välillä on siis raja jo kirjan kirjoitusvaiheessa. Lastenkirjallisuutta tutkivat teoreetikot kiistelevätkin siitä, onko ”lastenkirjallisuus” mahdoton käsite, sillä lapset eivät ”omista” kirjallisuutta, vaan sitä ainoastaan tehdään heitä varten. Lapsi on kirjallisuudessa vain aikuisten omien tarkoitusperien kautta muovailtu tuote. Tai toisaalta onko sitten olemassa sellaista ”alkuperäistä” lasta, jonka ominaisuudet ja tarpeet voidaan tietää? David Rudd painottaa lastenkirjallisuuden määrittelyä käsittelevässä artikkelissaan, ettei kukaan voi omistaa kieltä. Vaikka tekstin kirjoittaja kuinka pyrkii välittämään jotain tiettyä sanomaa tai vaikka tekstin lapsikuva on aina jollain tapaa rakennettu, niin lopullinen tulkinta syntyy vasta lapsilukijan päässä. Teksti ei pysty rakentamaan lasta mieleisekseen, vaan lapsi itse rakentaa tekstin

¹⁷⁷ Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1988, 21.

¹⁷⁸ Käkälä-Puumala 2003, 248; Saariluoma 1999, 17-28.

¹⁷⁹ Käkälä-Puumala 2003, 248-249, 252-253; Watt 1957, 12-14, 201.

merkityksen omasta näkökulmastaan. Aikuisen rationaalinen ja auktoritatiivinen ääni saattaakin kuulostaa vain koomiselta ja kääntyä täysin itseään vastaan. Aikuiset voivat kirjoittaa lapsille yhtä hyvin kuin miehet voivat kirjoittaa naisille ja eri kansallisuuteen tai yhteiskuntaluokkaan kuuluvat ihmiset voivat kirjoittaa toisilleen.¹⁸⁰

Arvostelevan kirjaluettelon kirjaesittelyjen tyylilaji veti vahvan rajan aikuisauktoriteetin ja ohjattavan lapsen tai nuoren välille. Monissa arvosteluissa nuori oli vain toiminnan kohde, kun aikuista kehoitettiin konkreettisesti antamaan kirja ”huoletta” tai ”kernaasti” nuorille, ”mahdollisimman moniin käsiin”.¹⁸¹ Arvosteluissa myös mainittiin usein, että kirjat ovat, erotuksena aikuisten kirjallisuudesta, nimenomaan nuorille sopivia, niissä noudatetaan nuorison makua ja ”lapsen mielenlaatua”, tai niissä on ”osuvia havaintoja” oppikoululaisten ajatustavasta. Suhtautumistapa oli joskus alentuva, kun kirjaa kuvattiin ”nuorentajuiseksi” tai toisaalta kyseenalaistettiin nuorten kyky ymmärtää kirjan ironiaa.¹⁸² Muutamista kirjoista todettiin, että ne tuottavat hämmästyttävästi jopa aikuisellekin ”suoranaista nautintoa” tai ”virkistystä”.¹⁸³

Akl:ssa aikuinen jakeli neuvoja ylemmältä tasolta, mutta oli itse nuorten maailmassa ulkopuolinen. Myös tarkempaan tarkasteluun valittujen nuortenkirjojen kohdalla voi yleisesti ottaen sanoa, että aikuiset ja vanhemmat loistavat poissaolollaan. Kirjojen nuorilla on yleensä elossa ainakin toinen vanhemmista, mutta he eivät osallistu varsinaiseen toimintaan, vaan antavat lähinnä kommentteja taustalta. *Siniristi ja punatähti* -kirjan sisarukset Eero, Aaro ja Leeni elävät täysin itsenäisesti koulukaupungissaan Helsingissä, kun leski-isä asustaa Suursaarella. Äidittömiä lapsia vilisee myös muissa kirjoissa. *Sankarimerkki* -kirjan päähenkilön Einon äiti on kuollut merillä Australiassa, ilmeisesti pojan synnytyksen yhteydessä, *Mustat ketut* -kirjassa kerrotaan Matin äidin kuolleen pojan aloitettua kansakoulun, ja *Sara ja Sarri* -kirjassa Sara on äiditön ja Sarri kokonaan orpo.

Orpouden kuvaaminen on ollut perinteinen tema yleensäkin saduissa ja ulkomaisessa nuortenkirjallisuudessa. Esimerkiksi klassisten 1800- ja 1900-lukujen vaihteen tyttökirjojen päähenkilönä esiintyi usein orpo tyttö, joka joutui itselleen vieraaseen ja joskus epäluuloiseenkin ympäristöön, johon hänen täytyi yrittää sopeutua.¹⁸⁴ Toisaalta biologisten vanhempien puuttumisen ei myöskään voi ajatella olevan vain merkityksetön lastenkirjallisuuden perinteeseen kuuluva aihe. Kirjallisuudessa on usein liioiteltu käsitettä

¹⁸⁰ Rudd 2005, 15-19, 21-26.

¹⁸¹ Akl 1931, 130-131; Akl 1933, 108.

¹⁸² Akl 1925, 139-140; Akl 1926, 157; Akl 1927, 133; Akl 1931, 126; Akl 1932, 128.

¹⁸³ Akl 1936, 108, 110.

¹⁸⁴ Foster & Simons 1995, 153 ; Kivilaakso 2003, 65.

”lapsi” ja lapsen ja aikuisen välisiä eroja, ja lapselle on annettu ”pysyviä” ominaisuuksia samaan tapaan kuin 1800-luvulla miehelle ja naiselle.¹⁸⁵ Fyysisesti pienikokoisesta ja taloudellisesti ja henkisesti aikuisista riippuvaisesta lapsesta tehtiin kirjoissa entistäkin heikompi, kun yhteys vanhempiin katkaistiin. Myös 1920–1930 -luvun suomalaisissa nuortenkirjoissa orpous kuvaa selvästi jotain muuta kuin realistista todellisuutta, vaikeivät puoli-orvot välttämättä olleetkaan mikään kovin erikoinen ilmiö Suomessa. Sisällissodan seurauksena 20 000 lasta oli menettänyt molemmat tai toisen huoltajansa, ja synnytyksissä äitiyskuolleisuuden jyrkin lasku tapahtui vasta 1940-luvulla. Kulkutaudit ja epidemiat, kuten 1918–1920 Suomessa riehunut espanjantauti ja vielä 1930-luvullakin yleinen tuberkuloosi olivat kohtalokkaita tuhansille, eikä varsinkaan maaseudulla pätevän hoidon saaminen ollut vielä itsestäänselvyys.¹⁸⁶

Siniristi ja punatähti -kirjassa ei vanhempien puuttumisella näytä olevan mitään vaikutuksia nuorten elämään, mutta *Mustat ketut* -kirjassa taloudelliset ongelmat näkyvät. Matti-poika hankkii kaupankäynnillään perheelle toimeentulon, kun äiti on kuollut ja isä sotarampa. *Sarassa ja Sarrissa* sekä *Pikku emäntä* -kirjassa vanhempien sairastuminen tai poissaolo sen sijaan aiheuttaa hetkellisesti kauhistumista tai ainakin neuvottomuuden ja yksin jäämisen tunteen.

Sarria peloitti. Hän astui Saran luo ja kosketti häntä käsivarteen. ”Sara, Sara kulta, älä ole huolissasi. Hän paranee kyllä. Tohtori Vaskio sanoi niin.” Sara loi ystävänsä tuskaisen katseen. ”Hän ei tuntenut minua. Isä ei tuntenut minua.” Hän huojutti päätään hiljaa vaikertaen ja toisti yhä uudelleen: ”Isä ei tuntenut minua.”¹⁸⁷

– Pistää – Raili sanoi sen hyvin hiljaa, mutta sisaruksista se kuulosti kuin ukkosen jyrähdys. He hypähtivät kumpikin paikaltaan ja katsoivat avuttomina toisiinsa. – Olisi nyt äiti kotona – sanoi Immo. – Äiti, äiti! – kutsui Raili kuin unesta heräten.¹⁸⁸

Vanhemmat eivät siis olleet merkityksettömiä, mutta vaikeiden olosuhteiden, kuten orpouden, kuvaamisella haluttiin lukijalle korostaa, että elämässä on pärjättävä itsenäisesti. *Pikku emännässä* Liisa saa lopulta lasinsirpaleen pois pikkusisko Railin jalasta ennen kuin äiti ehtii apuun. Sara ja Sarri ryhtyvät itse opettelemaan taloudenpitoa vararikon kärsineen isän sairastaessa, ja Sara vakuuttaa tämän ansiosta olevansa ”paljon terveempi kuin

¹⁸⁵ Rudd 2005, 17-18.

¹⁸⁶ Harjula 2007, 83-86 ; Pulma 1987, 130 ; Turpeinen 1987, 361-364.

¹⁸⁷ Swan 1927/1992, 106.

¹⁸⁸ Meri 1929, 57.

ennen”¹⁸⁹. Varsinkin aikuisten toiveiden maailmaa kuvasi se, että lapset ottivat uudet velvollisuudet vastaan vain iloisina.

Myös Akl:ssa kirjaesittelijät arvostivat teoksia, joissa esiintyi neuvokkuutta tai joissa tekijä oli ”seikkailussaan antanut huomattavan osuuden ’omatoimisuudelle’ ”.¹⁹⁰ Nuorten asema oman elämänsä herroina, vastuuntuntoisina pikku aikuisina, jotka pystyivät auttamaan heikompia vanhempiaan ja saamaan heiltä kunnioitusta, oli ehkä niin lukijoiden kuin kasvattajienkin haavekuva. Vanhempien liiallinen läsnäolo nähtiin jopa esteenä nuoren kehitykselle. *Sankarimerkki*-kirjassa isä päättää palata merille ja lähettää Eino-pojan kouluun kaupunkiin, mutta ”hemmotteleva” Loviisa-täti on toista mieltä.

– *Sinä olet mies, vahva mies, mutta Eino on heikko poika. Ajattele, miten kova sinä oletkaan!*

– *Hänen pitää kasvaa mieheksi! Luonnetta on karaistava. Ei muuten kestä elämän kovaa leikkiä. Loviisa-kulta, muista, että Eino on kapteenin poika. Hänen isänsä ei pelkää meren myrskyjä, sillä Jumala suojelee.*¹⁹¹

Pojan suojelun jättäminen Jumalan varaan oli ehkä kirjojen maailmassa esitetty hurskas ihanne, mutta normaalissa elämässä pyrittiin nuorison kasvattamiseen kyllä muillakin keinoin. Omatoimisuutta sai olla, mutta tietyin ehdoin. *Sankarimerkin* kirjoittaja Ukko Kivistö oli aktiivisesti mukana partioliikkeen toiminnassa, jonka tehtävänä oli Suomessakin suunnata kaupunkilaispoikien mielenkiinto katujen huonoilta vaikutuksilta toisenlaiseen toimintaan. Suomalaisen partioliikkeen syntyyn olennaisesti vaikuttanut rovasti ja myös nuortenkirjailija Verner Louhivuori korosti, että nuoret tarvitsevat ”omaa elämää”, pelkästään heidän ikäisilleen suunnattuja aktiviteetteja. Aatteessa keskeistä oli juuri viktoriaaninen ”self-help” -ideologia, jonka mukaan jokaisen oli tultava toimeen omillaan, mutta päämääränä ei kuitenkaan ollut kasvattaa individualisteja, vaan kohottaa nuorten ”kansalais(puolustus)kuntaa”. Louhivuori määritteli partiotyön tarkoitukseksi varhaisnuorison ”itsekasvatuksen”, mutta myös auktoriteettien kunnioittamiseen opettamisen kriittisissä tilanteissa.¹⁹²

Sankarimerkissä esiintyvä kasvatusmalli, jossa isä lähtee kauas pois auttaakseen poikaansa itse selviytymään elämän ”myrskyistä”, on melko kaukana nykypäivän ideaaleista menetelmistä. Nuorten yhteisöllisyyttä ja itsekasvatusta korostavassa ajatusmaailmassa murrosikäisen nuoren ja vanhemman välistä suhdetta ei ehkä koettu

¹⁸⁹ Swan 1927/1992, 122.

¹⁹⁰ Akl 1928, 140 ; Akl 1930, 152 ; Akl 1934, 108.

¹⁹¹ Kivistö 1932/1994, 12.

¹⁹² Halmesvirta 1997, 8, 10-13, 46, 55-57.

samalla tavalla molemminpuoliseksi ja kehityksen kannalta olennaiseksi kuin nykyisin. Varsinkin isä oli edelleen se, jonka kutsumus 1800-luvulta periytyneiden porvarillisten ihanteiden mukaan oli perheen ulkopuolella, yhteiskunnassa. Miehuuden käsitteeseen ei kuulunut perhe samalla tavalla kuin naisen elämään.

Toisaalta isyyden ihanne oli ristiriitainen. Äidin tehtävänä oli omistautua täysin perheelleen, mutta isällä oli aina kaksi minää, yksityinen ja julkinen. Mies oli mies vasta työskennellessään ja toimiessaan perheen ulkopuolella, mutta tuo työ tehtiin aina perheen vuoksi.¹⁹³ *Sankarimerkissä* isä lähtee merille, ja Mary Marckin koululaiskertomuksissa *Luokan ikävin tyttö* ja *Luokan merkkihenkilöitä* isiä ei juurikaan nuorten arkipäivissä näy. Isät ovat mukana muutamissa kohtauksissa, mutta he suhtautuvat lapsiin vähän huvittuneesti, eivätkä oikein ole perillä lastensa elämästä. Isillä ja lapsilla on eri kieli:

– *Lullu on mennyt naimisiin Kilimandzaron kanssa! huusi perheen nuorempi poika Valter, lyhyt ja leveä ensiluokkalainen.*

– *Ajatella! sanoi tohtori. – Kuka on Lullu ja kuka on Kilimandzaro?*

– *Isä! nuhteli Siiri. – Tiedäthän sinä nyt ”Kilimandzaron”!*

– *Kyllä nimi on tuttu, mutta kuka opettajakunnan jäsen Kilimandzaro on? sanoi tohtori.*

– *Sitä minä en jaksa muistaa. Onko se lehtori Teuvonen?*

– *Ei! huusi Valter pakahtumaisillaan nauruun. – Sipatti on ollut naimisissa aina.*¹⁹⁴

Joissain kirjoissa kuitenkin murennetaan selvästi käsitystä, että isän tulee yksin vastata perheen elätyksestä ja holhota lapsiaan, ainakin tyttäriään. *Sara ja Sarri* on jaettu kahteen osaan, joista ensimmäinen on nimeltään ”Linnanneito” ja toinen ”Louhelassa”. Alussa Sara elää yltäkylläistä elämää, hän saa ”linnassaan” aina tahtonsa läpi, eivätkä arkipäiväiset huolet kuulu hänen elämäänsä. Kun Sara alkaa aavistella, että isällä on joitain ikävyyksiä, hän saa isältä vastauksen: ”Pikkutyttöjen tulee pitää huolta nukeistaan ja läksyistään. Se riittää heille. Isä kyllä huolehtii omastaan”.¹⁹⁵ Isän vararikon ja sairastumisen jälkeen Sara kuitenkin ottaa itse ohjat käsiinsä eikä suostu toisten holhottavaksi. Kirjan aikuisten käsitysmaailmassa ajatus säätyläistytöstä huolehtimassa yksin itsestään sekä vieläpä isästään on mahdoton. Sara ei piittaa vanhoista kaavoista, vaan hänellä on ”minä-teen-sen-sittenkin” -asennetta. Sara toteaa yksinkertaisesti, että ihmisellä on ”kaksi kättä”, olipa hän sitten lapsi, tyttö tai yläluokan jäsen.¹⁹⁶ Kainuuseen sijoittuvassa *Korven urhoissa* isällä on

¹⁹³ Häggman 1994, 193-194.

¹⁹⁴ Marck 1938/1983, 9.

¹⁹⁵ Swan 1927/1992, 94-95.

¹⁹⁶ Swan 1927/1992, 111.

myös erilainen rooli kuin kaupunkiympäristöisissä nuortenkirjoissa. Isä on läsnä perheensä ja poikansa jokapäiväisessä elämässä ja opettaa pojalle kokemuksensa kautta elintärkeitä asioita, kuten metsästämistä. Kirjan perhekeskeinen yhteisö poikkeaa yllättäen muista nuortenkirjoista, joissa pääosassa on yleensä lauma keskenään toimivia nuoria.

Isiä paljon ongelmallisempina kirjoissa näyttäytyy äidin rooli. *Arvostelevassa kirjaluetelossa* ilmenivät äitiyden tarkasti määritellyt rajat, kun Helle Cannelin paheksui *Pikku emäntä* -kirjassa esiintyvää ”hermostunutta, ilmeisesti mielisairasta” äitiä.¹⁹⁷ Tosin itse kirjakaan ei päähenkilö Liisan ystävän Varpun kaunista mutta ailahtelevaa ja sekavaa äitiä puolusta, vaan mielisairaus tuomitaan moralistisesti äidin omaksi syyksi. Varpu kertoo, että ”Sentähden hänestä [äidistä] tulikin hermostunut, kun hän pelkää kauneuden häviävän.”¹⁹⁸. Nuortenkirjoissa äitiyteen liittyviä myyttejä korostetaan nimenomaan sillä, että niin monista henkilöahmoista on tehty jollain tavalla perusturvattomia poistamalla äidit heidän elämästään. Suurimmassa osassa kertomuksissa esiintyvistä äideistä tuntuu olevan jotain vikaa. Kun äiti ei ole kuollut, hän on kuitenkin poissa. Muutamassa kirjassa työssäkäynti aiheuttaa ristiriitatilanteita. *Pikku emännässä* äiti työskentelee kesän limonaaditehtaassa isän jouduttua lähtemään maalle parantamaan terveyttään. Päähenkilö Liisa jää ”pikku emäntänä” yksin huolehtimaan kodista ja sisaruksistaan. Myöhemmin Liisalle tulee riitaa ystäviensä kanssa:

- *Ja teidän äiti on työssä, mutta meidän on kotona – sanoi Tellervo nenäkkäästi.*
- *On nyt, kun isä on sairas. Mutta meidän isä on suurempi herra kuin teidän – uhmaili Liisa.*
- *Isä on herra ja äidin täytyy käydä pulloja pesemässä. Tytöt nauroivat, ja Liisa kävi neuvottomaksi.*¹⁹⁹

Äidin työssäkäynti on poikkeustilanne, ja se vertautuu lasten maailmassa köyhyyteen. Äitiyden ja työn yhdistäminen aiheuttaa kitkaa myös *Kun elämä on ihanaa* -kirjassa:

- *Missä äiti on?*
- *Hänen oli mentävä ylityöhön konttoriin – mutta siitä hän saa lisämaksun.*
- *Mitenkähän isä sietää, että äiti – – –*
- *Huvittelee konttorissa tuntikaupalla, keskeytti Heli Veikon lauseen.*
- *Jos ei juuri huvittelekaan, niin laiminlyö ”naisen luonnolliset tehtävät”, niin kuin isä tässä sanoi.*

¹⁹⁷ Akl 1929, 168.

¹⁹⁸ Meri 1929, 67.

¹⁹⁹ Meri 1929, 32.

– Etkö sinä muista, kuinka hankalaa meillä oli, ennen kuin äiti sai paikan. Tuskin sai kenkensä puolipohjatuiksi. Nyt sinä saat soittotunteja, Taunon puvut tilataan räätälistä, ja minäkin saan jonkin mielihalun täytetyksi.

– Mitä sellaisesta, kun äiti on poissa, sanoi Reino, joka tuli saamaan voileipää. – Nyt hän ei ymmärrä meidän tarpeitamme niin kuin ennen.²⁰⁰

Kun elämä on ihanaa -kirjassa puututaan suorasukaisesti äitiyteen kohdistettujen vaatimusten mahdottomuuteen. Akl:ssa aihe kuitenkin kuitattiin nopeasti toteamuksella kotien valo- ja varjopuolista.²⁰¹ Äidin kodin ulkopuolinen työ ei kirjassa aiheudu poikkeuksellisesta tilanteesta, vaan pyrkimyksestä parantaa yleensä perheen toimeentuloa. Kirjassa se saa kuitenkin voimakasta vastustusta miesten puolelta, ja lukijalle isän ja poikien käytös näyttäytyy naurettavana ja tekopyhänä. Väsyneen äidin tullessa kotiin isä pahoittelee äidin elämän ankaruutta, mutta pyytää tätä kuitenkin samaan hengenvetoon tekemään illallista salissa odottavalle vieraalleen. Äiti esitetään marttyyrina, joka yrittää kaikkensa, mutta ei silti saa ymmärrystä osakseen. Molemmista katkelmista käy ilmi, että kertomuksissa äitien ansiotyö tähtäsi ainoastaan perheen elintason parantamiseen, mutta herätti silti pahennusta ja häpeää. Äiti, jolla olisi oma, perheen ulkopuolinen ura tai päämäärä, ei siis ilmeisesti ollut vielä mahdollinen ainakaan nuortenkirjojen kuvitelluissa maailmoissa.

Äitiyden ongelmallisuus liittyy äiti-myytin ehdottomaan pyhyteen. Äiti oli moraalinen vastuunkantaja, ja hänen tärkein tehtävänsä oli luoda onnellinen ja rakastava koti.²⁰² 1900-luvun alkupuolella kehittynyt kotitalousideologia korosti entisestään äitiyden ihannointia ja pyrki samalla tekemään perheenemännyydestä, lastenhoidosta ja kotitaloudesta tieteellisen ammatin ja elämänuran, johon jokainen nainen oli koulutettava. Naiseus haluttiin rinnastaa kotitalouteen niin kodissa kuin yhteiskunnassakin.²⁰³ Tällaista täydellistä äitiyttä ei nuortenkirjoissa kuitenkaan esiinny. Toisaalta menehtyneet äidit ehkä kuvaavat jollain tapaa totaalista uhrautumista. Äitiyden esimerkille ei ollut tai ei saanutkaan olla välimuotoa. Rakastava ja huolehtiva äitihahmo olisi tehnyt kirjojen sankarien ja sankarittarien elämästä vähän liian helppoa, joten hänet oli yksinkertaisempaa jättää kertomusten ulkopuolelle.

Kirjoista ja *Arvostelevasta kirjaluetelosta* välittyvä raja nuoruuden ja aikuisuuden ja vanhemman ja lapsen välillä on melko jyrkkä, mutta toisaalta sitä ei ole ollenkaan. Nuoret ja aikuiset toimivat erillään, ja keskinäistä kommunikaatiota on vähän.

²⁰⁰ Hirn 1926, 11.

²⁰¹ Akl 1926, 154.

²⁰² Häggman 1994, 184-185.

²⁰³ Ollila 1993, 104-105, 112, 132, 135-136.

Nuorten kuitenkin oletetaan käyttäytyvän aikuismaisen vastuullisesti ja itsenäisesti, jolloin vanhemmat ovat heille lähes tarpeettomia. Kirjojen haavemaailmassa itsenäistymisseikkailut eivät aiheuta minkäänlaista kapinaa nuorten tai vastustusta vanhempien puolelta. Ainoastaan *Kun elämä on ihanaa* -kirjassa ja sille jatkoa olevassa *Helin kesässä* esitetään ongelmallinen ja epäreilu päähenkilön isäsuhde. Kirjoissa annetaan ymmärtää, ettei vanhempi aina ole varauksettoman kunnioituksen arvoinen, mikä on melko radikaalia muihin nuortenkirjoihin verrattuna. Helin tienatessa itse opiskelurahojaan isä kustantaa laiskan veljen kesäyliopistoon Jyväskylään ja vaatii Heliltä kotiaskareiden ja sisaruksista huolehtimisen lisäksi avustusta myös omiin töihinsä. Vanhempien suoranainen vastustaminen ei kuitenkaan tule kysymykseen, mutta puolittomuuden kertominen ja hiljainen vastarinta näyttää olevan oikeutettua. Heli lähtee sisäköksi eli ylioppilaille täysin sopimattomaan virkaan Ahvenanmaalle, vanhempien luullessa hänen toimivan kotiopettajattarena.

4.1.2. Yhteiskunnallisen normaaliuden tällä ja tuolla puolen

Arvostelevan kirjaluetellon kirjaesittelyistä saa käsityksen, että yhteiskuntaluokkien välisiä eroja ei haluttu näkyvästi korostaa. Huomaamattomina vihjauksina erot olivat kuitenkin olemassa, kun kirjan kerrottiin olevan ”Harmiton välipala tytöille, maalaiskirjastoissa tuskin tarpeellinen” tai kun kirjan uskottiin tehoavan ”vain kaikkein kehittymättömiin lukijoihin”. Työväenluokasta kertova *Portti auki* sopi nimenomaan ”jokaisen kansakoulusta pääsevän käteen”, eikä tietenkään oppikoululaisille.²⁰⁴ Kirjoja suositeltiin siis jossain määrin ainakin koulutustaustaltaan erilaisille nuorille, mutta Akl:n aikuisten kirjallisuuden esittelyissä esimerkiksi maalaisväestöön kohdistuva holhoava asenne oli huomattavasti yleisempää kuin nuortenkirja-arvioissa.²⁰⁵ Myöskään lähemmin tarkasteltavissa nuortenkirjoissa sosiaaliset erot eivät aiheuta suurempia ongelmia, mutta juuri ongelmattomuus onkin merkittävää. Kaikkien kirjojen päähenkilöillä elämä etenee aika mukavasti, eikä naturalistista köyhyyskuvausta nuortenkirjoissa esiinny. Suurin osa kirjojen henkilöistä on oppikoululaisia, millä jo osaltaan viitattiin siihen, että henkilöt kuuluivat ylempiin yhteiskuntaluokkiin.

Oppikoulu tosin laajeni Suomen kaupungeissa ja isommilla paikkakunnilla merkittävästi 1920-luvulla, kun oppilaita alkoi ensimmäistä kertaa tulla yläluokan lisäksi myös keskiluokan, maanviljelijöiden ja kaupunkityöväestön piiristä. Esimerkiksi

²⁰⁴ Akl 1931, 131; Akl 1933, 108; Akl 1935, 102.

²⁰⁵ Sevänen 1994, 230.

Tampereella työläislapsia oppikoululaisista oli 1930-luvulla noin 13 prosenttia. Työläisperheelle lapsen kouluttaminen ei rahallisten kulujen vuoksi kuitenkaan ollut mikään helppo vaihtoehto. Vuonna 1930 jo 15 prosenttia koko ikäluokasta kävi oppikoulua, mutta toisaalta 85 prosenttia eli suuri enemmistö oli muualla. 1920–1930 -luvun tyypillisin nuori olikin kaupunkilainen työläisnuori, joka kansakoulun käytyään meni suoraan teollisuustöihin. Perheellisten luokkajaon perusteella kaupunkilaista tai teollisuuskeskittymissä asuvaa työväkeä oli 1920–1930 -luvulla vajaa 40 prosenttia, maatyöväkeä päälle 30 prosenttia, talonpoikia 20 prosenttia sekä keski- ja yläluokkaa yhteensä vain noin 10 prosenttia.²⁰⁶

Portti auki eroaa melko dramaattisesti muista nuortenkirjoista, sillä siinä pääosassa ovat työläistaustaiset nuoret. Suomalainen nuortenkirjallisuus oli pitkään ”porvarillista”, ja realistisia työläiskotien tai sosiaalisten erojen kuvauksia syntyi oikeastaan vasta 1950-luvulta lähtien.²⁰⁷ *Portti auki* -kirjassa seurataan neljän kansakoulunsa päättäneen nuoren töiden etsintää ja siirtymistä uuteen elämänvaiheeseen. Oppikoulusta ei edes puhuta, ja kirjan maailmassa se tuntuisikin luonnottomalta vaihtoehdolta. Akl:n arvostelija kiittelee kirjassa kuvattua tarmokkuutta ja eteenpäin pyrkimistä, mutta siltäkin on näkymättömät rajansa. Nuoret opiskelevat käytännöllistä ”ammattityötä” varten²⁰⁸ eivätkä näin vahingossa astu ylempiluokkaisten varpaille.

Yhteiskuntaluokkien rajat eivät siis kärjisty, mutta kirjoissa ei myöskään luoda mitään fantasiatodellisuutta tasa-arvoisesta maailmasta. Sosiaaliset erot ovat luonnollisia, ja niin niiden tuntuu kuuluvankin olla. Yhteiskunta on perinteisesti jakautunut ”normaaleihin”, valtaa pitäviin tai hyvässä asemassa oleviin ihmisiin, joille poikkeavat, ”epänormaalit ihmiset” ovat olleet ongelma. Poikkeaviin on kohdistettu toimenpiteitä kiusallisten ongelmien poistamiseksi.²⁰⁹ Nuortenkirjojen päähenkilöt ovat kirjojen maailmassa ihanteellisen ”normaaliuden” esikuvia, ja osa sivuhenkilöistä edustaa ongelmallista epänormaaliutta. Normaaliuteen kuuluu ainakin jonkinlainen yhteiskunnallinen hyväosaisuus.

Osassa kirjoista luokkayhteiskunta on vielä perinteinen. *Sarassa ja Sarrissa*, *Neliapilassa* ja *Sankarimerkissä* suoritetaan laupeudentöitä köyhille, jotka elävät aivan toisessa todellisuudessa kuin kirjojen päähenkilöt. Yhteiskuntaluokkien olemassaoloa ei kyseenalaisteta, mutta rikkaiden kuuluu olla hyväsydämiisiä. Köyhien auttaminen tuottaa heille suurta mielihyvää ja vähentää myös omasta rikkaudesta syntyviä tunnontuskia.

²⁰⁶ Haapala 2003, 73-75, 81 ;Kaarninen 1995, 148-149, 155.

²⁰⁷ Heikkilä-Halttunen 2003, 176; Huhtala & Juntunen 2004, 112.

²⁰⁸ Tyyne 1931, 143-144.

²⁰⁹ Nygård 1998, 11; Rinne & Kivirauma 2003, 31.

Autettavat ovat tietenkin nöyriä, vaatimattomia ja ikuisesti kiitollisia. ”Voi, voi, kun herrasväet ovat hyviä”²¹⁰, huokaa köyhän mökin Otteljaana-mummo *Sarassa ja Sarrissa*. Samassa kirjassa sosiaaliluokkien väliset erot ovat humoristisen leikinlaskun ja kujeilun aihe, mutta juuri se tekee alemmista luokista ikään kuin toisen lajin edustajia. Sara haluaa lapsellisella viattomuudella kutsua syntymäpäivilleen raamatun mukaisesti vain ”köyhiä ja rampoja ja muita sellaisia”, koska se on paljon jännittävämpää.

*”Ensiksikin: puutarhapoika Kalle. Sitten voudin lapset, Hilja ja Antti Huikarinen ja postipoika ja muonamiehen Eevert---” ”Mutta Eevert on niin ilkeä.” ”Tämä vaikuttaa jalostavasti hänen luonteeseensa. Jatkamme: molemmat karjapiiat, kuskipoika ja hänen sisarensa Manta-” Luetteloä jatkettiin vielä tuokio, ja tyttöjen posket punoittivat innostuksesta.*²¹¹

Kutsuilla lapset ahmivat ruoan hetkessä, rikkovat tottumattomuuttaan astioita ja tekevät sormenjälkiä silkkipäällysteisiin huonekaluihin. Tuhmia puhuva Eevert tuo mukanaan ”epäilyttävältä” näyttävän punatukkaisen serkkunsa, mutta Sara uskoo vilpittömästi, että ”Ehkä hän saa kauniita ajatuksia täällä”. Toisin käy, kun kutsujen lopuksi Saran rannerengas varastetaan.²¹² Toisaalta luokkien eroja korostetaan, mutta toisaalta kirjassa salaisesti ivaillaan ylemmän luokan eristäytyneelle elämälle. Heille köyhyys on paradoksaalisesti elämyksellistä ja jännittävää, ja he uskovat naiivisti jo pelkän seuransa ”jalostavan”, vaikei todellisuus ole niin yksinkertaista.

Akl:ssa kirjojen suosittelu sisälsi häivähdyksen luokkaeroista, mutta itse kertomuksissa erot eivät missään nimessä saaneet näkyä liian kärkevästi. Nuortenkirjat, ja etenkin tyttökirjat, kuvasivat usein yläluokan elämää, mutta *Neliapila* oli jo Akl:n arvostelijankin makuun liian elitistinen. Tyyni Haapanen-Tallgrenin mukaan elokuvakäyntien ja diplomaattikutsujen täyteinen elämä teki kirjasta tyhjämpäiväisen, ja isien ammatit mainittiin ”huvittavan tarkasti”²¹³. Akl tuomitsi myös muutaman ulkomaisen käännöskirjan liian räikeästä ja kärjistetystä rikkauden ja köyhyyden kuvauksesta.²¹⁴ Suurin osa suomalaisista nuortenkirjoista vastasi hyvin Akl:n näennäisen neutraaliuden vaatimuksia, kun rajat oli häivytetty niin ylös- kuin alaspäinkin. Vaikka ranskan opiskelu, kahvit Fazerilla ja elokuvat Kinossa olivatkin ehkä varakkaiden perheiden oppikoulutyttöjen tavallista elämää, ei kaikkien lukijoiden ollut hyvä pitää sitä esikuvanaan. Osassa nuortenkirjoista

²¹⁰ Swan 1927/1992, 83. Ks. myös s. 80-81 ja Kivistö 1932/1994, 117-120 sekä Salava 1927, 46-51.

²¹¹ Swan 1927/1992, 62-63.

²¹² Swan 1927/1932, 64-67.

²¹³ Akl 1927, 132.

²¹⁴ Akl 1936, 109; Akl 1938, 122.

luokkayhteiskunnan malli on jo murtumassa tai ainakin muuttamassa muotoaan. Kirjoissa halutaan innokkaasti todistaa, että yläluokkaan kuuluminen edellyttää enemmänkin henkistä ja moraalista kuin aineellista pääomaa. *Helin kesä* -kirjassa rikkaan perheen tytär Siljo ja salaa keskikoulututkintoa suorittanut autonkuljettaja Svensson päättävät mennä naimisiin, mistä Siljon vanhemmat ovat kauhuissaan.

– *Onneton lapsi! Etkö sinä löydä sivistynyttä miestä meidän isosta seurapiiristämme?*
– *En, sanoi Siljo ja nosti päätään. – Mitä sinä sillä tarkoitat? kysyi Saira. – Martti on hienompi ja henkisesti valveutuneempi kuin kaikki meidän pöyhkeilevät miestuttavamme yhteensä.*²¹⁵

Taustalla on Suomessa jo 1800-luvulla liikkeelle lähtenyt muutos sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskunnaksi. Teollistumisen ja maatalouden murroksen myötä taloudellisesta tehokkuudesta, rationaalisuudesta ja sivistyksestä tuli merkittävämpiä ja hyödyllisempiä arvoja kuin jäykistä luokkarakenteista. Koulutus oli uudenlaisen kansalaisuuden tärkeimpiä määrittäjiä ja myös jokaisen yksilön velvollisuus vuodesta 1921 lähtien.²¹⁶ Koulusivistyksestä tuli uusi ylä- ja alaluokan jaottelun väline, ja nuortenkirjoissa haluttiinkin luoda kuva maailmasta, jossa menestystä saavutetaan järkevyydellä ja ahkeruudella eikä rahalla ja sosiaalisella asemalla. Todellisuus ei ollut näin yksinkertaista. Yhtenäinen koulutus oli sivistyneistön hieno aate, jolla haluttiin valmentaa kansalaisia uusiin kansalaisvelvollisuuksiin ja -oikeuksiin, mutta tavoitteena oli myös kansantalouden kehittäminen, köyhyysongelman ratkaiseminen ja ”kansalaismoraalin” juurruttaminen. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä köyhimmillä ei kuitenkaan yksinkertaisesti ollut varaa vaihtaa työntekoa ammattiin opiskeluun, saati sitten korkeampaan koulutukseen. Alemmissä luokissa koulunkäynnin vähäisyydestä oli vielä harvoin haittaa työnsaannissa, ja toisaalta esimerkiksi maaseudun tilallisille hyvä toimeentulo ei välttämättä edelleenkään vaatinut kouluttautumista. Ammattitaidottomien työläisten perheissä köyhyys periytyi vahvasti 1950-luvulle asti, ja konkreettisemmat sosiaalisen nousun mahdollisuudet olivat ammattitaitoisen työväestön piirissä.²¹⁷

Sosiaaliseen eriarvoisuuteen nuortenkirjoissa suhtauduttiin varovasti, mutta etniset ja poliittiset vähemmistöt saivat muutamissa kirjoissa osakseen varsin räikeitä piirteitä. Kyse oli 1920–1930 -luvun nuortenkirjoissakin poikkeustapauksista, sillä viidentoista kirjan joukosta vain kahdessa Jalmari Saulin teoksessa esiintyi nykytermein

²¹⁵ Hirn 1927/1950, 117.

²¹⁶ Nieminen 2003, 137-139.

²¹⁷ Nieminen 2003, 82-84, 106, 116-117, 120, 124, 140.

tarkoituksellisen rasistisia piirteitä. Merkittävää kuitenkin on, että *Arvostelevan kirjaluettelon* esittelijä Eero Salola ylisti nimenomaan Saulin teoksia ”arvokkaiksi” ja ”alan parhaimpiin kuuluviksi”.²¹⁸ *Mustat ketut* -kirjan konnina hyörivät mustalaisperheen isä ja pojat. Heidät kuvataan normaalin yhteiskunnan ulkopuolella toimiviksi, taikakeinoja käyttäviksi ”mettäneläjiksi”, joiden sukunimikin on ”Maahinen” ja jotka pyörittävät varastetun tavaran kauppaa ja salaista viinatehdasta. Kyseenalaisen toimintansa lisäksi myös mustalaisten ulkonäkö näyttäytyy vastenmielisenä, ja se kuvataan yksityiskohtaisen tarkasti. Isällä on velto vatsa ja suorastaan eläimellinen, luihu ilme. Ruuno-pojan suuren kyömynenän vieressä on kasvannainen, ja nuoremmat pojat katselevat muuten vain ilkeästi ja vilkuilevasti.²¹⁹ Kirjan ja rikolliskoplan nimi *Mustat ketut* vertautuu pimeään viekkauteen ja samalla mustalaispoikien luonnollisiin ominaisuuksiin, pikimustiin silmiin ja hiuksiin. Kertomuksen maailmassa miespuoliset mustalaiset ovat juuriaan myöten parantumattomia pahuuden ilmentymiä.

Panu Pulma on tutkinut pohjoismaista virallista romanipolitiikkaa 1500-luvulta nykyaikaan, ja hänen mukaansa 1860-luvulta 1960-luvulle oli käynnissä ”etnisen tietoisuuden nousun ja assimilaatiopyrkimysten alun” aika. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä romanien elämäntapojen selittäminen rodullisesti ja geneettisesti yleistyi, mutta Suomessa ei kuitenkaan toteutettu sterilisaatiopolitiikkaa, toisin kuin esimerkiksi Saksassa. Viralliseksi tavoitteeksi muodostui romanien sulauttaminen ja sopeuttaminen valtaväestöön, mutta paikallisesti romaneihin suhtauduttiin edelleen hyvinkin torjuvasti. Toisaalta maailmansotien välisenä aikana romanikysymys ei mitenkään erityisesti kärjistynyt.²²⁰ Perinteisesti epäluuloja romaneita kohtaan oli aiheuttanut nimenomaan heidän poikkeava ulkonäkönsä, tumma ihonväri, kasvojen muoto ja yleensä tapa liikehtiä. Heidän haluttomuuttaan luopua omista tavoistaan ja perinteistään pidettiin käsittämättömänä, ja esimerkiksi rikollisuuden ajateltiin kuuluvan romanien rotupiirteisiin. Pelko romanipuukkotappelihoita kohtaan oli ehkä oikeutettua, mutta toisaalta jo pelkkä romanien olemus ja erilaisuus synnytti valtaväestössä pilkkarunoja ja voimakkaita kielteisiä reaktioita.²²¹

Mustat ketut -kirja ei ilmestymisaikanaan ollut mustalaiskommenteillaan siis mitenkään hätkähdyttävä tai epänormaali. Pää tarkoitus ei edes varmaankaan ollut mustalaisvihan lietsominen, vaan nimenomaan ”puhtaan” suomalaisuuden korostaminen. Sen sijaan *Siniristi ja punatähti* -kirjan roistot, suomalaiset kommunistit, eivät ole kirjan

²¹⁸ Akl 1934, 108 ; Akl 1938, 121.

²¹⁹ Sauli 1938, 11-12.

²²⁰ Pulma 2006, 160, 198-199.

²²¹ Nygård 1998, 111-113.

maailmassa mikä tahansa suomalaisuuteen ”kuulumaton” yhteiskuntaryhmä, vaan täysin halveksittava isänmaata vastustava todellinen uhka. Henkilöhahmojen kuvauksessa halutaan korostaa, että kommunismi on heidän oma rappiollinen päätöksensä, joka paaduttaa heidät vähitellen, hyvistä annetuista lähtökohdista huolimatta. Toisin kuin mustalaiskuvauksissa, Eeli-pojan kerrotaan nuorena olleen ”kaunis, ruskeasilmäinen, pienikokoinen poika”, joka kuitenkin jatkuvasti vähän härnäili ja ilkeili. Myös Santtu-veli on pohjimmiltaan komea mies, mutta humalapäissään resuinen ja pahanhajuinen. Sen sijaan vanhemman ja pidempään ”alalla” olleen kommunistin nimi, Rokko-Roope, viittaa jo hänen ulkonäköönsä, takkuiseen tukkaan, röhisevään ääneen, ja rumaan ja raakaan profiiliin, joka on kuin ”likäläiskä”.²²²

4.1.3. Moraalin strapetsiköysi

Nuortenkirjojen kasvatuksellisuus ja esimerkillisyys on selvimmän pinnalla ja nähtävissä moraalisten rajojen asettelussa. Tosin kirjojen tyyllilajit poikkeavat tässä mielessä paljon toisistaan. Varsinkin Jalmari Saulin teoksissa moraalinen sävy on voimakas, sillä henkilöhahmot on jaoteltu satukirjamaisen jyrkästi hyvien ja pahojen puolelle. *Arvostelevalle kirjaluettelolle* tällaiset ”paha saa palkkansa” -kertomukset kelpasivat kuitenkin paremmin kuin hyvin. 1700-luvulta lähtien on käyty keskustelua ”hyvästä” lastenkirjallisuudesta, jolla on tarkoitettu lähinnä moraalin ja viihteen välistä tasapainoa.²²³ Akl:ssa kirja ei voinut saada ylistävää esittelyä, jos siitä puuttui moraalista esimerkillisyyttä, ja jos teos vielä lisäksi sisälsi kirosanoja tai päämäärätöntä toimintaa, kuului se jo negatiivisesti arvioitujen joukkoon. Pelkkiä moraalisanoja ei kuitenkaan nähty tehokkaina tai tarkoitukse mukaisina, vaan Einar Fieandtin sanoin kirja oli hyvä, jos ”Jännittäväisyys ja jaloatteellisuus yhtyvät siinä onnellisesti toisiinsa”²²⁴. Kaikissa valituissa nuortenkirjoissa pohditaan oikeita ja vääriä valintoja tai luonteenpiirteitä, mutta hyvyden ja pahuuden välisen rajan yksiselitteisyys ja vakavahenkisyys vaihtelee.

Varsinkin enemmän pojille suunnatuissa seikkailukirjoissa pahuus kiteytyy isänmaan turvallisuuden uhkaajiin, venäläisiin, bolsevikkeihin ja suomalaisiin kommunisteihin. Toisaalta myös päähenkilöt laitetaan valintatilanteisiin, joissa pelkkä toimimattomuus, välinpitämättömyys, oman edun tavoittelu tai arkuus kallistaisivat henkilön

²²² Sauli 1934, 7, 23, 32, 72.

²²³ Sarland 2005, 31-33.

²²⁴ Akl 1927, 129.

halveksittujen joukkoon. Oman maan puolustaminen tuntuu vaativan kurottamista myös moraalien tuolle puolen.

*Isänmaa sotkettaisiin taas vereen ja tuhkaan! Hän katseli kädessään olevaa putkea ja ajatteli sen suurta tuho vaikutusta. Mitä hän mahtoi ajatella? Tätä: Suomen puolesta, kommunismia vihaavan Venäjän kansan osan puolesta, kaiken hyvän puolesta, Jumalan pilkkaajia vastaan!*²²⁵

Tie voittoon -kirjassa taiteillaan moraalien strapetsiköydellä. Lainauksessa kapteeni Harma seisoo Talvipalatsissa oven takana ja on valmiina tuhoamaan huoneessa istuvat venäläiset sekä varastetut linnoituspaperit. Hän kuitenkin epäröi hetken ja tuntee kauhua katsellessaan asettaan, sillä Harma on ”pohjaltaan jalo ja ihmisrakas mies, joka mielellään karttoi tarpeettomia väkivallantekoja”²²⁶. Viimeinen pisara kuitenkin on huoneesta kuuluva venäläisten keskustelu, jossa todetaan, että ”sota voi syttyä hyvinkin pian”²²⁷. Kirjan viesti on, että suurempien asioiden, Suomen ja Jumalan puolesta taistellessa myös henkilökohtaisen moraalien on joustettava.

Todellisuudessa *Tiessä voittoon* ollaan vielä melko varovaisella kannalla. Harma tuhoaa neuvotteluhuoneen ihmeellisellä kaasuseosputkella, joka ei ole kuolettava mutta sokeuttaa ja kuurouttaa uhrit kymmeneksi vuodeksi. Vuonna 1937 ilmestyneessä *Korven urhoissa* sen sijaan on jo lupa tappaa. Neuvostoliiton puolelta Suomeen pakenevat vienankarjalaiset ”heimoveljet” Jyrki ja Vasili ampuvat rajaa ylittäessään takaa-ajoon lähteneet venäläiset rajavartijat. Apuun tullut Topi-pojan vaari pahoittelee, että Jyrkin on niin nuorena täytynyt ryhtyä murhamieheksi, mutta tappamisesta tehdään hyväksyttävämpää kuvaamalla vihollinen eläinmäiseksi.

*Ei se ollut helppoa, ei, mutta tiedän niiden petojen tavat tarkkaan. Armoa ei olisi meille annettu kuitenkaan...*²²⁸

Myös ampumishetkellä Jyrki kuvittelee, kuin olisi vain odottelemassa teeriä kotirämeellä.

Korven urhoissa metsästyskuvausten kliimaksi muodostuu Topin vaarin suorittama karhun kaato. Vaari kutsuu karhua moskovalaiseksi ja toteaa sen tulleen varmaankin rajan takaa. Vaari on nuorena tappanut karhun samalla paikalla ja ihmettelee, ”mistä nyt karhuja tuli niin paljon näille maille”²²⁹. Topille on siis luvassa tehtäviä, joita varten vaari näyttää esimerkkiä. Hän kuitenkin kertoo, ettei karhulla ole kavalan ryssän

²²⁵ Kohonen 1936, 74, 76.

²²⁶ Kohonen 1936, 74.

²²⁷ Kohonen 1936, 74.

²²⁸ Ruotsalainen 1937, 98.

²²⁹ Ruotsalainen 1937, 66.

konsteja, sillä karhu ”käy rehdisti kimppuun, kuten tuokin tuossa, ja tappelee rehellisesti loppuun asti”²³⁰. Karhun pesässä vaari pyytää Topilta lupauksen suojella isänmaata henkensä uhalla ja varmuuden vakuudeksi toteaa Jumalan kuulleen sen. Pyhää lupasta ei saa rikkoa. Sotaa ennustetaan tässäkin kirjassa, kun Topin kysyessä vihollisen mahdollisesta hyökkäyksestä vaari vastaa:

– *Luulenpa sen yrittävän. Se on viekas ja hautoo kavalia juoniaan. Rauhasta se puhuu, mutta ei pidä sanaansa milloinkaan...*²³¹

Pojille suunnattujen kirjojen moraaliset rajat kuvaavat sotatilan arvomaailmaa, vaikkei mistään sodasta vielä ollut varmuutta. Nuorista sankareista kukaan ei todellisuudessa epäröi itsensä uhraamista Suomen puolesta. Kuolema on iso asia, mutta pelon tai ahdistuksen tunteille ei kirjojen maailmassa ole sijaa.

Mary Marckin *Luokan merkkihenkilöissä* asetelmat käännetään täysin päinvastaisiksi, kun poikien seikkailukirjojen isänmaalliselle vakavahenkisyydelle tunnutaan jopa naureskelevan. Kevyessä tyttöromaanissa ironisoidaan tytöille tarjottujen elämisen mallien keveyttä, vastuuttomuutta ja sinisilmäisyyttä:

– *Ei tietystikään tarvitse kuolla. Ei yleensä tarvitse kuolla, kun on tyttö, vaikka kuinka tahtois. Mutta minä tarkoitan, että pitäisi löytää sellaisia asioita, joiden edestä tahtois kuolla, jos annettaisiin kuolla. – Tietysti on isänmaa, sanoi Leena, – mutta se on täällä Suomessa, ja minä tahtoisin olla ulkomailla, ainakin kauan. – Niin minäkin, sanoi Elsi. – Ja isänmaa on siitä vaikea, että se on vaarallinen vain sodassa, ja kuka tietää, onko sota juuri silloin, kun me päästään ylioppilaiksi. Tutkimusretket ovat varmempia, ne ovat aina vaarallisia.*²³²

Dialogi on helppo ymmärtää kieli poskessa -jutusteluksi, mutta silti on ehkä vähän hämmästyttävää, että kirja on ilmestynyt täysin samoihin aikoihin edellisten seikkailukirjojen kanssa. Mistään yhtenäisestä nuortenkirjallisuuden massasta ei 1930-luvun Suomessa voi siis todellakaan puhua. Hyväntahtoinen isänmaalla ja sodalla vitsailu ei olisi tullut poikakirjallisuudessa kysymykseen.

Isänmaallismoraalisen rajanvedon lisäksi kirjoissa esiintyy arkipäiväisempiä hyveitä ja paheita. Paheisiin kuuluvat perinteisesti esimerkiksi alkoholinkäyttö, valehtelu tai kiroilu. Kiro sanoja kirjoissa lipsauttavat vain pahat henkilöt muutaman kerran, ja silloinkin

²³⁰ Ruotsalainen 1937, 70.

²³¹ Ruotsalainen 1937, 72.

²³² Marck 1938/1983, 34.

ne on sensuroitu, kuten ”j-lauta”²³³. *Arvosteleavassa kirjaluetelossa* kontrolli oli ilmeisen tarkkaa, sillä *Kohtalokkaan veistoksen* arvostelussa todettiin, että ”Sivulla 64 on aiheettomasti käytetty vältettävää sanaa”²³⁴. Tytöille suunnatuissa kirjoissa paheet tuntuvat liittyvän etenkin epälojaaliuteen ihmissuhteissa tai toisaalta kevytmielisyyteen ja ”siveettömyyteen” poikiin nähden. Esimerkiksi *Helin kesä* -kirjassa esiintyy sivuhenkilönä Eila, joka pyörittelee ympärillään kahta saksalaista sulhasehdokasta ja joka kuvataan löpötteleväksi, pinnalliseksi ja vähän hölmöksi tytöksi. Kunnollisen päähenkilö Helin suhtautuminen Eilaan on lähinnä huvittunutta, mutta säälivää. Heli sen sijaan kokee ”oikeanlaista” ja arvokasta rakkautta tohtori Reinin kanssa. Kirjassa kuvataan, miten rakastavaiset pitävät toisiaan kädestä tai miten Heli on Jorinsa sylissä. Tässä kulkee kuitenkin nuortenkirjojen rakkauskuvausten moraalinen raja, eikä pidemmälle mennä. *Arvosteleavassa kirjaluetelossa* Eero Salola totesi *Niilo Matinpöjan lippumiehet* -teoksesta varovasti, että ”Kirjan juoneen punoutuu herttainen lemmenarina, jonka en luule tekevän kirjaa soveltumattomaksi varhaisnuorison käsiin”²³⁵. Kaikkein hienovaraisin ja kierrellyin ilmaus aiheesta on ehkä *Tie voittoon* -kirjassa:

*Tohtori Lakkanen kääntyi ympäri ja katseli ikkunasta ulos. Hienot ihmiset katsovat aina kihlautuvien läsnä ollessa aika ajoin muualle.*²³⁶

4.1.4. Tyttöjen ja poikien välisestä ystävydestä

Arvosteleava kirjaluetelo ei lajitellut kirjoja näkyvästi sukupuolen mukaan esimerkiksi eri otsikoiden alle, mutta esittelyteksteissä kirjan selvä kohde, tyttö tai poika, esiintyi kuitenkin jatkuvasti. Kirjoissa oli ”oikeata poikamieltä” tai ne olivat ”Tytöille mieluisaa ja sopivaa luettavaa”.²³⁷ Rajojen hälventämiseksi osan kirjoista painotettiin soveltuvan sekä tytöille ja pojille, mutta toisaalta toteamukset nimenomaan korostivat sitä, että pääasiassa haluttiin kuitenkin esitellä sukupuolesta riippuvaisia elämisen malleja. Myös nuortenkirjojen sisältöä tarkastellessa jaottelu on ilmeinen. *Siniristi ja punatähti*, *Tie voittoon*, *Korven urhot*, *Mustat ketut*, *Sankarimerkki*, *Valkoinen ympyrä* ja *Kohtalokas veistos* ovat enemmän pojille suunnattuja poikapäähenkilöineen ja *Kun elämä on ihanaa*, *Helin kesä*, *Sara ja Sarri*, *Portti auki*, *Luokan ikävin tyttö*, *Luokan merkkihenkilöitä*, *Neliapila* ja *Pikku emäntä* taas tytöille

²³³ Sauli 1934, 81.

²³⁴ Akl 1935, 102. Sivulla 64 käytetty sana on ”perkunas”.

²³⁵ Akl 1933, 107.

²³⁶ Kohonen 1936, 111.

²³⁷ Akl 1931, 129; 1935, 105.

tyttöpäähenkilöineen. Kirjojen tyyliero ilmenee melko hyvin jo itse nimistä; sankarit ja urhot ovat matkalla voittoon – ja koulutyöt ihanalle kesälomalle. Tyttökirjoja voisi päällisin puolin kutsua keveiksi, mutta tosiasiaassa niiden maailma on paljon monipuolisempi ja avarakatseisempi kuin poikakirjojen, ainakin henkilöhahmojen osalta.

Kirjallisuutta luokiteltiin sukupuolen mukaan 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä nimenomaan nuorten kohdalla. Lapsi- tai aikuislukijoita ei ole näin selkeästi ja kokonaisvaltaisesti koskaan eroteltu, vaikka joitain kirjallisuustyyppisiä, kuten sotaromaaneja tai kevyitä viihderomaaneja, onkin ehkä pidetty mies- ja naiskirjallisuutena. Toisaalta voi ajatella, että tyttö- ja poikakirjallisuus oli vain muoti-ilmiö, joka omaksuttiin Suomeen angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta, eikä erottelu sinänsä kerro suomalaisesta ilmapiiristä tai kasvatustavoitteista. Yleisesti on todettu, että malleja vastustettiin Suomessa²³⁸, mutta aiemmin käsitellyt Akl:n arvostelut ja huomautus ”onko välttämätöntä että tyttöjä varten kirjoitetaan ’tyttökirjoja’?”²³⁹ kertovat siitä, että nimenomaan tytöille sukupuolen mukaan suunnatut kirjat koettiin ongelmallisiksi. Ongelman ydin, johon arvostelijan kommenttikin luultavasti viittaa, oli 1920-luvulla käyty keskustelu ”uudesta naisesta”²⁴⁰.

Sukupuoliroolien muuttumiselle ja sukupuolisuuden korostumiselle 1900-luvun alkuvuosikymmeninä on monia syitä. Naiset olivat vasta vähitellen murtautumassa julkiseen ja näkyvään rooliin yhteiskunnassa, kun se vielä 1800-luvulla oli ollut lähes pelkästään miesten reviiiriä, naisten toteuttaessa elämäntehtävänsä kansakunnan äiteinä kotona.²⁴¹ 1880-luvulla syntyneiden muutamien naisasiajärjestöjen aatteellisuus kosketti vasta säätyläisnaisia. Merkittävämpää naisten suurten joukkojen aktivoitumisen ja yhteiskunnallisen toiminnan kannalta oli 1800-luvun lopulla virinnyt yhdistystoiminta raittius- ja nuorisoseura-, työväen- ja urheiluliikkeineen, jotka olivat miesten ja naisten yhteisiä kansanliikkeitä. Paradoksaalisesti epäpoliittiset kansanliikkeet lisäsivät naisten poliittista tietoisuutta. Toisaalta Irma Sulkunen on sitä mieltä, että sukupuolijärjestelmä jakaantui Suomessa vahvasti kahtia vasta juuri 1920–1930 -luvulla talonpoikaisyhteiskunnan ja työn luonteen muutosten, elämänpiirien erkaantumisen ja ihmiskäsityksen individualisoitumisen myötä. Vuoden 1906 radikaali äänioikeusuudistuskin syntyi Suomessa vielä varsin helposti, sillä

²³⁸ Huhtala 2003, 43.

²³⁹ Akl 1927, 132.

²⁴⁰ Esim. Hapuli, Koivunen, Lappalainen, Rojola 1992, 107; Vehkalahti 2000, 130-132.

²⁴¹ Häggman 1994, 221.

ajattelua hallitsi maaseutuväestön yhteisöllinen ihmisenäkemyks, jossa käsitys miehen ja naisen olemuksellisista eroista oli toisarvoista.²⁴²

Varsinainen ”uusi naiseus” ei välttämättä ilmennyt suoraan vakavien yhteiskunnallisten tasa-arvopyrkimysten kautta. 1920-luvulla syntyi osin amerikkalaisten vaikutteiden, uuden kaupunkikulttuurin, elokuvien, lehtien ja kirjallisuuden kautta nykyajan vapautunut naimaton jazztyttöhahmo, joka oli leikannut hiuksensa lyhyiksi ja jolla oli muitakin epäsovinnaisia tapoja, kuten tupakointi, flirttailu ja tanssiminen. Todellisessa elämässä nykyajan kaupunkilaistyttöjä oli vielä vähän, sillä suurin osa väestöstä asui edelleen maaseudulla. Tosin useisiin Suomen kaupunkeihin oli muuttoliikkeen ansiosta muodostunut naisemmistö.²⁴³ Vaikkei siis ”ongelma” vielä edes ollut kovin todellinen, niin sen synnyttämä keskustelu ja paheksunta ovat reaktioina merkittäviä. Varsinkin kasvattajat olivat huolissaan uudenlaisen naisesikuvan vaikutuksesta tyttöjen kehitykseen.²⁴⁴

Nuortenkirjoissa sukupuolen merkitys, naisten ja miesten tyypilliset ominaisuudet ja sukupuolten väliset rajat ilmenevät hyvin eri tavalla riippuen siitä, onko kirja suunnattu tytöille vai pojille. Pojille suunnatuissa kirjoissa tytöt loistavat yllättävästi poissaolollaan. *Kohtalokas Veistos* ja *Valkoinen ympyrä* -kirjoissa ei esiinny todellakaan yhtään poika- tai miespäähenkilöiden ikäistä tyttö- tai naishenkilöä. *Sankarimerkki* -kirja kertoo poikapartiosta ja poikakoulusta, ja ainoastaan yhdessä kohtauksessa esiintyy tyttölapsi, jonka päähenkilö Eino pelastaa sankarillisesti jäämästä junan alle. Myös muissa pojille suunnatuissa kirjoissa muutamat tyttöhenkilöt ovat melko avuttomia ja hiljaisia sivusta seuraajia, jotka eivät osallistu toimintaan yhdessä poikien kanssa.

Mustat ketut -kirjassa ainut tyttö on mustalaisperheen ilkeiden ja epärehellisten veljesten lempeä Vieno-sisar, jota kuvaillaan varhaiskypsäksi, sulkeutuneeksi ja surumieliseksi.²⁴⁵ Jalmary Saulin toisessa kirjassa, *Siniristissä ja punatähdessä*, on kaksi tyttöhenkilöä. Kirjan päähenkilöveljesten Leeni-sisaren ympärillä on suorastaan pyhyiden sädekehä; hän on heleä-ääninen ja ”vaalea ja kultainen kuin tuleentunut vilja”.²⁴⁶ Leeni tosin osaa myös olla vahva ja hänellä on omanarvontuntoa, mutta se perustuu moraaliseen tietoisuuteen ja arvokkuuteen. Kun kommunisti-Eeli on ryöstämässä Leeniä Neuvostoliittoon, Leeni tainnuttaa Eelin tyynesti sanallisilla sivalluksillaan eikä alennu minkäänlaiseen fyysiseen tappeluun.

²⁴² Sulkunen 1991, 31-38, 40, 43, 72-73.

²⁴³ Haapala 2003, 74; Hapuli, Koivunen, Lappalainen, Rojola 1992, 105-107; Kaarninen 1995, 12; Waris 1936, 274-275.

²⁴⁴ Tiuhonen 2000, 185-187; Vehkalahti 2000, 130-132.

²⁴⁵ Sauli 1938, 14.

²⁴⁶ Sauli 1934, 6.

- *Vai sinä, s i n ä siis – ja sinä olet saanut Annankin tähän! Sanat putoilivat Leenin suusta yksitellen, pistävinä kuin piiskan iskut, ja Eeli kiemurteli penkillään, pesän suussa, kuin koukkuun jäänyt ankerias. Yksikin sana lisää olisi lauaissut jännityksen, mutta Leeni ei lisännyt mitään, seiso i vain siinä kuin suuren kuolemansyynin äänetön syytös.*²⁴⁷

Leenillä on henkistä kanttia, mutta fyysisesti hän on heikko. Eelin raivostuessa Leenin edessä Leeni kuvataan ”tyttö-rukaksi” ja ”jähmettyneeksi kukaksi”, joka tosin pyörtyykin tyylikkäästi, kallistuen hiljaa sivulle.²⁴⁸ Myös *Tie voittoon* -kirjassa päähenkilön, kapteeni Harman, morsian Ilona ei kestä fyysisesti uutisia sulhasensa mahdollisesta isänmaanpetturuudesta, vaan alkaa melodramaattisesti kalveta, horjua ja voida pahoin.²⁴⁹

Saulin hyvät tyttöhenkilöt Vieno ja Leeni ovat tyypillisiä 1800-luvun porvarillisten ihanteiden mukaisia naisia, ja kertomusten hyvät poikahenkilöt taas täyttävät miehekkyyden määreet. Ajatus miehen ja naisen toisiaan täydentävistä ominaisuuksista liittyi kansallisuusaatteen myötä syntyneeseen ideologiaan perheen ja valtion välisestä vastavoimien liitosta. Perheen tuli olla isänmaan pienoismalli ja valtion moraalinen tukijalka. Perhe synnytti moraalialue julkisuutta varten, mutta se toimi myös julkisuuden turvapaikkana. Sen tehtävä oli kasvattaa lapsia siveelliseen kansalaisuuteen, johon kuuluivat muun muassa isänmaallisuuden, lainkuuliaisuuden ja lähimmäisenrakkauden kansalaishyveet. Naisen tehtävä ja ”kutsumus” liittyivät siis itsestään selvästi perheen piiriin ja lastenkasvatukseen ja miehen taas julkiseen yhteiskuntaan. Naisen ja miehen luonnollisia ominaisuuksia perusteltiin niin fysiologisesti, psykologisesti kuin teologisesti. Ominaisuuksia pidettiin synnynnäisinä ja muuttumattomina, mutta niitä oli kuitenkin kasvatuksella vielä vahvistettava.²⁵⁰

Ulkoisesti miehen ominaisuuksiin kuuluivat kulmikkaus ja vahvuus ja naisen taas pehmeys ja heikkous. Fyysisistä piirteistä seurasi psykologisia ominaisuuksia, miehillä järkevyys, tasapainoisuus ja karkeus ja naisilla tunteellisuus ja henkevyys. Miehen elämää kuvasi tekeminen, naisen elämää taas oleminen. Mies loi tai tuhosi ja kamppaili yli luonnon rajoitusten. Nainen rakensi ja säilytti, pakeni kamppailuja ja oli sidotumpi luontoon ja ruumiiseensa.²⁵¹ Saulin nuortenkirjoissa pojat eivät todellakaan pyörtyile, vaan heidän fyysisesti ihanteellista ulkonäköään kuvaillaan yksityiskohtaisen tarkasti. *Siniristi ja*

²⁴⁷ Sauli 1934, 80.

²⁴⁸ Sauli 1934, 81.

²⁴⁹ Kohonen 1936, 43-44.

²⁵⁰ Häggman 1994, 176-177, 179-182, 186, 188; Räisänen 1995, 137, 143-144.

²⁵¹ Häggman 1994, 187, 189.

punatähti -kirjan pikkuveljellä Eerolla on vaaleankiharat hiukset, hoikka kaula, leveät hartiat, siniset silmät, ja hän on ”kaunis ja ikäisekseen kookas poika”.²⁵² Vanhemmat pojat, isovelji Aaro ja ystävä Lenni, ovat myös lujatekoisia, mutta lisäksi heidän ulkonäkönsä viestittää jo järkevyyttä, tyyneyttä ja kylmähermoisuutta. Aaron silmien sini on ”syvempää ja tyvenempää” kuin Eerolla, ja hänellä on ”olympolaisen kovat kasvat”.²⁵³

Ulkomuodon vähän omituisenkin tarkkaa ja ihannoivaa kuvausta voi ymmärtää peilaamalla sitä jo 1800-luvulla syntyneeseen kiinnostukseen ruumista, terveyttä ja hygieniää kohtaan. Hygienian tutkimukseen ja edistämiseen ajoivat etenkin uusissa teollisuuskeskuksissa nopeasti etenevät epidemiat. Nousevan tieteen eli biologian ja Darwinin evoluutioteorian ajatusmallit ja käsitteet siirtyivät myös yhteiskuntaan, joka nähtiin elävänä organismina poliittisine ja sosiaalisine ”sairauksineen”. Syntyi ”kansanterveys”, joka johti siihen, että ihmisten huolehtiminen ruumiistaan ja terveydestään ei ollut enää yksityisasia vaan välttämättömyys kansan tai rodun kehittymiselle. Fyysisen ja henkisen täydellisyyden katsottiin olevan toisiinsa yhteydessä, ja ne voitiin saavuttaa riittävällä valistuksella. Ruumiillisuuden tieteellistäminen sai aikaan kiistattoman uskon ”normaaliin kansalaiseen”, jolloin poikkeavat yksilöt olivat itsestään selvästi huonompia ja alempiarvoisempia.²⁵⁴

Muissa pojille suunnatuissa kirjoissa ei esiinny yhtä tarkkaa ruumiin piirteiden kuvausta kuin *Siniristissä ja punatähdessä*, mutta miehiset kamppailut ja luonnon rajojen ylittäminen ovat silti arkipäivää. *Korven urhot* -kirjassa metsän eläimet kesyyntyvät ihmisten palvelijoiksi, kuten hirvi, joka luovutetaan lopulta rajavartioston palvelukseen ”pikakiväärin kuljettajaksi ja jalustaksi”.²⁵⁵ *Tie voittoon* ja *Valkoinen ympyrä* -kirjoissa kamppaillaan elämän ja kuoleman rajoilla suoritettaessa salaisia vakoiluoperaatioita Neuvostoliitossa. *Siniristi ja punatähti* -kirjan Aaro on esikuvallinen taistelija:

*Aaro olisi tavallisenakin tappelijana ollut vaarallinen vastustaja, ja hänellä oli siihen lisäksi liki kolmen vuoden koulutus nyrkkeilijänä. Hän iski, hämärästä huolimatta – ikään kuin aavistaen – aina kohden, raskaasti ja raudan lujaa.*²⁵⁶

Pojille suunnattujen kirjojen harvoilla tyttöhenkilöillä on passiivisuudesta ja fyysisestä heikkoudesta huolimatta moraalisen ylemmyyden ominaisuuksia, mikä käy ilmi jo aiemmasta Leenin repliikistä Eelille. Toki hyvät pojatkin pyrkivät oikeellisuuteen, mutta

²⁵² Sauli 1934, 5.

²⁵³ Sauli 1934, 5, 17, 38-39.

²⁵⁴ Mäkinen 1992, 22-28, 34.

²⁵⁵ Ruotsalainen 1937, 112-113.

²⁵⁶ Sauli 1934, 84.

usein fyysisen voiman kautta. Tyttöjen olemuksessa tuntuu sen sijaan jo itsessään olevan jotain niin pyhää, että pelkästään se pelästyttää tai herättää kunnioitusta. Eelin jäädessä kiinni ”Kommunistisen nuorisointernatsionaalen ohjelma” -nimisen kirjan hallussapidosta Leenin siniset silmät saavat Eelin hikoilemaan.

*Eelin katse kääntyi kirjasta Leeniin, joka seisoi siinä keittiön kynnyksellä kalpein kasvoin ja suurin, sinivaalein silmin, hiljaisena ja surumielisenä kuin sanaton syytös, ja äänettömänä hän istui sohvalle.*²⁵⁷

Myös *Mustat ketut* -kirjan Vieno-tyttö ja hänen äitinsä kuvataan orvoiksi ja erilaisiksi perheen epärehellisten poikien ja isän keskuudessa. Äidin kerrotaan lukeneen iltarukouksia ja Vienon antaneen varoituksia ja moitteita veljilleen. Naiset vapautetaan jopa ikään kuin geneettisestä mustalaisten pahasta verestä, sillä suvun esiäiti on tuotu paikkakunnalle väkisin ”vihkimättömäksi vangiksi”. Saulin kirjoissa naiseuteen ja tyttöyteen moneen kertaan yhdistetyllä puhtaudella ja vaaleudella²⁵⁸ voi viattomuuden lisäksi ajatella olevan myös suoranaisia poliittisia merkityksiä.

Naisen rooli yhteiskunnan moraalisenä tukijalkana syntyi 1800-luvun toisiaantäydentävyysopin myötä. Luterilaisessa tematiikassa naiseus oli aina yhdistetty kiinteästi äitiyteen ja lasten kristilliseen kasvatukseen, mutta 1800-luvulla äitiyden moraalista olemusta korostettiin entisestään. Äitien tehtävä ei ollut vain perheen sisäinen, vaan he täyttivät kansalaisvelvollisuutensa kasvattamalla lapsiaan yhteiskuntaa varten.²⁵⁹ *Siniristi ja punatähti* -kirjan huono tyttö Anna ei ole esimerkiksi sinänsä toiminnaltaan tai käytökseltään huonotapainen, vaan nimenomaan moraalisesti rappiolla. Hänet kuvataan vähän typeräksi tyköksi, joka on niin sokeasti rakastunut Eeliin, että suostuu valehtelemaan parhaalle ystävälleen Leenille. Anna ymmärtää lopulta, että ”hän oli turhan kautta antanut kaikkensa alttiiksi, uhrannut koko entisen kunniallisen olemuksensa toivoen saavansa rakkaudesta täyden korvauksen, ---”²⁶⁰.

Yllättävää kyllä, poikakirjoissa esiintyy rakkautta, mutta se onkin ainoa asia, joka yhdistää tyttö- ja poikahenkilöitä pojille suunnatuissa kirjoissa. Tytöt eivät voi olla poikien kavereita ja osallistua heidän toimintaansa, vaan tyttöihin viitataan ainoastaan romanttisessa mielessä. *Tie voittoon* -kirjan varsinaisissa tapahtumissa esiintyy vain mieshenkilöitä, mutta sivujuonena kerrotaan päähenkilö kapteeni Harman ja ylioppilas Ilonan välinen rakkauskertomus. Se on päätyttyä väärinkäsityksiin, mutta lopulta rakastavaiset

²⁵⁷ Sauli 1934, 18-19.

²⁵⁸ Sauli 1938, 8, 14, 66.

²⁵⁹ Häggman 1994, 185; Räisänen 1995, 117.

²⁶⁰ Sauli 1934, 87.

löytävät toisensa. Myös *Siniristi ja punatähti* -kirjassa tyttöjen elämässä merkitykselliseksi kuvataan lähinnä vain rakkaus ja siitä seuraava avioliitto. Rakkaus saattaa sokaista tytöt niin, etteivät he pysty ajattelemaan järkevästi. Leeni muistelee ”kuutamonsinerviä kuvajaisia” katsellen, miten oli nuorempana ihastunut Eeliin ja lupautui melkein vaimoksikin, vaikka sisimmässään tiesi Eelin ”haihattelijaksi, laiskuriksi ja lavertelijaksi”.²⁶¹ Eelin lupaus avioliitosta saa sen sijaan Annan toimimaan vielä päättömämmin, ja lopulta totuus kirpaisee.

*- Vai niin! hän huusi aivan hurjistuneena, - vai sillä tavalla sinä aiot lunastaa lupauksesi! Lupasit minulle kevääksi kihlat ja juhannukseksi häät, etkä pyytänyt muuta kuin pientä, viatonta petosta.*²⁶²

Rakkaus säätelee pojille suunnatuissa kirjoissa tyttöjen elämää, mutta rakastuminen on silti riskialtista. Toisaalta ainoastaan rakkaus vie tytön oikeaan päämäärään, eli avioliittoon, mutta vääränlainen rakastuminen saattaa johtaa pahimpaan vaihtoehtoon, kunnian menettämiseen. 1900-luvun alun kasvatuskeskusteluissa poikien kohdalla oltiin huolissaan rikollisuudesta ja alkoholista, mutta tyttöjen uhkakuvat liittyivät heidän seksuaalisuuteensa. Sukupuolten ”luonnollisista” tehtävistä moraalien säilyttäminen oli naisen vastuulla. 1800-luvun porvarillisen naisihanteen yläkäsitemoraali siveellisyys, johon sisältyivät kaikki naisen moraalisesti myönteiset ominaisuudet, mutta sanalla oli myös voimakas seksuaalisuuteen liittyvä kaikunsa. Naisen kuului kontrolloida miehen käytöstä, sillä medicoteologisen käsityksen mukaan nainen oli seksuaalisesti passiivisempi ja siveellisesti korkeammalla tasolla kuin mies. Aviottoman lapsen äiti tai prostituutioon ajautunut nainen ei siis vaarantanut vain itseään, vaan koko yhteiskunnan moraalisen tasapainon.²⁶³

Siveellisyyden rappiosta syytettiin 1920-luvulla etenkin ”nykyajan naisia”. Kehitys oli kulkenut väärään suuntaan, kun uusi poikamiestyttö oli alentunut miehen tasolle. Miehen olisi päinvastoin pitänyt nousta naisen tasolle.²⁶⁴ *Siniristi ja punatähti* -kirjassa tytöt eivät kuitenkaan saa oma-aloitteisesti tuhota edes siveellisyyttä, vaan syypäitä ovat kommunistit. Kirjassa vihjaillaan, että kommunistit kannattavat moniavioisuutta ja alistavat vaimonsa suorastaan yleisiksi naisiksi.²⁶⁵ Vihjausten taustalla oli sosialistien synnyttämä ajatus vapaasta toveriliitosta, joka on kirjassa tarkoituksella ymmärretty väärin. Toveriliiton tuli sosialistien mukaan perustua rakkauteen ja kahden yksilön vapaaehtoiseen liittoon eikä taloudellisiin, yhteiskunnallisiin tai sosiaalisiin tekijöihin, kuten porvarillisessa

²⁶¹ Sauli 1934, 9-10.

²⁶² Sauli 1934, 87-88.

²⁶³ Häggman 1994, 182-183; Pohjola-Vilkuna 1995, 55, 115-116; Räisänen 1995, 155; Vehkalahti 2002, 233, 234.

²⁶⁴ Hapuli 1992, 113.

²⁶⁵ Sauli 1934, 20-21.

yhteiskunnassa. Sukupuolten välinen suhde nähtiin historiallisesti muuttuvaksi, eikä sen tullut jumiutua. Toisaalta myös sosialistisen käsityksen mukaan sukupuolilla oli luonnollisia eroja. Vapaa avioliitto tarkoitti, ettei yhteiskunta tai kirkko voinut asettaa sen solmimiselle tai purkamiselle esteitä. Jotkut suomalaisistakin ajattelijoista, kuten A. F. Tanner, ymmärsivät vapauden myös moniavioisuudeksi, eli esiaviollisten tai avioliiton ulkopuolisten sukupuolisuhteiden oikeellisuudeksi. Suomen sosialidemokraattisessa puolueessa ei tällaista kantaa kuitenkaan hyväksytty, joten *Siniristi ja punatähti* -kirjan kommentit ovat räikeää propagandaa.²⁶⁶ Kirjassa Anna on jo alistumassa kommunistien siveelliseen rappioon, mutta päätöntö on kuitenkin perinteisen onnellinen. Eeli tekee parannuksen, ja lopuksi vaihdetaan kihloja, samoin kuin myös *Tie voittoon* -kirjan päätteeksi.

Akl:n arvostelijan aiempi kommentti ”tyttökirjoista tytöille” viittasi ilmeisesti siihen, että arvostelijan mielestä nimenomaan tyttökirjat korostivat liikaa sukupuolten eroja tai naisellisuutta, mahdollisesti vääränlaista sellaista. Valittujen viidentoista nuortenkirjan perusteella sukupuolten välinen kuilu on pojille suunnatuissa teoksissa kuitenkin huomattavasti syvempi. Siitä kertoo kirjojen vahva miesvaltainen maailma, johon ei naisia mahdu. Poikakirjojen miesyhteisöt ovat mielenkiintoisia senkin takia, että angloamerikkalaiset 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen tyttökirjojen uranuurtajat perustuivat usein taas vahvoihin naisyhteisöihin. Kirjoissa kuvattiin naisyhteisöjen selviytymistarinoita tilanteissa, joissa naiset olivat joutuneet tai päässeet pois patriarkaalisesta suojelun alta. Louisa M. Alcottin *Pikku naisia* esimerkiksi kertoo äidin ja neljän sisaruksen vuodesta, kun heidän isänsä on taistelemassa Yhdysvaltain sisällissodassa. Kirjassa korostui Shirley Fosterin ja Judy Simons’in mukaan naisyhteisön kulttuurinen ja psykologinen välttämättömyys tytön identiteetin kehitykselle, sekä naisten arvojen ja ”sisaruuden” tärkeys miehisessä kylmässä ja taloudellisesti suuntautuneessa maailmassa.²⁶⁷

Suomalaiset pojille suunnatut kirjat kannustivat poikia miesmaailmaan, ja vain miesyhteisöissä poikien oikeanlainen kehittyminen tuntui olevan turvattu. Molemmissa Saulin kirjoissa perheen äiti on kuollut; *Mustat ketut* -kirjassa Matti elää sotaramman isänsä kanssa, ja *Siniristi ja punatähti* -kirjan veljekset asuvat sisarensa kanssa Helsingissä ja isä yksin kotisaarella. Samaan tapaan kuin klassisissa tyttökirjoissa, 1920–1930 -luvun poikakirjat kertoivat nyt miesten selviytymistarinaa, kun huolehtiva äiti puuttui olosuhteiden pakosta. Vertaus on ehkä epäreilu, sillä poikakirjoissa ei ollut kyse sukupuolisten valtarakenteiden rikkomisesta. Molemmat tilanteet, perhe ilman isää 1800-luvulla ja perhe

²⁶⁶ Räisänen 1995, 125-127, 129.

²⁶⁷ Foster & Simons 1995, 86, 100, 102.

ilman äitiä 1930-luvulla, olivat kuitenkin omalla aikakaudellaan poikkeuksellisia, joten kertomusten tavoitteena oli voimaannuttaa selviämään itsenäisesti, omasta sukupuolestaan huolimatta.

Saulin kirjojen kertomuksissa miesyhteisöön on ajauduttu, mutta Ukko Kivistön *Sankarimerkissä* esitetään kirjaimellisesti, miten pojat tulee oikeastaan pelastaa ylihuolehtivan naisvallan alta, jotta he voivat kasvaa kunnan miehiksi. Kirjassa lapsuutensa sairastellut ja heikko Eino on kasvanut maalla tätinsä luona, mutta meriltä tullut isä haluaa karaista pojasta pelottoman ja terveen miehen. Isä ei usko hempeilyyn vaan karskiuteen.

*- Et uskalla? – Jopa nyt jotakin! – Merikarhun poika ei uskalla omenapuuhun! Nouse pian vain, pian saat kiipeillä laivan mastoihin! Eino alkoi vaivalloisesti kiivetä. Isä purskahti oikein äänekkääseen nauruun. – No voi minun päiviäni! Merimiehen poika. – Häpeä toki. Annas kun minä autan!*²⁶⁸

*Pahalta tuntui, kun Eino kuuli vuoteeseensa isän tiuskaisevan tädille: - En olisi uskonut poikaani tuollaiseksi krääpäksi. Hänethän voi puhalttaa nurin. Einosta on tehtävä mies!*²⁶⁹

Isän kommentteja ei kirjassa millään tavalla tuomita. Lapsi ei suutu tai loukkaannu, vaan on kirjan maailmassa ainoastaan häpeissään siitä, että on tuottanut isälleen pettymyksen.

”Mieheksi kasvaminen” on vahvasti esillä pojille suunnatuissa nuortenkirjoissa. Sukupuoliroolien voimakkuus näkyy siinä, että päähenkilö ei kehity oikeanlaiseksi aikuiseksi tai ihmiseksi vaan nimenomaan mieheksi. Miehuus on fyysistä voimaa, sankaruutta, järkeilyä ja kylmähermoisuutta, mihin fyysisesti ja henkisesti ”heikko” Einokin pyrkii. Hän pyyhkii säpsähtäen kyyneleet kuullessaan isän ”voimakkaat miehen askeleet”, sillä isä ei hyväksy ”vetistelemistä”.²⁷⁰ Sen sijaan äärimmäisissä tilanteissa miehinen kyynel on sallittu ja jopa jalo.

*Kun miehisten miesten silmiin nousee kyynel, se ilmaisee silloin voimakasta sisäistä tunnetta, jonkinlaista äärimmäisen mielen liikituksen pakkoa, tuoden vastustamattomalla tavalla esille henkisen ylipaineen.*²⁷¹

Miehuuteen liittyy jotakin henkisesti ylevää sekä vakavaa velvollisuudentuntoa. *Siniristi ja punatähti* -kirjassa kerrotaan, miten Leenin ajatellessa Eeliä hänen ”sydämensä hiljaisuudessa asui pieni, alakuloinen ajatus: kun se poika-parka kerran kasvaisi m i e h e k s

²⁶⁸ Kivistö 1932/1994, 12.

²⁶⁹ Kivistö 1932/1994, 19-20.

²⁷⁰ Kivistö 1932/1994, 10.

²⁷¹ Kohonen 1936, 96.

i²⁷². Kirjan lopussa rinnastetaan myös melko brutaalisti pojan henkinen kasvu tytön fyysiseen kaunistumiseen. Kun kommunismista ”parantuneelle” Eelille kerrotaan hänen tulevan morsiamensa Annan menettäneen tukkansa sairastaessaan, toteaa Eeli, että ”Huolipa hänestä, kyllä kait se siksi kasvaa, kun minäkin kasvan kunnan mieheksi”²⁷³.

Ritva Hapuli on tutkinut ensimmäisen maailmansodan vaikutuksia miehuuden ja naiseuden kokemiseen. Sodan brutaalius teki henkisen rajan sotilaiden ja kotirintaman välille, ja sota-aika synnytti ehkä laajemminkin yksinkertaistetun käsityksen maailmasta voimakkaiden vastakohtien taistelukenttänä. On ilmeistä, että sukupuolten vastakkainasettelu korostui, kun rintama oli pelkästään miesten maailma. Toisaalta juuri miesten keskeinen toveruus ja yhteisöllisyys korostuivat, sillä miehet olivat hengissä säilyäkseen riippuvaisia toisistaan. Ensimmäisen maailmansodan joukkoteurastukset raaistivat yleensä maailmankuvaa, ja miehisyyden ihanne sai entistä enemmän sotilaallisia piirteitä kovuutena, kurinalaisuutena ja voitontahtoisuutena. Tärkeitä arvoja korostettiin stereotypoimalla vihollinen niiden täydelliseksi vastakohtaksi. Myös ”uudet naiset”, jotka olivat luopuneet perinteisestä ja ”oikeanlaisesta” naisellisuudesta, saatettiin jossain määrin nähdä uhkana voimistuneelle maskuliinisuudelle.²⁷⁴ 1920–1930 -luvun poikakirjojen vahvat toverilliset miesyhteiset ja muutamat sivussa olevat, perinteistä naiseutta edustavat tyttöhahmot voi hyvin nähdä heijastumina sodan jälkeisestä jakautuneesta maailmasta.

Tytöille suunnatuissa nuortenkirjoissa sukupuolten väliset rajat ovat täysin eri kohdilla kuin poikakirjoissa. Tyttö- sekä myös poikahenkilöt ovat lähes vastakohtia poikien seikkailukirjojen kanssasisarille ja -veljille. 1920–1930 -luvun nuortenkirjallisuuden sukupuoliroolien esittämisen ei siis todellakaan voi sanoa olleen missään yhtenäisessä linjassa. Toisin kuin poikakirjoissa, tyttökirjoissa esiintyy tasaisesti sekä tyttö- että poikahenkilöitä. Kertomukset myös perustuvat tyttöjen ja poikien aitoon kaveruuteen, ja ne siis kannustavat yhteiseen yhteisöön. Tästä kertoo jo lähtökohtaisesti Eva Hirnin ja Mary Marckin kirjojen taustaksi valittu yhteiskoululaismaailma. 1920–1930 -luvun oppikoululaistytöistä runsas enemmistö opiskeli yhteiskouluissa, joiden määrä lisääntyi huomattavasti juuri 1920-luvulta lähtien. Yhteiskoulut eivät Suomessa liittyneet niinkään sukupuolinäkemyksiin, vaan ne olivat ainoastaan käytännön sanelema pakko, kun pienille paikkakunnille ei voitu perustaa erikseen tyttö- ja poikakouluja. Valituissa tyttökirjoissa yhteiskoulusta halutaan kuitenkin luoda kuva juuri sukupuolten välisen harmonian tyysijana.

²⁷² Sauli 1934, 11.

²⁷³ Sauli 1934, 127.

²⁷⁴ Hapuli 2000, 85-88, 90-91.

Mitään kritiikitöntä kannatusta yhteiskouluilla ei 1920–1930 -luvulla ollut, vaan väittelyjä käytiin siitä, sopiiko samanlainen koulutus tytöille ja pojille ja ovatko yhteiskoululaistytöt yllirasittuneita.²⁷⁵

Tyttöjen koululaiskertomuksissa toveruus on ihanne, mutta siitä eteenpäin vaietaan. Erikoista on, että joissakin kirjoissa tyttöjen ja poikien väliset rakkaussuhteet tuntuvat olevan lähes kielletty puheenaihe. Poikakirjoissahan ainut sukupuolten välinen kommunikointiväylä syntyy poikien kiinnostuksesta tyttöihin. Eva Hirnin teoksissa rakkausaiheeseen kajotaan, mutta hyvin perinteisellä, poikakirjojen maailmaa lähentelevällä kaavalla. *Helin kesässä* tyttöjen sukupuoliroolimalliin suhtaudutaan puolittaisen uudistushaluisesti. Tyttöjen opiskeluun ja itsenäisen uran hankintaan kannustetaan, mutta hyvä ja huono tyttöys erotellaan edelleen seksuaaliseen kunniallisuuteen liittyvillä viittauksilla. Sivuhenkilö Eilan huoleton heilastelu tekee hänestä toisaalta humoristisen, mutta myös säälityn hahmon. Kirjan lopussa Helin sulhasen hienovarainen vihjaus seksuaalisuuteen tiivistää kirjan sanoman:

*Olen aina kaivannut suloista, turmeltumatonta naista, sellaista kuin sinä olet ja jommoista tuskin näkee nykyaikana. Ei silti, että minä olisin vanhanaikainen ja ahdas, mutta minun naisihanteeni ei ole nykyajan tyttö. – Minäpä olen nykyajan ylioppilas ja kasvatettu yhteiskoulun henkeen, sanoi Heli. – Sinua se ei ole tärvellyt. Sinä olet säilynyt hienona ja herttaisena minua varten.*²⁷⁶

Rakkausteedman puuttumisesta tai perinteisyydestä huolimatta tytöille suunnatuissa kirjoissa jyräävät aktiiviset, pirteät ja uudenaikaiset tyttöahmot, joita ei poikakirjoissa päästetä ääneen. Varsinkin Marckin koululaiskertomuksissa tytöt nauravat, juttelevat hilpeitä, järjestävät koulujuhlia, juoksevat ja metelöivät, tietysti ajalle tyypillisen hyvän käytöksen rajoissa. Ero on siis melkoinen poikakirjojen tyyniin ja vakaviin enkeleihin verrattuna. Huumorin varjolla ainakin kuvitelmissa kaikki on tytöillekin mahdollista. *Luokan merkkihenkilöissä* Leena ja Elsi päättävät ryhtyä tylsän uran sijasta kuuluisiksi seikkailijoiksi. Leenan pahoitellessa, että erämaahan lähtevälle naiselle kaikki kuitenkin nauravat, Elsi huutaa kiihkeästi ”Älä välitä!”²⁷⁷

Nuortenkirjallisuutta lukiessa syntyy kuva, että tytöille ja pojille haluttiin esittää hyvin erilaiset mallit sukupuolen mukaisesta käyttäytymisestä tai yleensäkin sukupuolen merkittävyydestä. Pojille suunnatuissa kirjoissa sukupuolten välinen raja on

²⁷⁵ Kaarninen 1995, 165-167.

²⁷⁶ Hirn 1927/1950, 154.

²⁷⁷ Marck 1938/1983, 19.

vedetty äärimmäisen leveäksi, ja tyttökirjoissa sen koko olemassaoloa on pyritty peittelemään ja häivyttämään. *Arvostelevassa kirjaluetelossa* tyttökirjoja ei juuri ylistetä, vaan seikkailukirjojen perinteinen maailmankuva voittaa selkeästi. *Helin kesästäkin* arvostelija Tyyni Haapanen-Tallgren nostaa esiin nimenomaan Helin sulhasen loppusitaatin ja suosittelee kirjaa terveellisyyden vuoksi juuri ”nykyajan tytöille”.²⁷⁸

4.2. Rakenne ja juoni kertomusten piilosäätelijöinä

Nuortenkirjojen rakenne, kerrontatapa ja juoni eivät ole merkityksettömiä, vaikka kirjat voisikin päällisin puolin arvioida selkeiksi, itsestään selviksi ja ehkä samantyyppisiksi pieniksi kertomuksiksi. Myös *Arvostelevassa kirjaluetelossa* ruodittiin ahkerasti teosten kirjallista arvoa ja toimivuutta siitä huolimatta, ettei se tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä ollutkaan. Moraalinen ja aatteellinen oikeaoppisuus korvasi arvosteluissa aina mahdollisen rakenteellisen tai juonellisen haparoinnin. Akl:n suhde nuortenkirjoihin kaunokirjallisuutena oli toisaalta jonkun verran vähättelevä, mutta toisaalta kirjoilta vaadittiin myös tietynlaisia rakenteellisia ratkaisuja, jotka viittasivat selvästi Akl:n arvopohjaan. Yleinen toteamus seikkailukirjojen juonesta oli, että ”Ehkäpä tämä sentään poikiin menee”²⁷⁹. Arvostelijat pitivät siis osaa kirjoista laadultaan huonoina, mutta nuorten ”kehittymättömien” lukijoiden ei ajateltu vielä kiinnittävän huomiota tällaisiin heikkouksiin. Kirjojen esittelijät arvostivat rakenteessa ja juonessa etenkin todellisuudentuntua ja suunnitelmallisuutta sekä kekseliäisyyttä ja omatoimisuuteen kannustamista.

Kaunokirjallisen tekstin rakenne on hierarkkinen, ja siinä on mukana kolmenlaisia agenteja ja kolmenlaista toimintaa. Pekka Tammen mukaan kertomuksen ”henkilöt havaitsevat fiktiivisen maailman, kertoja kertoo, että henkilöt havaitsevat, ja teksti esittää, kuinka kertoja kertoo, että henkilöt havaitsevat”²⁸⁰. Fiktio siis eroaa faktapohjaisista kertomuksista, kuten esimerkiksi uutisreportaaseista, joissa on vain kaksi tasoa, eli henkilöt, joista kerrotaan sekä kertoja, joka on myös tekstin tekijä. Fiktiossa kertoja toimii fiktiivisessä maailmassa eikä siis koskaan ole kirjan varsinainen tekijä, kirjailija.

Kertomuksen rakenteellisessa tutkimuksessa käytetään yleisesti Wayne C. Boothin ja Seymour Chatmanin ideoista johdettua mallia, jossa olennaista on hierarkkisuus.

²⁷⁸ Akl 1927, 130.

²⁷⁹ Akl 1935, 102; samaan tyyliin esim. Akl 1928, 136; Akl 1933, 111.

²⁸⁰ Tammi 1992, 10-11.

Kertomuksessa sisemmällä vyöhykkeellä kertoja kertoo tarinaansa samalla fiktion tasolla olevalle yleisölle. Yleisö voi olla yksilöity ja nimeltä mainittu, mutta useimmiten näin ei ole. Vielä sisemmälle tasolle saattaa olla upotettuna sisäkkäisiä kertomuksia, joilla on myös oma kertojansa ja yleisönsä. Kertomuksen ulommalla vyöhykkeellä toimivat sisäistekijä ja sisäislukija. Sisäistekijä ei edelleenkään ole kirjailija, vaan hän on eräänlainen oletettu tekijä tietynlaiselle teokselle, kuten nuortenkirjalle. Sisäislukija taas on mallilukija, joka tekstiä tehtäessä on oletettu olemassa olevaksi. Nuortenkirjan oletettu lukija on tietyn ikäinen, ja hänellä oletetaan olevan tietty määrä koulutusta tai tietynlaisia kiinnostuksen kohteita. Eri tasojen toimijat eivät voi koskaan viestiä suoraan toiselle tasolle, eivätkä alemman tason kertoja ja yleisö ole tietoisia ylemmän tason sisäistekijän ja -lukijan olemassaolosta. Sisäistekijä ja -lukija voivat siis kommunikoida epäsuorasti kertojan ja yleisön selän takana.²⁸¹

Tarina, kertomus ja juoni tarkoittavat myös rakenteellisesti eri asioita. Tarina on kronologisessa järjestyksessä etenevä tapahtumien sarja. Kertomuksessa tarina kerrotaan eli järjestetään uudelleen, jolloin siinä voi esiintyä esimerkiksi takaumia tai ennakoiteja. Juoneksi taas on kuvattu kertomuksen tapahtumien kokonaisuutta, tapahtumien välistä kausaalisuutta eli pyrkimystä muutosten kautta kohti päämäärää ja syysuhteita. Juoni vastaa kysymykseen, miksi jotain tapahtui. Juoni on teleologinen, eli tapahtumat saavat täydellisen merkityksensä vasta kertomuksen lopun mukaan. Juoneen kuuluvat siis ne tapahtumat, jotka vaikuttavat olennaisesti lopputulokseen. Kertomus voi sisältää useita eri juonia ja juonilinjoja. Juonityyppejä voidaan luokitella esimerkiksi sen mukaan, tapahtuuko niissä käänne parempaan vai huonompaan, tai päähenkilön ominaisuuksien ja niistä seuraavien tapahtumien mukaan. Rangaistusjuonessa paha päähenkilö joutuu vastuuseen, kun taas sentimentaalisessa juonessa heikko ja sympaattinen päähenkilö onnistuu. Juonessa voi olla myös kyse päähenkilön kasvusta ja kypsymisestä tai ihanteiden hajoamisesta.²⁸²

Nuortenkirjoissa kertojan suhde henkilöihin tuntuu vaikuttavan siihen, miten itsenäisiltä, vapailta ja toimintakykyisiltä henkilöt näyttävät. Esimerkiksi *Portti auki* -kirja perustuu enimmäkseen kertojan kuvailuihin päähenkilö Vapun tuntemuksista ja toiminnasta, kuten ”Kävellessään yksin kotiin Vappu ajatteli omaa kehnouttaan. Annikki oli kaikessa paljon reippaampi kuin hän.” tai ”Kotona Vappu liikkui toimeliaana. Kun näki hänen ahertavan ilta-askareissa, ei olisi uskonut, että siinä oli hiljainen, arka Vappu, vaan joku

²⁸¹ Tammi 1992, 11, 23-26.

²⁸² Ikonen 2003, 184-186, 190, 194-197.

tarmokas tyttö,---”²⁸³. Kertoja myös jakaa ohjeita ja huomautuksia, kuten ”Yritys hyvä – tarkkuus kymmenen.” tai ”Nyt he eivät enää etsineet. Heillä oli päämäärä tiedossaan.”²⁸⁴. Myös *Pikku emäntä* -kirjan päähenkilö Liisa on kertojan omaisuutta.

*Jäätyään taas yksin emännöimään, päätti Liisa tulla oikein ahkeraksi. Niinä kolmena päivänä, jotka Kyllikki-täti oli heillä ollut, hän oli salaa tarkannut tädin työskentelyä ja päättänyt itse toimia samoin. Mutta päivät kuluivat, eikä Liisa tullut alkaneeksi. Oli niin kauniita ilmoja.*²⁸⁵

Molemmissa kirjoissa kuvaus tulee ulkopuolelta, ylhäältä päin, mikä saa henkilöt tuntumaan kaukaisilta ja kertojan ohjailun alaisilta. Sen sijaan *Sara ja Sarri* sekä Mary Marckin koululaiskertomukset perustuvat paljolti dialogiin, jossa henkilöt pääsevät itse ääneen, etualalle kertojan ohitse, ja heistä tulee aktiivisia toimijoita.

*”Älä vain pane liiaksi perunajauhoja. Ne paisuvat hirveästi”, varoitti hän. ”Älä pelkää, tämä käy kuin tanssi”, kehuskeli Sara ja kaatoi kupillisen perunajauhoja kattilaan. Puhelin soi. Sara juoksi vastaamaan. ”Sekoita sinä sillä aikaa kiisseliä, ettei se pala pohjaan”, hän huusi Sarrille olkansa yli.*²⁸⁶

Suurimmassa osassa kirjoista kertoja ei kaikkietävyydellään nujerra henkilöitä. Se kertoo siitä, että nuorilla oli romaanin maailmassa oikeus puhua itse ja ilmaista suoraan mielipiteitään, ilman kertojan suodatinta. Mielenkiintoista on, että kirjojen passiiviset, kertojan vallassa olevat henkilöt tuntuvat kuuluvan alempaan yhteiskuntaluokkaan. Jo pelkkä kerrontatapa, etenkin *Portti auki* -kirjassa, tekee heistä vähän nuutuneita pirteisiin oppikoululaissankaritariin ja -sankareihin nähden. Ilmeisesti työläisnuorilla ei voinut tai saanutkaan olla samanlaista itseluottamusta ja maailmanomistusasennetta kuin keski- tai yläluokan nuorilla. Varsinkin seikkailukirjojen moraalinen mustavalkoisuus näkyy siinä, ettei pahoja henkilöitä päästetä itse ääneen, vaan heitä kuvaillaan vain kertojan näkökulmasta. Tällöin vihollisissa ei ole mitään inhimillistä. Tosin poikkeuksen tekevät Jalmari Saulin teoksissa muutamat ”pahuuteen” luisumassa olevat pojat, joilla on vielä nuoruuden toivoa ja viattomuutta. Esimerkiksi *Mustissa ketuissa* kerrotaan mustalaisveljesten nuorimmaisesta Asserin omista ajatuksista, kun hänellä on huono omatunto kesken varkausoperaation:

²⁸³ Tyyne 1931, 60, 133.

²⁸⁴ Tyyne 1931, 34, 167.

²⁸⁵ Meri 1929, 41.

²⁸⁶ Swan 1927/1992, 99.

– *Kun pääsis pois – kotiin! vaikeroi Asseri-parka itseksensä, väristessään lumella viinipensaitten varjossa. – Kun ne jo tyytyisivät, nuo toiset, tulisivat noutamaan...*²⁸⁷

Useimmat valituista nuortenkirjoista ovat kerrontatavaltaan varsin suoraviivaisia, mutta etenkin näennäisen keveät tytöille suunnatut kirjat eivät ole aivan sitä, miltä ne päällepäin kuulostavat ja näyttävät. Mary Marckin koululaiskertomuksissa sekä Anni Swanin *Sarassa ja Sarrissa* sisäistekijä pitää monta kertaa hauskaa kertojan ja henkilöiden kustannuksella. Piilossa oleva huvittuneisuus käy usein ilmi, kun henkilöt tekevät vähän naiiveissa kommentteissaan pienistä asioista tavattoman suuria tai toisaalta suurista ja vakavista aiheista yksinkertaistetun pieniä. Esimerkiksi *Luokan ikävimmässä työssä* kuvataan humoristisesti syntymäpäiväkutsuilla syntynyttä riitaa, joka etenee käsittämättömästi väärinkäsityksestä toiseen, ja kuvauksen jälkeen Liisa mietiskelee vakavissaan:

*Sellaista oli tapahtunut eilen, ajatteli Liisa. Suuria tärkeitä riitoja ja sellaista mitä ei milloinkaan voitaisi antaa anteeksi. Häntä pelotti ja hirvitti, mutta samalla se oli juhlallista ja jännittävää kuin lukea jotakin kirjaa.*²⁸⁸

Arvostelevalle kirjaluettelolle tällainen kirjojen todellisten tarkoitusprien puolittainen hämäryys tuntui olevan vähän epämiellyttävää. *Luokan ikävimmän tytön* arvostelussa Tyyni Haapanen-Tallgren kyseenalaistikin nuorien lukijoiden kyvyn suhtautua kirjaan ”oikealla” tavalla.²⁸⁹

Myös kirjojen juonessa *Arvostelevalle kirjaluettelolle* tärkeintä oli selkeys ja todellisuudentuntu tai jopa todellisuuden vastaavuus. Esittelyssä esimerkiksi todettiin, että ”Historiallinen tausta on omiansa antamaan kirjalle realisen pohjan”, ja toisen kirjan kohdalla arvostelijan mukaan ”tositarinat” korvasivat teoksen ”kokonaiskiinteyden” puutteen.²⁹⁰ Osittain tai enimmäkseen negatiivisesti arvosteltujen kirjojen kohdalla sen sijaan yleisiä olivat lausahdukset uskomattomista juonenkäänteistä, liioittelevasta tyylistä tai toiminnan ”mielivaltaisesta lennosta ja kuvauksen paikallisvärityksen puutteesta”.²⁹¹ *Kohtalokkaan veistoksen* juonenhallintaa kritisoitiin tottumattomaksi, ja *Valkoisen ympyrän* kohdalla taas ihmeteltiin, miksi päähenkilöt tuntuvat kävelevän suoraan ”surman suuhun”.²⁹² Vaatimukset realistisuudesta ja uskottavuudesta eivät välttämättä liittyneet vain pyrkimykseen parantaa teosten kaunokirjallista laatua. Kirjojen oli tarkoitus toimia esimerkillisen elämän esikuvina,

²⁸⁷ Sauli 1938, 66.

²⁸⁸ Marck 1925/1982, 144-145.

²⁸⁹ Akl 1925, 139-140.

²⁹⁰ Akl 1928, 137; Akl 1935, 104.

²⁹¹ Akl 1929, 165; Akl 1931, 129; Akl 1938, 115.

²⁹² Akl 1935, 102 ; Akl 1938, 117.

joten liian mielikuvituksekkaita haihatuksia pidettiin ehkä kasvatuksellisesti haitallisina. *Kohtalokkaan veistoksen* ihmeseikkailut pyhine apinaveistoksineen, Buddhan hampaineen ja kaukomaanmatkoineen näyttivät olevan *Arvostelevalle kirjaluettelolle* vähän liikaa.

Osassa nuortenkirjoista juonelliset käänteet ovat ratkaisevassa asemassa kokonaisuuden kannalta, ja osassa taas koko kirjan läpi ulottuvaa yhteneväistä juonta ei näytä olevan olemassakaan. Seikkailukirjat luottavat sivu sivulta etenevään jännitykseen, joka puhkeaa vasta aivan lopussa, kun voitto on saavutettu. Juuri selkeä päämäärä ja tehtävä sekä operaation läpivienti on olennaista, eikä sankari voi lopussa epäonnistua. Poikapäähenkilöt ovat menestyjiä ja yleensä voimakkaita alusta loppuun asti, sillä kertomukset ovat ajallisesti melko lyhytkestoisia. Akl arvosti juonellisesti tällaisia kertomuksia, joissa pojat olivat itse seikkailujensa omatoimisia sankareita, sillä esimerkin ajateltiin johdattavan myös lukijat itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan.²⁹³ Varhaiseen riippumattomuuteen aikuisista haluttiin siis kannustaa myös juonirakenteiden kautta. Poikkeuksen tyyppillisistä poikakirjojen menestystarinoista tekee *Sankarimerkki*, jossa päähenkilö on fyysisesti heikko ja lopulta menehtyy kirjan lopussa.

Enemmän tytöille suunnatut kirjat ovat juonen kannalta selvästi staattisempia. Ne koostuvat pienistä yksittäisistä tapahtumista, jotka liittyvät arkielämän kulkuun. *Arvosteleva kirjaluettelo* ei tyttökirjoilta vaatinutkaan selkeää juonta ja älyllisyyteen kannustamista, vaan Tyyni Haapanen-Tuulio arvosteli *Mustan Pekan* pirteätyyliseksi ja hauskaksi kirjaksi, jossa oli vähän kaikkea, ”pari ylen kivaa ja pari ylen kaameata opettajaa, pari koululaisjuhlaa, lievä onnettomuus, mukava isä ja touhottava äiti, 17-vuotias sankaritar itse ja hänen sankarinsa, Norssin abiturus ’Ippa’ ”²⁹⁴. Osassa kirjoista on kylläkin päämäärä. Sara ja Sarri pyrkivät hoitamaan taloutta isän sairastaessa, pikku emäntä Liisan tavoitteena on huolehtia sisaruksista kesän ajan, ja Heli tienaa opiskelurahoja taloudenhoitajana. Tytöt eivät myöskään ole heti sankareita, vaan kehittyvät kokemuksen kautta tarinan edetessä. Valittujen nuortenkirjojen juonikuvioita vertailemalla voisi sanoa, että tytöille ei tarjottu kunnianhimoisia elämän kertomuksia ja suuria seikkailuja. Toisaalta tyttökirjat kertoivat arjessa selviytymisestä, mikä oli samaistuttavuudessaan paljon lähempänä todellisuutta.

²⁹³ Akl 1927, 129; Akl 1934, 108; Akl 1935, 106; Akl 1936, 110.

²⁹⁴ Akl 1935, 102.

4.3. Neuvostoliiton rajalta tuntemattomaan eteläiseen maahan

*Tyynellä pinnallaan suurta kuuta kuvastava Rajajoki näytti lumoavan hänet. Tuntui kiusalliselta ajatella, että hän seisoi nyt elämänsä ratkaisevimman tapahtuman edessä, ja vain se, että hän toimi isänmaansa pelastamiseksi, antoi hänelle rohkeutta viimeisen askelen ottamiseen, askelen joka vei hänet suureen tuntemattomuuteen.*²⁹⁵

– Nella, miksi Australiaa sanottiin ennen kuin se keksittiin? kysyi hän.

Nella nousi ja alkoi selailta tietosanakirjaa, joka oli kirjoituspöydällä.

– ”Terra australis incognita”, Tuntematon eteläinen maa, sanoi hän.

*Niin, niin se oli. Se kuului ihanalta, ajatteli Liisa. Tuntematon eteläinen maa. Kaikki mikä oli hirveän kaukana pohjoisessa ja kaikki mikä oli hirveän kaukana etelässä – päiväntasaajan lähellä – oli intresanttia. Lauhkeat maat eivät olleet mitään.*²⁹⁶

Henkilöhahmojen välisistä suhteista ilmenevien arvojen sekä kertomus- ja juonirakenteiden mahdollisuuksien lisäksi *Arvostelevassa kirjaluetelossa* ja nuortenkirjoissa nousevat esiin ympäristöt, joissa eletään ja liikutaan, sekä ympäristöjen väliset rajat ja vastakohtat. 1920- ja 1930-lukujen suomalaisten nuortenkirjojen ja niiden esikuvien, klassisten angloamerikkalaisten tyttö- ja poikakirjojen, ympäristökuvauksista on tyypillisesti todettu, että poikien reviiri ulottui kaukomaihin asti, tyttöjen taas pelkästään kodin piiriin.²⁹⁷ Ympäristöt voivat olla sukupuolisidonnaisia, mutta ne saattavat kirjojen maailmassa sisältää monia muitakin symbolisia merkityksiä. Kirjoissa luodut kulttuuriset tilat määrittävät henkilöahmojen identiteettiä ja heidän elämänsä ja toimintansa mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia.²⁹⁸ Yllä olevissa lainauksissa seisotaan Suomen ja Neuvostoliiton välisellä rajalla ja haaveillaan ”Tuntemattomasta eteläisestä maasta”. Tutun ja tuntemattoman ympäristön rajassa on jotain kiehtovaa ja lumoavaa, mutta myös pelottavaa ja arveluttavaa. Nuortenkirjoissa kuvatut ympäristöt voivat olla maantieteellisiä ja kertomuksen reaalityodellisuudessa läsnä olevia tai toisaalta henkilöahmojen mielikuvituksen tuotteita.

²⁹⁵ Kohonen 1936, 19-20.

²⁹⁶ Marck 1925/1982, 102.

²⁹⁷ Huhtala & Juntunen 2004, 54 ; Huhtala 2003, 43-46.

²⁹⁸ Watkins 2005, 67-68.

4.3.1. Normaalit, suositellut ja kielletyt maantieteelliset ympäristöt

Nuoruuteen ja aikuiseksi kasvamiseen liittyy olennaisesti fyysisen ympäristön laajeneminen. Kirjallisuuden avulla pääsee usein todellista ympäristöään paljon kauemmas. Nuortenkirjojen kuvauksista käy ilmi, millainen elinympäristö koettiin nuorille normaaliksi tai sopivaksi, millaisia ympäristön rajoja kannustettiin rikkomaan ja minkäläisten rajojen sisäpuolella taas pysymään.

Valittujen viidentoista nuortenkirjan tapahtumat sijoittuvat joko kokonaan Suomen maaperälle, tai ainakin ne aina alkavat sieltä ja päättyvät sinne. Myös suurimmassa osassa kaikista *Arvosteleavassa kirjaluettelossa* esitellyistä suomalaisista nuortenkirjoista tapahtumapaikkana oli Suomi, mutta mukana oli myös joitain matkakertomuksia Euroopan maista sekä intiaani- ja meriseikkailuja. Kaukomailta tultiin kuitenkin Akl:n mukaan ”iloisina ja tervetulleina taas kotiin Suomeen”²⁹⁹. Tässä ei sinänsä ole mitään ihmeellistä. Kirjailijat kirjoittavat ja lukijat lukevat mielellään tutusta ympäristöstä, johon on helppo samaistua. Osassa kirjoista ei Suomea tapahtumamaana millään tavalla korosteta, vaan keskipisteenä ovat pienemmät maantieteelliset ympyrät. Joissakin kertomuksissa ollaan kuitenkin koko kansakunnan asialla, ja nimenomaan Suomen maaperä korostuu niin henkisessä kuin fyysisessäkin mielessä.

Siniristi ja punatähti -kirjan lopussa kerrotaan, kuinka Suomen puolelta loistaa vartiomajojen ”valkoinen valo” rajan toisella puolella hoipertelevälle Eelille.³⁰⁰ *Tie voittoon* -kirjassa kuvaillaan Suomea useaan otteeseen lentokoneesta, jolloin ylhäältä päin nähty, kokonainen maisema ikään kuin tiivistää Suomen olemuksen. Päähenkilö kapteeni Harma kuvataan kansakunnalleen täysin omistautuneeksi, ja sen seurauksena hänen mielentilansakin tuntuu olevan täydellisessä vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Kun kadonneiden linnoituspapereiden pelastusoperaatio Neuvostoliitosta uhkaa epäonnistua, Suomen maisema on routainen, kellastunut ja kuolleita lehtiä täynnä.³⁰¹ Kirjan loppupuolella taas ympäristön kauneus tasoittaa kapteenin mielenkin.

Maa on jo lumen peitossa, Suomenlahti osaksi jäässä. Matalalla kulkeva aurinko saa luonnon säteilemään. Kaikkialla on puhdasta ja kaunista. --- Täällä ylhäällä tunnen vapautuvani jostakin painajaisesta. Eihän minun ole pakko tuhoutua. Ei suinkaan! ---

²⁹⁹ Akl 1925, 139.

³⁰⁰ Sauli 1934, 120.

³⁰¹ Kohonen 1936, 88.

*Täällä ylhäällä häpeän niitä ajatuksia, jotka ovat liikkuneet aivoissani tuolla alhaalla ollessani.*³⁰²

Ilman Harman henkilökohtaista panosta koko maa näyttää kuolevan. Toisaalta vasta ylhäältä Harma näkee maan kokonaisuudessaan ja ymmärtää isänmaallisen vastuunsa.

Lentokoneesta nähdyillä järvimaisemilla on suora isänmaallinen merkityksensä. Luonto ja suomalaisuus kuuluvat kiinteästi yhteen, vaikkei luonnossa itsessään olekaan mitään nimenomaisen kansallista. Luonnosta tuli ”suomalaista” vasta, kun se käsitteenä liitettiin kansallisuusaatteen yhteyteen, ja sille annettiin kulttuuriset maisemaraamit. Maiseman suomalaisuudesta oltiin kiinnostuneita jo 1700-luvulla, mutta varsinaisesti luontosymboliikka alkoi kukoistaa kansallisuusaatteen ja taiteiden kansallisromantiikan myötä 1800-luvulla. Luonnon ja luomisen pyhyys oli liitetty perinteisesti Jumalaan ja raamattuun, joten yhdistämällä suomalaisuus ja luonto myös isänmaanrakkaudesta tuli pyhä käsite.³⁰³ Luonnon tai rajatun maiseman valikoituminen kansalliseksi identifiikaatiokohteeksi oli tyypillistä nuorille kansakunnille, joilla ei ollut pitkää ja merkittävää kulttuurista menneisyyttä. Vakiintuneimpana suomalaisena kansallismaisemana voidaan pitää korkealta nähtyä järvi- ja metsämaisemaa, ja tunnetuimpia esimerkkejä tästä ovat Eero Järnefeltin Koli-maalaukset 1890-luvulta. Ylhäältä nähtynä katsoja tuntee omistavansa koko maiseman, ja tähän kansallisuusaate pyrkikin. Tarkoituksena oli synnyttää moraalinen ylemmydentunne ja sitä kautta vastuu, joka *Tie voittoon* -kirjassa konkretisoituu loistavasti kapteeni Harman kautta.³⁰⁴

Arvosteleva kirjaluetello piti teosten ”raikasta luonnontuntua” tai ”lujaa kiintymistä luontoon” kasvatuksellisesti arvokkaana ja terveellisenä, ja ilmaukset, kuten ”väkevä luonnonkuvaus” tai ”Lapin kultamaat” viittasivat myös luontokuvausten aatteellisiin tehtäviin. *Korven urhoissa* luonnolla on lähes päärooli. Kirjassa kerrotaan Kainuussa asuvan Topin ja hänen perheensä elämästä, maataloudesta, kalastuksesta, ja etenkin Topin kesyttämistä villieläimistä ja metsästämisestä. Kirjan luvut onkin nimetty eri eläinten mukaan, kunnes kertomuksessa yllättäen hypätään vienankarjalaisten ja suur-Suomi -aatteen pyörteisiin. *Arvosteleva kirjaluetello* ylistää teosta puhdashenkiseksi ja kaikille sopivaksi ja näkee siinä raikasta nykyaikaista korvenhenkeä, isänmaanrakkautta ja jumalanpelkoa.³⁰⁵ Kirjan nimessä esiintyvät urheus tai urhous sekä korpi koskemattomana erämaana viittaavat alkuperäiseen sankaruuteen ja toisaalta maan haltuunottoon muuta luontoa hallitsemalla.

³⁰² Kohonen 1936, 101.

³⁰³ Päivärinne 2010, 48-51.

³⁰⁴ Lukkarinen 2004, 38, 40 ; Päivärinne 2010, 48.

³⁰⁵ Akl 1937, 111.

Ihmisen ylivertaisuutta kuvataan esimerkiksi rautatiellä, joka saadaan kulkemaan vuoren läpi, epäilyistä huolimatta.³⁰⁶

Kansalliset maisemat eivät olleet vain kuvia, vaan niiden tehtävänä oli myös vertautua kansanluonteeseen³⁰⁷, ja koskemattomuus, puhtaus, alkuperäisyys ja viattomuus olivatkin erämaa-tyyppisestä luonnosta johdettuja suomalaisuuden symboleja. Teollistuva Suomi synnytti toisaalta myös uudenlaisen kansallisen kuvaston, jossa ihminen oli noussut luonnonvoimien yläpuolelle. Rautatieverkon nähtiin yhdistävän maata niin konkreettisesti kuin myös ideologisesti. Kulkuyhteyksien tuomisen syrjäisimpiinkin kolkkiin uskottiin vahvistavan henkisesti myös yhtä ja yhtenäistä kansallisidentiteettiä.³⁰⁸

Kaupunki on valittujen nuortenkirjojen maailmoissa selvästi yleisin ja normaalein nuorten elinympäristö. Ainoastaan neljässä kirjassa, *Sarassa ja Sarrissa*, *Korven urhoissa*, *Mustissa ketuissa ja Pikku emännässä*, kaikki tapahtumat sijoittuvat maaseudulle tai pikkupaikkakunnalle eikä kaupunkiin päädytä missään vaiheessa. Kertomuksiin valittu kaupunkiympäristö tuntuu melko yllättävältäkin, sillä se ei vastaa todellista väestön asutustilannetta, eikä kaupunkia muutenkaan pidetty kovin esimerkillisenä ympäristönä. Suomi oli 1920–1930 -luvuilla vielä vahvasti maatalousmaa, ja kaupunkilaisnuoria oli vain noin 20 prosenttia tai vähemmänkin. Varsinkin 1920-luvulla kaupunkiin liitettiin usein mielikuvia pahuuden pesäkkeenä, ja maaseutu taas edusti rakkautta ja terveyttä. Amerikkalaisvaikutteinen kaupunkikulttuuri, jota Suomessa esiintyi tosin vielä hyvin vähän, nähtiin vieraana, vaarallisena ja moraalisesti epäilyttävänä. Kasvattajien mielestä moderni vapaa-ajanvietto ja pelkkä huvittelunhalu antoi nuorille vääränlaisen, siveettömän elämänmallin. Sisällissodan voittajat ja valtaapitävät taas tulkitsivat talonpoikaisen ja maalaismaisen elämäntavan tukevan kansallista yhtenäisyyttä ja estävän radikalismia, sillä sodan rintamalinja oli kulkenut maaseudun ja teollistuneen Suomen välissä.³⁰⁹

Mahdollisuus uudenlaiseen moderniuteen ja jopa suurkaupunkimaisuuteen synnytti kuitenkin myös ihastusta varsinkin taitelijoiden ja toki myös tavallisten kaupunkilaisten silmissä. Teknologiset uutuudet, korkeat talot ja nopeat autot loivat mielikuvan avarammasta tulevaisuudesta. Tavallisille asukkaille amerikkalaistuminen näkyi etenkin viihde-elämässä jazzin syrjäyttäessä suomalaiset ravintolaorkesterit sekä viihdekirjallisuuden ja -elokuvien lisääntyessä.³¹⁰ Nuortenkirjoissa kaupunkiympäristöön, sen

³⁰⁶ Ruotsalainen 1937, 114-115.

³⁰⁷ Lukkarinen 2004, 39.

³⁰⁸ Päivärinne 2010, 168, 195-197.

³⁰⁹ Haapala 2003, 73-76 ; Immonen, Mäkinen & Onnela 1992, 14 ; Tiuhonen 2000, 185.

³¹⁰ Koivisto 1992, 40-41, 58.

paheellisuuteen tai ihanteellisuuteen, ei sinällään kiinnitetty mitään erityistä huomiota, vaikka viihdeilmiöt tytöille suunnatuissa kirjoissa näkyivätkin. Akl:ssa kaupunkia ei myöskään perin pohjin tuomittu, vaikka kaupunkielämän teennäisyydestä mainittiinkin.³¹¹ Luultavasti kirjojen ympäristön valinta oli luonnollinen siitä syystä, että nuortenkirjallisuus suunnattiin pääasiassa helsinkiläisille oppikoululaisille. Seikkailukertomusten juonenkäänteissä porttikongit ja kaupunkikorttelit tarjosivat mielenkiintoisempaa jännitystä kuin maaseutumainen ympäristö. Joka tapauksessa valitut nuortenkirjat näyttävät ympäristöineen 1920–1930 -luvulla hämmästyttävän tuoreilta ja nykyaikaisilta, kun kartanokertomukset ja erämaaseikkailut ovat pääasiassa taakse jäänyttä elämää. Normaalin elinympäristön kuvaukset eivät ole kirjoissa esimerkillisen kasvatuksen välineitä, jos nyt eivät sen tuhoajiakaan.

Seikkailukertomuksissa suositellun, ja toisaalta myös ehdottoman kielletyn ympäristön muodostaa itäraja ja sen takainen Neuvostoliitto. Viidestätoista kirjasta peräti neljässä, *Siniristissä ja punatähdessä*, *Tiessä voittoon*, *Korven urhoissa ja Valkoisessa ympyrässä*, rajavyöhyke nousee keskeiseksi elementiksi, eikä kyse ole mistään leppoisasta ulkomaanmatkailusta. Rajan takana on toinen, vaarallinen, tuomittava ja sen vuoksi samalla vähän kiehtovakin maailma. Isänmaan puolustamiseksi ja pelastamiseksi raja kannustetaan ylittämään, mutta vapaaehtoisesti toiselle puolelle siirtyvät ovat kommunisteja ja pettureita. Kyse on siis sekä maantieteellisestä että henkisestä rajankäynnistä, jossa raja vedetään veitsellä leikaten, eikä neuvottelunvaraa ole. Suomen puolelle pyrkivät heimoveljet ja parantuneet kommunistit suomalaiset kuitenkin ottavat armollisesti vastaan. Kaikki neljä kirjaa ovat ilmestyneet 1930-luvulla tai sen loppupuolella, joten niistä aistittava kireä tilanne oli hyvin todellinen. Ainakin näiden kirjojen perusteella voi siis kumota myytin, että nuortenkirjallisuus olisi pyrkinyt poliittiseen neutraaliuteen tai ajankohtaisuuden häivyttämiseen.

Muita yhtä voimakkaita ja vakavamielisiä ympäristöjen raja-alueita ei nuortenkirjoissa esiinny. Metsä ja meri ovat paikkoja, joissa taistellaan luonnonvoimia vastaan ja koetellaan omaa fyysistä kestävyyttä, ja *Korven urhoissa* sekä *Sankarimerkissä* näiden luonnonympäristöjen hallinta tuntuu olevan miehen mitta. Tytöille suunnattuja kirjoja on perinteisesti syytetty staattisiksi, ja totta onkin, ettei niiden pääpaino ole maantieteellisten ympäristöjen vaihtuvuudessa. Tästä voisi päätellä, että kirjojen maailmassa tyttöjen ”reviiri” oli paljon pienempi ja kiellettyjä alueita runsaasti enemmän kuin pojilla. Kyse oli ehkä

³¹¹ Akl 1931, 131.

kuitenkin siitä, että tyttökirjatyypin pyrki realistiseen arkielämän kuvaukseen, toisin kuin poikakirjat. Harva koulupoika oli todellisuudessa käynyt lähelläkään itärajaa. Toisaalta ympäristöjen vastakohtaisuus, tytöille suunnattujen kirjojen koti-koulu-keskeisyys ja poikien toimiminen maan vaarallisimmilla alueilla, muodostaa kyllä hämmästyttävän parin.

4.3.2. Kuvittelun ympäristön ulottuvuudet

Nuortenkirjojen maailmassa todellisen ympäristön rajoja levittävät kuvitellut todellisuudet. Valittujen kirjojen joukossa haaveympäristöt ovat tyypillisiä tytöille suunnatuissa kirjoissa, joissa fyysinen ympäristö, koti ja perhe, on tavallisesti muuttumaton. Poikakirjoista oikeastaan vain *Korven urhoissa* päähenkilö Topilla on kiinnekohtanaan normaali koti. Seikkailukirjojen kotisuhdetta kuvaa hyvin *Siniristi ja punatähti* -kirjan tilanne, jossa Helsingissä koulua käyvien Aaron, Eeron ja Leenin koti sijaitsee Suursaarella. Tyttökirjojen normaali ympäristö on päinvastoin poikakirjoissa meren takana sijaitseva kaukainen lapsuuden haavetodellisuus. Pojat ovat yksin maailmalla, ja siihen heitä myös kannustetaan.

Poikien reviiiri on kirjojen ”todellisessa” elämässä suurempi, mutta tyttöjen arkielämästä poikkeavat, toisenlaisten mahdollisuuksien maailmat sijaitsevat mielikuvituksessa eivätkä kirjan realistisessa todellisuudessa. Puhtaimpia esimerkkejä ovat Mary Marckin koululaiskertomukset, joissa todellisuuden ja epätodellisuuden raja on ikään kuin kokonaisteemana kirjojen pinnan alla. Henkilöhahmojen repliikeissä sisäistekijä muistuttelee jatkuvasti epäsuorasti, että tämäkään kertomus ei oikeasti ole totta. Kaunokirjallisuudessa elämä on helpompaa tai dramaattisempaa kuin normaalissa arjessa, elämän äärilaidoilla kulkemista. Molemmissa Marckin kirjoissa koululaiset perustavat salaisen yhdistyksen, *Luokan ikävimmässä työssä* ”Vapauden” ja *Luokan merkkihenkilöissä* ”Tulevaisuuden Liiton”. Vapauden jäsenet päättävät tutkia Australiaa, sillä se on tuntematon ja kaukainen paikka, jonne on hankala päästä. Myöhemmin tutkimuskohteet laajenevat:

Ja minä ehdotan ettei oteta vain Aasiaa vaan koko maailma!

Liisa tunsu että hänen sydämensä sykähti. Koko maailma! Se kuului suurenmoiselta ja ihmeelliseltä. Nella ei milloinkaan pelännyt mitään. Nyt esimerkiksi hän ei sekuntiakaan pelännyt sanoa koko maailma.³¹²

”Tulevaisuuden Liiton” mottona taas on, etteivät jäsenet aio elää normaalia elämää, vaan kokea todellisia seikkailuja, kuten kirjoissa. Leena uneksii, miten hän ylioppilastutkinnon

³¹² Marck 1925/1982, 154.

suoritettuaan lähtee salaa maailmalle ja suuntaa Pohjois-Afrikkaan tulikuumaan erämaahan kamelien keskelle.³¹³

Haaveissa tyttöjenkin reviiri on rajaton, itse asiassa lopulta rajattomampi kuin poikien. Poikakirjojen tarkoituksena ei ollut muistuttaa kertomuksen epätodellisuudesta, vaan päinvastoin ne yrittivät luoda mahdollisimman uskottavan ja esimerkillisen todellisuuden. *Arvosteleva kirjaluetello* kannatti tätä linjaa, ja ”vääränlainen” epätodellisuus oli sille, ainakin suurimmaksi osaksi, kirosana. Kirjailijan tapaa inhimillistää kuvaamansa eläimet pidettiin epämiellyttävänä, ja toisen kirjan kohdalla kyseltiin, ”Miksi lastenkirjailijan pitää melkein aina liioitella suuntaan tai toiseen?”.³¹⁴ Poikien seikkailukirjoissa haaveilulle ei ollut sijaa, vaan tulevaisuudennäkymiin kuuluivat vahva velvollisuudentunne ja vähän synkähkökin sävy. Esimerkiksi *Sankarimerkissä* päähenkilö Einon tapaa tuijotella muuttolintuja tai soittaa kaihoisesti viuluun pidetään epämiehekkäänä velttoiluna.

Fantasiakirjallisuuden tutkimuksessa on todettu, että epätodellisuuden kuvaukset pystyvät paljastamaan sen, mikä yhteiskunnassa on näkymätöntä, kiellettyä ja vaiettua.³¹⁵ Samaan tapaan 1920–1930 -luvun tyttökirjoissa haaveet kaukomaista eivät kerro vain kaipuusta matkailuun vaan yleensä valintojen vapauteen ja rajoittamattomuuteen normaalissa arkielämässä. Toisaalta voi ajatella, että vaikka tytöt liitelivät mielikuvituksessaan riippumattomina ja tavoittamattomissa, niin kirjojen realistisessa maailmassa rajattomat ympäristöt eivät avautuneet. Ajatella sai, mutta toimia välttämättä ei.

5. Tavoittivatko *Arvostelevassa kirjaluetelossa* esiteltyt nuortenkirjat kirjastoissa lukijakuntansa?

5.1. Kolme kirjastoa esimerkkeinä

Valtion kirjastotoimisto pyrki *Arvostelevan kirjaluettelon* avulla vaikuttamaan siihen, mitä kirjoja kirjastoihin hankittiin. Tavoitteena oli, että kirjastojen käyttäjät lukisivat Akl:n suosittelimia teoksia, kun taas täysin epäsovivia kirjoja ei kirjastoihin hankittaisi lainkaan. Suomalainen kirjastoideologia ei kuitenkaan perustunut sensuuriin, ja loppujen lopuksi lainaaja valitsi kirjaston tarjonnasta itse kirjan, joka häntä miellytti. Tosin kirjastonhoitajien tehtäviin kuului asiakkaiden ohjaus ja neuvonta, minkä merkitystä korostettiin etenkin

³¹³ Markc 1938/1983, 22-25.

³¹⁴ Akl 1936, 110, 113.

³¹⁵ Ihonen 2002, 189-190.

aloittelevissa maalaiskirjastoissa. Saksalaista mallia, jossa kirjavalinnalla tarkoitettiin oikeanlaisen kirjan valitsemista yksittäisille lukijoille, ei Suomessa kuitenkaan haluttu toteuttaa.³¹⁶ Löysivätkö *Arvostelevassa kirjaluettelossa* ylistetyt tai toisaalta moititut nuortenkirjat sitten tiensä lukijoiden käsiin? Yksittäisten kirjojen suosiosta tai epäsuosiosta lainaajien piirissä on säilynyt vähän arkistotietoa, varsinkin lasten ja nuorten kertomakirjallisuuden osalta. Kolmen erikokoisen paikkakunnan kirjastojen arkistot kertovat kuitenkin jotain myös nuorista lainaajista.

Helsingin kansankirjasto perustettiin vuonna 1860 Rouvasväenyhdistyksen aloitteesta. Tarkoituksena oli parantaa kaupungin sosiaalisia oloja ja tarjota työväestölle järkevä ja kehittävä vapaa-ajanviettotapa. Vuosisadan vaihteessa avattiin pääkirjaston rinnalle kaksi sivukirjastoa Töölöön ja Sörnäisiin³¹⁷, ja 1920-luvun loppuun mennessä haarakirjastot oli avattu myös Vallilaan, Käpylään ja Pasilaan. Vuonna 1924 lapset saivat pääkirjaston laajennustöiden ansiosta oman lainausosaston ja lukusalin, ja samalla koko rakennuksessa siirryttiin avohyllyjärjestelmään.³¹⁸ Helsingin kaupunginkirjaston arkistosta varsinaista lainaustoimintaa 1920–1930 -luvulla koskevaa tietoa löytyy lainaustilastoista ja vuosikertomuksista.³¹⁹ Tilastoista ei kuitenkaan selviä, minkä verran yksittäisiä kirjoja lainattiin, vaan niissä on eroteltu esimerkiksi vain kertomakirjallisuuden ja lasten ja nuorten muun kirjallisuuden väliset lainausprosentit.

³¹⁶ Vatanen 2002, 185, 187.

³¹⁷ Sörnäisten kaupunginosan nimen muuttuessa Kallioksi myös kirjastosta tuli Kallion kirjasto 1913. Hirn 1998, 109.

³¹⁸ Hirn 1998, 17, 20, 73-74, 152, 177-178.

³¹⁹ HKA 1056/Dd II/1, 1885-1959; HKA 1056/Ka II/1-9, 1889-1923. Erillisiä lainaustilastoja on kaupunginarkistossa säilytetty vain vuoteen 1923 asti, sillä sen jälkeen ne sisältyvät myös toimintakertomuksiin.

Taulukko 5

Helsingin kaupunginkirjaston lainausliike 1926, 1929, 1932, 1935 ja 1938

	1926	1929	1932	1935	1938
Kokonaislaina- määrä	685 561	723 924	1 103 676	1 058 506	871 381
Aikuisten lainojen osuus kokonaislainamäärästä	69 %	70,5 %	75,4 %	77,4 %	75,9 %
Lasten ja nuorten lainojen osuus kokonaislainamäärästä	31 %	29,5 %	24,6 %	22,6 %	24,1 %
Lasten ja nuorten kertomus- kirjallisuuden lainamäärä	154 528 (72,6 %)	155 123 (72,7 %)	196 282 (72,3 %)	174 048 (72,6 %)	154 977 (73,7 %)
Lasten ja nuorten muun kirjallisuuden lainamäärä	58 191 (27,4 %)	58 332 (27,3 %)	75 125 (27,7 %)	65 594 (27,4 %)	55 221 (26,3 %)
Lainaaajista suomenk. poikia	2976	3013	3603	3376	3184
Lainaaajista suomenk. tyttöjä	1898	1908	2354	2105	2104
Lainaaajista suomenk. miehiä	5551	7633	11 708	12 905	12 811
Lainaaajista suomenk. naisia	5238	7106	11 436	12 387	13 841
Lasten lukusalikäyntien määrä	52 951 (pääkirj.) 56 017 (Kallio)	49 941 (pääkirj.) 61 123 (Kallio)	80 076 (pääkirj.) 79 832 (Kallio)	74 131 (pääkirj.) 66 513 (Kallio)	65 694 (pääkirj.) 53 732 (Kallio)

Lähde: HKA 1056 / DdII / 1, Vuosikertomukset 1885-1959. Taulukon lukuihin sisältyvät pääkirjaston sekä kaikkien sivukirjastojen tiedot yhteensä.

Taulukosta 5 selviää, että kokonaislainausmäärät Helsingin kaupunginkirjastossa nousivat 1930-luvun alkupuolelle asti, jonka jälkeen ne lähtivät laskuun. Aikuisten suhteellinen osuus lainaaajista kasvoi, kun taas lasten osuus väheni. Lasten lukutottumukset kertoma- ja tietokirjallisuuden välillä pysyivät hyvin samanlaisina, eli kertomakirjallisuuden lainausosuus oli yli 70 prosenttia ja tietokirjallisuuden vajaat 30 prosenttia. Nuorista suomenkielisistä lainaaajista noin 60 prosenttia oli poikia ja 40 prosenttia tyttöjä, ja jakauma pysyi melko samanlaisena koko ajanjakson ajan. Aikuisten lainaajien kohdalla sukupuolijakauma oli paljon tasaisempi, miehiä oli hiukan naisia enemmän, kunnes vuonna 1938 naiset ylittivät mieslainaajien määrän. Lainaaajien kokonaismäärästä aikuisia oli yli 80 prosenttia ja lapsia alle 20 prosenttia.

Piirilääkäri Wolmar Styrbjörn Schildt perusti ensimmäisen pienimuotoisen kansan- ja lainakirjaston Jyväskylään vuonna 1859. Se toimi seminaarin kirjaston yhteydessä, ja myöhemmin myös yhdistykset, kuten Kauppalaisseura ja Jyväskylän Käsityöläisyhdistys, harjoittivat lainaustoimintaa tahoillaan. Vasta 1910-luvulla kirjastotoiminta kasvoi merkittävästi, ja kansankirjasto sai tieteellisen kirjaston kanssa uudet tilat Seminaarinkadun varrelta. Vuonna 1929 siirryttiin avohyllyjärjestelmään. Vielä 1920–1930 -luvulla kirjaston henkilökuntaan kuului vain opettaja F.W. Pohjonen, joka toimi sekä vahtimestarina että

lainakirjaston ja lukusalin hoitajana. Hallinnosta vastasi kaupunginkirjaston johtokunta.³²⁰ Jyväskylän kaupunginkirjaston arkistosta lainaustietoja löytyy toimintakertomuksista ja lainaustilastoista³²¹, samoin kuin Helsingissä, mutta lastenosaston lainoja on käsitelty vain yhtenä ryppäänä suhteessa aikuisten osaston kauno- ja tietokirjallisuuteen. Vuodesta 1925 vuoteen 1938 lastenosaston kirjojen lainausmäärät kasvoivat runsaasti mutta melko tasaisesti. 1920-luvun puolivälissä lasten- ja nuortenkirjallisuutta lainattiin vuodessa 2653 kertaa, kun 1930-luvun lopulla määrä oli kivunnut jo yli yhteentoistatuhanteen. Suurin hyppäys tapahtui vuosien 1928 ja 1930 välillä, kun 3000 lainauskerrasta noustiin yli 7000 lainauskertaan.

Kouvolan seudun varhaisin tavalliselle väestölle tarkoitettu kirjasto perustettiin Kymiyhtiön tehtaalaisia varten 1880-luvulla Kymintehtaan kansakoululle. Myös rautatieläiset ylläpitivät lukutupaa ja kirjastoa. Vuonna 1902 syntyi Kouvolan yleinen kirjasto, ja 1923 siitä tuli kunnallinen Kouvolan kauppalan kantakirjasto. Kirjaston tilat olivat ahtaat, ja määrärahojen vähyyden ja pula-ajan vuoksi sidosten määrä kasvoi hitaasti. Toiminnasta vastasi kolmihenkinen johtokunta ja käytännön työstä kirjastonhoitaja.³²² Kouvolan kaupunginkirjaston arkistosta ei Helsingin ja Jyväskylän tapaan myöskään löydy tietoja yksittäisten nuortenkirjojen lainaussuosioista. Toimintakertomusten lainaustilastot kertovat 1930-luvun lainausliikkeestä.³²³

Taulukko 6

Kouvolan kauppalan kirjaston lainausliike 1931, 1934, 1935 ja 1938

	1931	1934	1938
Kokonaislainamäärä	10 678	12 407	11 864
Kertomakirjallisuuden lainamäärä	5002	6352	5359
Tietokirjallisuuden lainamäärä	2219	2315	2569
Nuoriso-osaston lainamäärä	3457	3740	3936
Lainaaajista lapsia	177	230	243
Lainaaajista miehiä	228	288	262
Lainaaajista naisia	187	246	259

Lähde: KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983 / Ca / 1 Kauppalan kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1916-1946

1930-luvulla lainausmäärissä ei Kouvolassa kauppalan kirjastossa tapahtunut suuria muutoksia. Lainaaajista lasten ja naisten osuus nousi selvästi vuosikymmenen loppua kohti, ja

³²⁰ Jyväskylän kaupungin kirjastolaitoksen vaiheita 1863-1988, 1-2, 7-8 ; Eskelinen 1963, 55.

³²¹ JKA Kaupunginkirjasto, Toimintakertomukset, ko 105, 1921-1941; JKA Kaupunginkirjasto, Lainaustilastot, ko 139, 1909-1949.

³²² Talvi 1982, 6, 10-11 ; Talvi 1984, 542-543.

³²³ KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Ca/1, 1916-1946.

lapsia oli kaikkien lainaajien joukossa noin kolmasosa. Samoin nuoriso-osaston lainamäärä oli noin kolmasosa kirjaston kokonaislainamäärästä.

Pääkaupunkina Helsinki oli Suomen suurin kaupunki, joten kirjaston toimintakin oli eri luokkaa kuin pikkukaupungeissa ja maaseudulla. Väkilukuun nähden lainamäärät eivät kuitenkaan olleet Suomen huippua. Esimerkiksi vuonna 1934 Helsinki oli vasta kahdeksantena lainamäärien vertailussa, kun Hämeenlinna piti kärkisijaa 7,4 lainalla asukasta kohden.³²⁴ Jyväskylän väkiluku kasvoi vuosien 1925 ja 1938 välillä noin 6000:sta lähes 9000:een, ja alle 15-vuotiaita ikärakenteesta oli vähän alle kolmasosa.³²⁵ 1920-luvulla kirjoja lainattiin asukasta kohden noin 3 kappaletta, mutta vuosikymmenen vaihteessa avohyllyjärjestelmään siirtyminen ja pula-aika kasvattivat lainausta voimakkaasti,³²⁶ kuten aiemmista luvuista kävi ilmi. Kouvolan kauppalan väkiluku oli Jyväskylään nähden muutamia tuhansia pienempi. Se nousi 1920-luvun aikana ja vakiintui 1930-luvulla noin 6000 asukkaaseen. Väestön vaihtuvuus oli suurta, ja alkuperäistä kantaväestöä oli vähän johtuen työpaikkojen, kuten rautateiden ja varuskunnan, luonteesta.³²⁷ Kouvolan kirjastossa kotilainamäärät olivat vain vähän kauppaloiden keskiarvoa, kahta lainaa asukasta kohden, suuremmat. Todellisuudessa lainausmäärät eivät tietenkään jakautuneet asukkaiden kesken näin tasaisesti, vaan toiset lainasivat paljon ja toiset eivät ollenkaan.

Lapsilainaaajia oli Helsingin kaupunginkirjaston tilastoissa vain noin 20 prosenttia kokonaislainaajamäärästä, mutta toisaalta erikseen sivukirjastoissa, kuten Käpylässä, 42,3 prosenttia vuonna 1938. Pelkät lainaajatilastot eivät kerro koko totuutta, sillä lapset käyttivät runsaasti lukusaleja kirjojen lukemiseen, ja usein ei tilaa kaikille ollutkaan. Kirjaston satutunneille jonottamiseen jouduttiin käyttämään numerolappujärjestelmää, koska osanottajia oli liikaa.³²⁸ Voisi siis päätellä, että lukeminen ei ollut vain harvojen ja valittujen lasten harrastus. Toisaalta kaikkien kolmen paikkakunnan väkilukuihin verrattuna lainaajamäärät olivat kylläkin varsin pieniä.

Taulukosta 5 käy myös ilmi, että vuodesta 1925 vuoteen 1938 lapset lukivat tasaisesti selvästi enemmän kertomakirjallisuutta kuin tietokirjallisuutta. Kertomakirjallisuuden osuus kaikesta lapsien lukemasta kirjallisuudesta oli Helsingissä yli 70 prosenttia, kun se aikuisten kohdalla oli vähän yli 60 prosenttia.³²⁹ Varmasti

³²⁴ Hirn 1998, 189.

³²⁵ Tommila 1970, 248, 258. Alle 15-vuotiaita oli ikärakenteesta noin kolmasosa vuosina 1900 ja 1950, joten oletettavasti luvut olivat melko samanlaiset myös vuosina 1925-1938.

³²⁶ Eskelinen 1963, 55.

³²⁷ Talvi 1984, 451-453.

³²⁸ HKA 1056/Dd II/1 ; Hirn 1998, 231-232.

³²⁹ HKA 1056/Dd II/1

kertomakirjallisuuden sisällöllä oli siis myös vaikutusta lasten ja nuorten ajatusmaailmaan, ehkä enemmänkin kuin aikuisten kohdalla. Kirjastot kyllä pyrkivät lisäämään tietokirjallisuuden lainausmääriä, ja esimerkiksi Kouvolan kauppalan kirjaston vuoden 1935 toimintakertomuksessa todettiin, että ”Hyviä, kauniita tietokirjoja hankkimalla on tahdottu edistää yleisön harrastuksen heräämistä niihin, mutta toistaiseksi ei mitään huomattavaa nousua tietokirjain lainauksessa ole aikaansaatu”³³⁰. Myös Helsingissä ”huonoa” romaanikirjallisuutta vältettiin, tai sitä hankittiin vain vähän, jotta uusien lainaajien lukuhuoli heräisi.³³¹ Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kohdalla ei suurempaa karsimista kuitenkaan näytetty harrastavan. Kantaluetteloiden perusteella Helsingin kaupunginkirjastoon, samoin kuin myös paljon pienempään Kouvolan kauppalan kirjastoon, hankittiin lähes kaikki *Arvostelevassa kirjaluetelossa* vuosina 1925–1938 esiteltyt suomenkieliset nuortenkirjat. Hankittujen kirjojen joukossa oli myös sellaisia teoksia, jotka eivät Akl:ssa saaneet pelkästään kiitosta.³³² Uutukainen avohyllyjärjestelmä, jossa lukija sai itse ottaa hyllystä haluamansa kirjan, takasi myös kirjaston käyttäjälle suuremman valinnanvapauden.

5.2. Kirjastojen arkistot – tietoa instituutiosta vai varsinaisista käyttäjistä?

Kirjastojen arkistoluetteloita tarkastellessa huomaa, että arkistot kertovat kirjastoista lähinnä instituutioina: kirjastojen sisällä tapahtuneesta päätöksenteosta, lähetetyistä ja saapuneista kirjeistä, talouteen liittyvistä tiliasiakirjoista ja kirjastoissa tehdyistä kirjalueteloista ja tilastoista. Arkistoluettelot on järjestetty sarja-aktiperiaatteella asiakirjojen luonteen ja ulkomuodon mukaan merkintäkirjoihin, luetteloihin, pöytäkirjoihin, toimitteisiin tai tilastoihin, joten arkistoluettelo ei ensisilmäyksellä vielä kerro kovinkaan paljon kirjaston toiminnasta ja tehtävistä. Ensimmäinen arkistolaki tuli Suomessa voimaan vuonna 1939, eli sitä ennen ei asiakirjojen säilyttämiseen periaatteessa ollut lakisääteistä velvollisuutta. Nykyisin kirjastot kuuluvat kunnallisen arkistonmuodostuksen piiriin. Kunnallishallinnossa tavallisin arkistoaineisto muodostuu valtuustojen ja lautakuntien pöytäkirjoista, mutta kunnan omistamissa laitoksissa, kuten kirjastoissa, arkistojen pitäisi muodostua laitoksen tehtävien ja ominaislaadun mukaan.³³³

³³⁰ KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Ca/1, vuoden 1935 toimintakertomus.

³³¹ Hirn 1998, 181.

³³² HKA 1056/Bd III/6-9 ; KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Ac/1.

³³³ Lybeck et al 2006, 25, 95-96.

Arkistoaineiston perusteella kirjastoista syntyy kuva sisäänpäin kääntyneinä laitoksina, vaikka todellisuudessa kirjastojen päätehtävä on aina ollut hyvin ulospäin suuntautunut. Kirjasto toimii ennen kaikkea käyttäjiään eikä itseään varten. Helsingin kaupunginkirjaston toimintakertomuksissa käyttäjiä lajiteltiin ylhäältä päin vähän tarkemmin erilaisiin ryhmiin kuin Kouvolan ja Jyväskylän kirjastoissa, joissa eroteltiin vain lapset sekä mies- ja naispuoliset lainaajat toisistaan. Helsingissä lapsilainajat lajiteltiin kielen sekä sukupuolen mukaan, ja poikia suomenkielisistä lainaajista oli 60 prosenttia tai ylikin. Ruotsinkielisten lasten ja nuorten kohdalla sukupuolijakauma oli paljon tasaisempi, vaikka poikia olikin enemmän. Erot saattavat siis liittyä koulutukseen ja vapaa-aikaan, jota ruotsinkielisillä mahdollisesti korkeamman yhteiskuntaluokan tytöillä oli enemmän kuin suomenkielisillä tytöillä. Aikuisten kohdalla eroteltiin lisäksi mielenkiintoisesti sosiaaliluokat, eli ruumiillisen työn tekijät ja muut, toisistaan. Suomenkielisten käyttäjien joukossa molempia työntekijäluokkia oli melko tasaisesti, mutta varsinkin ruotsinkielisten naisten kohdalla ruumiillisen työn tekijöitä oli vain murto-osa. Lähes koko ajanjakson ajan suomenkielisistä mieslainaajista niukassa enemmistössä olivat ruumiillisen työn tekijät ja naislainaajista taas muiden töiden tekijät. Tästä voi päätellä, että Helsingin kaupunginkirjasto oli 1920–1930 -luvullakin vielä vahvasti kansankirjasto, eli sitä käyttivät enemmän vähemmän koulutetut kuin korkeasti koulutetut ihmiset. Saman voisi kuvitella päteeneen myös lapsilainajiin. Tosin henkisen työn tekijöiden osuus koko väestöstä oli vielä minimaalinen.

Kirjaston ydintoiminnasta, eli lainausliikkeestä, löytyy arkistoista tietoa toisaalta tarkasti, mutta toisaalta melko yleisluontoisesti. Suomalaisten kirjastojen lainausmenetelmiin otettiin mallia ulkomaisista esikuvista. Suljetun hyllyjärjestelmän aikana tai pienemmissä kirjastoissa käytettiin lainauskirjaa³³⁴, mutta avohyllyihin siirryttäessä lainaus tapahtui korttijärjestelmien avulla. Kirjasto-oppaissa suositeltiin kaksikorttijärjestelmän käyttöönottoa, sillä sen avulla oli mahdollista tehdä tarkkoja lainaustilastoja. Jokaisella lainaajalla oli oma lainauskorttinsa, jossa oli lainaajan numero ja nimi, lainattujen kirjojen kantaluettelonumerot ja lainauspäivämäärä. Jokaisen kirjan taskussa taas oli kirjakortti, jossa oli kyseisen kirjan nimi ja kantaluettelonumero sekä luokka, ja korttiin merkittiin allekkain kunkin lainaajan numero ja lainauspäivämäärä. Lainauskauden

³³⁴ Lainauskirjaan merkittiin antopäivä, lainatun kirjan numero kirjaston kantaluettelossa, kirjan nimi, lainanottajan nimi, määräpäivä, jolloin kirja oli tuotava takaisin, sekä mahdolliset sakot. KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Bb/1.

lopussa kirjakortit kerättiin ja lajiteltiin luokittain, jolloin voitiin laskea, kuinka paljon kunkin luokan teoksia oli lainattu.³³⁵

Kaikkien kolmen kirjaston lainaustilastot ovat siis lähteinä luotettavia ja totuudenmukaisia, koska niiden pitäisi perustua tarkkoihin laskelmiin eikä esimerkiksi kirjastonhoitajan arvioihin tai tulkintoihin. Tämän tutkimuksen kannalta ne eivät kuitenkaan vastaa kysymykseen siitä, minkä verran tiettyjä yksittäisiä nuortenkirjoja lainattiin. Kaksikorttijärjestelmän ansiosta kirjastoissa oli mahdollista selvittää ja tilastoida myös yksittäisten kirjojen lainaussuosiota, mutta se vaati hyvin tarkkaa korttien seurantaa, ja ilmeisesti sellaista ei koettu tarpeelliseksi. Mahdollisesti korttien tiedoista oli kuitenkin hyötyä käytännön työssä, koska ”kirjastonhoitaja voi silloin helpommin ohjata kirjastonkäyttäjiä lainaamaan sellaisia kirjoja, jotka muuten helposti jäisivät lainaamatta”³³⁶. Helsingin kaupunginkirjastossa yksittäisiä kirjoja koskeva tarkempi lainauskatsaus tehtiin ainakin kerran, jo vuonna 1909, ja se esiteltiin *Hufvudstadsbladetissa*, mutta ilmeisesti tilasto oli hyvin harvinainen laatuaan.³³⁷

Helsingin, Jyväskylän ja Kouvolan kirjastojen arkistoista ei löydy yhtään ainutta kirjakorttia. Kouvolan kirjaston arkistossa kortteja on vielä jossain vaiheessa säilytetty, sillä vanhassa arkistoluettelossa on merkintäkirjoissa kohta ”Ae Kirjankortit, eräpäiväliuskat, lainauskortit ja -luettelot, kaukolainaluettelot”, mutta se on vedetty yli.³³⁸ Kirjaston toiminnan kannalta kortteja ei ehkä ollut järkevää säilyttää omana aikanaan kovin pitkään, vaan yleisluontoisempien tilastojen ajateltiin olevan merkittävämpiä. Kirjakortit kertoisivat kuitenkin kirjaston varsinaisesta käytännön työstä ja kirjaston kannalta olennaisten ihmisten, lainaajien, toiminnasta ja heidän tekemistään valinnoista. Onko kirjaston arkistossa siis todellakin tärkeämpää säilyttää esimerkiksi kalustoluetteloita kuin lainaustietoja, tai edes osaa niistä? Ja voiko arkisto koskaan kuvata kohdettaan, arkistonmuodostajaa, totuudenmukaisesti?

5.3. Arkistojen todellinen maailma

Jos kaunokirjallisuutta on pidetty epäluotettavana historian tutkimuksen lähteenä, niin arkistolähteet on usein koettu ainakin paljon neutraalimpina ja totuudenmukaisempina

³³⁵ Vatanen 2002, 144-146.

³³⁶ KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Ad/1.

³³⁷ Hirn 1998, 93-94.

³³⁸ KKA Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983, Ba/1.

dokumenteina menneisyydestä. Kummassakaan tapauksessa luotettavuutta ei kuitenkaan takaa pelkkä fyysinen lähde vaan suhtautuminen ja näkökulma lähdeä tarkastellessa, yksinkertaisemmin siis lähdekritiikki. Lähdekritiikki tulisi ulottaa yksittäisten lähteiden lisäksi laajemmin myös arkiston kokonaisuuteen, johon lähteet sisältyvät, sekä yleensä arkistointi- ja seulomispäätöksiin. Miten tietyn lähteen säilyttäminen tai hävittäminen on muokannut kuvaa arkistonmuodostajasta tai yleensä menneisyydestä?

Arkisto on monimerkityksinen sana. Sillä voidaan tarkoittaa ensinnäkin konkreettista tilaa tai rakennusta, jossa aineistoja säilytetään. Toisaalta arkisto on organisaatio, joka hallinnoi ja luokittelee materiaalisia arkistoja. Yksittäinen asiakirjojen kokonaisuus, joka on syntynyt tietyn arkistonmuodostajan toiminnan tuloksena, on myös arkisto.³³⁹ Hyttinen ja Kivilaakso lisäävät kirjallisuuden arkistoja käsittelevässä teoksessa arkiston määritelmään neljännen abstraktin ulottuvuuden Michel Foucault'n mukaan. Foucault'n sanoin arkisto on "lausumien muotoutumisen ja muodonmuutoksen yleinen järjestelmä". Hänelle arkisto ei merkitse dokumenttien kokonaisuutta todistuksena ihmiskunnan menneisyydestä, vaan arkisto, abstraktissa mielessä, on pikemminkin syy, miksi monia asioita ei ole voitu sanoa tai ne eivät ole säilyneet. Foucault nimittää arkistoksi diskursiivisten lausumismahdollisuuksien ja -mahdottomuuksien järjestelmää, joka määrittää, mitä on mahdollista sanoa. Oman ajan arkistoa ei voi hahmottaa kokonaisuutena, koska puhumme ja toimimme tuon arkiston sisällä. Hyttisen ja Kivilaakson mukaan jopa kaunokirjallisuutta voi näin ollen ajatella "kuvittelun arkistona".³⁴⁰

Arkisto ei siis ole neutraali, vaan siihen liittyy valtaa, joko Foucault'n määritelmän mukaan osittain ihmisen ulottumattomissa olevaa tai aineistojen laatijoiden ja arkistoissa työskentelevien tietoisesti käyttämää. Sanana arkisto pohjautuu kreikan kielen sanaan "arkheion", joka tarkoitti korkeimpien tuomarien, "archon'ien", asuttamaa taloa.³⁴¹ Historiasta löytyy monia esimerkkejä siitä, miten arkistojen avulla on konkreettisesti kontrolloitu koko yhteiskuntaa. Aina valta ei ole näin näkyvää ja dramaattista, mutta siitä tulee tehokasta ja luonnollista, jos sitä ei huomata. Tutkija saattaa kuvitella lähteen ongelmattomaksi, mutta myöskään arkistotyöntekijät eivät aina tunnista tai tunnusta, että heidän ratkaisunsa vaikuttavat lähteiden kautta syntyvään historiakuvaan. Arkistointi, sen teorit, käytännöt ja luonne eivät ole universaaleja, yhtenäisiä ja aikakaudesta riippumattomia. Valta on läsnä, kun päätetään, mitä dokumentoidaan ja mitä ei, miten

³³⁹ Hyttinen & Kivilaakso 2010, 7-8; Lybeck et al 2006, 228.

³⁴⁰ Foucault 1969/2008, 170-172; Hyttinen & Kivilaakso 2010, 8.

³⁴¹ Derrida 1995/1996, 2.

arkistot järjestetään, mitä poistetaan ja säilytetään ja kenellä on pääsy arkistoihin. Perinteinen käsitys arkistojen luojista, arkistoaineistoista ja -työntekijöistä passiivisina tiedon välittäjinä tuntuu siis jopa huvittavalta.³⁴²

Arkistolain kuudennen pykälän mukaan ”Arkistoon kuuluvat asiakirjat, jotka ovat saapuneet arkistonmuodostajalle sen tehtävien johdosta tai syntyneet arkistonmuodostajan toiminnan yhteydessä”. Asiakirja on kirjallinen, kuvallinen tai sähköinen esitys, joka voidaan lukea, kuunnella tai muuten ymmärtää.³⁴³ Asiakirja on ”toiminnallista tietoa”, eli esimerkiksi päätöisasiakirja ei vain kerro päätöksestä, vaan se on itse päätös, jolla on todistusvoimaa ja joka voi edelleen synnyttää toimintaa.³⁴⁴ Kirjastojen laina- ja kirjakortit syntyivät kirjastojen keskeisten tehtävien yhteydessä, ja niillä olisi alkuperäisyytensä vuoksi ollut enemmän todistusarvoa kuin tilastoilla ja vuosikertomuksilla. Kaikkea ei kuitenkaan voi säilyttää, ja arvonmääritys on arkistotoimen tärkeimpiä tehtäviä. Asiakirjojen seulontaan vaikuttavat säilytyskustannukset ja rajalliset tilat, mutta myös tulevaisuuden tutkimustarpeiden arviointi.

Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirjassa todetaan, että ”Tutkijoiden työ helpottuu, kun arkistoihin jäävät seulonnan jälkeen vain arkistonmuodostajien ydinaineistot”, ja kirjassa jatketaan, että ydinaineistojen määrittelemine onkin juuri ongelmallista.³⁴⁵ Jos haluaisi tutkia kirjastojen lainausliikettä kokonaisuudessaan, niin se olisi tietenkin helpompaa valmiiden tilastojen avulla, kuin jos ne pitäisi laatia itse kirjakorttien perusteella. Arkistojen seulojat tulevat tehokkaasti rajanneeksi tai avartaneeksi tulevaisuuden tutkijoiden tutkimusmahdollisuuksia. Usein on kuitenkin vaikea ennakoida, millaiset asiat myöhemmin kiinnostavat.³⁴⁶ Kolmen esimerkkikirjaston arkistojen ytimeksi on muodostunut se, miltä kirjaston toiminta on näyttänyt tai sen on haluttu näyttävän suurilta linjoiltaan ulospäin. Kirjaston käyttäjä on vain toiminnan kohde, eikä hänellä ole omaa arkistoa.

³⁴² Schwartz & Cook 2002, 1-6.

³⁴³ Arkistolaki 23.9.1994/831, 3 luku, 6 §.

³⁴⁴ Lybeck et al 2006, 13.

³⁴⁵ Lybeck et al 2006, 230.

³⁴⁶ Rastas 1994, 46.

6. Ihannenuoruuden rajattu maisema

Leena näki itsensä istumassa pienessä purjeverneessä merellä, ja häntä värisytti. Aallot alkoivat 'kohota korkeammiksi', niin ne aina tekivät kirjoissa, ja 'tuuli kiihtyi kiihtymistään'. Ja 'meri mustui ja kohisi uhkaavasti'.³⁴⁷

Dramaattinen rajuilma kuulostaa kiehtovammalta kuin auringonpaisteessa väreilevä vedenpinta. Kaunokirjallisuus elää elämän myrskyillä, niin positiivisilla kuin negatiivisillakin. Se kokoaa elämän ilmiöitä paketeiksi, kärjistää ja liioitteleekin. Toisaalta tyvenissä kohtauksissa näkee myös pinnan alle.

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu 1920–1930 -luvun suomalaista nuortenkirjallisuutta ja pyritty selvittämään, millaisia kirjojen ominaisuuksia, arvoja ja elämisen malleja virallinen taho eli Valtion kirjastotoimiston julkaisema *Arvosteleva kirjaluetelo* piti nuorille suositeltavina. Toiseksi on tutkittu tarkemmin viittätoista *Arvostelevan kirjaluetelon* esittelyjen pohjalta valittua nuortenkirjaa ja selvitetty Akl:oon peilaten, miten kirjojen kuvaamat vaihtoehtodellisuudet rajasivat tai laajensivat nuorta elämää. Mikä oli kirjoissa normaalia, epänormaalia ja kiellettyä, mistä aiheista ei puhuttu ollenkaan, ja millaisia piilotettuja tai hyvin näkyviä vaikutuspyrkimyksiä kirjoilla oli? Kirjoja on analysoitu niissä ja *Arvostelevassa kirjaluetelossa* ilmenevien erilaisten rajavyöhykkeiden kautta, joita ovat henkilöhahmojen väliset suhteet, kirjan rakenne ja juoni sekä ympäristökuvaukset. Kolmanneksi on vielä paneuduttu kirjastojen arkistoihin tarkoituksena löytää tietoja *Arvostelevassa kirjaluetelossa* ylistettyjen tai paheksuttujen nuortenkirjojen lainausmääristä.

Piilotetun kasvatuksellisuuden vaatimus oli tyypillistä Akl:n nuortenkirjaesittelyille. Varsinainen kirjallinen arvo oli vain plussaa, jos kasvatukselliset seikat olivat ensin kohdallaan. Hengeltään ”oikeanlaiset” isänmaalliset kirjat saivat poikkeuksetta pelkästään hyviä arvosteluja. Isänmaallisiin hyveisiin liitettiin 1930-luvun kirjaesittelyissä entistä voimakkaammin vahva velvollisuudentunto ja uhrautumishalu. Toisaalta sotasatuja voitiin kutsu myös ”herttaisiksi”. Varsinkin seikkailukirjojen arvosteluissa fyysiset hyveet, kuten urheus, kunto ja kestävyys, nousivat pääosaan henkisten hyveiden ohi. Vaikka arvosteluissa ei ollut näkyvää sukupuolijakoa, niin kirjoja suositeltiin eri tavalla tytöille ja pojille. Seikkailukirjoihin vaadittiin miesnäkökulmaa, mutta tyttökirjojen tarpeellisuus kyseenalaistettiin kokonaan, ja niitä kutsuttiinkin vain näppäriksi välipaloiksi. Nuortenkirjallisuuden kohdalla täysin negatiivisia arvioita oli vain vähän.

³⁴⁷ Marck 1938/1983, 82-83.

Epämiellyttävät ja vaikeat aiheet, kuten mielisairaus tai itsemurha, haluttiin nuortenkirjoista pois, mutta viihteellisyys jopa osittain hyväksyttiin. Mitään ylistäviä arvioita eivät esimerkiksi koululaiskertomukset kuitenkaan saaneet.

Kirjaesittelyistä nousi esiin kirjailijoita, jotka saivat Akl:lta pelkästään ylistäviä arvioita, sekä toisaalta niitä, joihin suhtauduttiin vain puolittain hyväksyvästi. Akl:ssa arvioitujen nuortenkirjojen tekijät olivat iältään 30–60 -vuotiaita, suurimmaksi osaksi miehiä, ja heillä oli yleensä korkea koulutus. Sosiaaliselta taustaltaan he kuuluivat aikansa ylä- tai keskiluokkaan. Asuinpaikkana oli useimmiten kaupunki, joten taustat kyllä heijastuivat nuortenkirjojen tyypillisiin henkilöhahmoihin, keskiluokkaiisiin kaupunkilaisnuoriin.

Viidentoista suomalaisen nuortenkirjan synnyttämiä mahdollisia ja mahdottomia maailmoja tutkittaessa ensimmäiseksi huomiota herättivät henkilöhahmojen väliset suhteet. Nuortenkirjojen hahmot saattavat vaikuttaa stereotyyppisiltä, jos kuvauksissa keskitytään lähinnä toimintaan eikä sielujen syvimpiin tuntemuksiin. Uskottavan henkilöhahmon määreitä, tapahtuminen mukana kehittymistä, kompleksisuutta ja tietoisuuden kuvausta, löytyikin ehkä enemmän tytöille suunnatun kirjallisuuden puolelta.

Nuortenkirjallisuudessa lapsen ja aikuisen välinen suhde on jo lähtökohdiltaan ristiriitainen, sillä kirjan tekijänä aikuinen on aina iältään ja arvovallaltaan eri asemassa kuin kertomuksessa kuvattu lapsi tai lukija. Akl:n kirjaesittelyjen tyylilaji veti vahvan rajan ”kaikkietävän” aikuisen ja ohjattavan nuoren välille, ja jo kirjaluettelon luokituksessa aikuisten ja nuorten kirjallisuus jaoteltiin eri osastoihin. Samanlainen eri reviiireihin jakaminen päti myös nuortenkirjoissa, joissa aikuiset loistivat poissaolollaan ja nuoret joutuivat pärjäämään elämässä itsenäisesti. Tosin joissain kirjoissa tämä kuvattiin lähes normaaliksi tilanteeksi, ja aikuisten haavekuvan mukaisesti lapset ottivat innolla velvollisuutensa vastaan ja huolehtivat samalla vanhemmistaankin. Isän poissaolo oli kirjoissa normaalia, mutta äitiys aiheutti ongelmia jo siitä lähtien, että useista päähenkilöistä oli tehty äidittömiä orpoja. Äiti-myytin pyhyys korostui, kun esimerkiksi äitien työssäkäynti aiheutti tunnontuskia äideissä itsessään ja halveksuntaa ympäristössä. Nuortenkirjan maailma ei antanut vaihtoehtoa pyhälle äitihahmolle, vaikka sympatisoikin äidin raskasta roolia. Muutamassa kirjassa äidin epäreilua roolia kritisoitiin radikaalistikin, mutta Akl kuittasi aiheen epäselvällä vihjauksella kotien ongelmista.

Yhteiskunnallisia rajoja nuortenkirjoissa pyrittiin häivyttämään sekä ylös- että alaspäin, ja päähenkilöt olivatkin ihanteellisen normaaliuden esikuvia. Liikaa elitismiä ja työläisten kuvausta vältettiin. *Arvostelevassa kirjaluettelossa* kirjoja ei näkyvästi suositeltu eri yhteiskuntaluokille, mutta epäsuorasti ilmaistiin, että kaikki kirjat eivät olleet esimerkiksi

maaseudulla tarpeellisia. Toisaalta yhteiskuntaluokkien välisillä eroilla myös naljailtiin, ja kirjoissa haluttiin korostaa säätyjaon sijaan uutta, koulutukseen ja sivistykseen pohjaavaa luokkajakoa. Melko rajuillakin etnisesti ja poliittisesti ”toisenlaisten” kuvauksilla korostettiin puhdasta suomalaisuutta. Varsinkin seikkailukirjoissa isänmaallis-moraaliset linjavedot olivat yksiselitteisen tiukkoja. Isänmaallisuus vaati joskus oman moraalin venyttämistä, ja myös pelkkä toimimattomuus, epäily tai pelko tositalanteissa oli isänmaallista petturuutta. Moraalisten rajojen kohdalla erottui ehkä parhaiten, että nuortenkirjallisuus ei ollut 1920–1930 -luvulla mitään yhtenäistä massaa. Samaan aikaan nimittäin tyttökirjoissa vitsailtiin isänmaallisuudella ja suhtauduttiin ironisesti tytöille tarjottuun näennäisen kevyeen elämänmalliin. Akl oli arvosteluissaan kuitenkin vahvasti poikakirjallisuuden tarjoamien esikuvien puolella, ja onnistuneimpana kirjana pidettiin sellaista, jossa yhdistyivät jännittävyys sekä oikeaoppisuus ja isänmaallisuus. Moraalisia linjoja nuortenkirjoissa vedettiin myös rakkauskuvauksissa, joissa ei menty halailua pidemmälle, ja silloinkin muiden oli syytä katsoa muualle.

Tytöille ja pojille suunnattuja kirjoja vertaillessa sukupuoliroolimallien kuvaukset erosivat dramaattisesti. Pojille suunnatuissa kirjoissa korostuivat voimakkaasti perinteinen miehuus ja naiseus, ja sukupuolten välisen kommunikoinnin pohjana oli vain rakkaus. Tytöille suunnatuissa kirjoissa ei niinkään korostettu ”uutta naiseutta” tai ylipäätään mitään naiseutta, vaan tärkeää oli tyttöjen ja poikien toverillinen suhde. Poikakirjoissa pelkästään pojat olivat pääosassa, mutta tyttökirjojen päähenkilöhahmoista löytyi melkein aina poikiakin. Samaan aikaan kirjoitetuissa teoksissa tyttöjen olemus oli seikkailukirjoissa flegmaattinen, hiljainen ja syrjään vetäytyvä ja tyttökirjoissa äänekäs, pirteä ja äärettömän toimelias. Eri sukupuolille tarjottujen mallien välinen kuilu oli hämmästyttävän suuri.

Arvostelevalle kirjaluettelolle teosten rakenteen tai juonen toimivuus ei ollut pääasia, mutta siihen kiinnitettiin kuitenkin suhteellisen paljon huomiota, varsinkin kun juonessa oli jotain vikaa. Akl painotti etenkin todellisuudentuntua, sillä liian mielikuvitukseksikaat tai sekavat kertomukset nähtiin ilmeisesti kasvatuksellisesti ja esikuvallisesti haitallisina. Kirjojen rakenteessa kiinnostavaa oli kertojan suhde henkilöihin, jolla säädeltiin henkilöhahmojen itsenäisyyttä, sekä varsinkin tyttökirjojen rakenteelliset piiloviestit. Juonityypit olivat pojille ja tytöille suunnatuissa kirjoissa erilaisia. Poikakirjoissa oli yksi selkeä päämäärällinen seikkailu, jossa pyrittiin ”voittoon”, ja tyttökirjat taas koostuivat pienistä tapahtumista, joiden mukana henkilöhahmot myös usein kehittyivät. Akl toivoi seikkailukirjoilta älyllisiä ja kekseliäitä juonenkäänteitä, mutta tyttökirjojen kohdalla

hyvään arvosteluun riittivät kirjan pirteät kuvaukset ”ylen kivoista” tapauksista. Seikkailu- ja tyttökirjat olivat toki jo lähtökohtaisesti tyylilajeiltaan erilaisia.

Nuortenkirjojen ympäristöjä on yleensä tutkittu sukupuolten kannalta, mutta ne kertovat myös muusta. Suomen maaperää kuvattiin kirjoissa niin fyysisesti kuin henkisesti, ja kansallismaiseman ”omistaminen” yhdistettiin moraaliseen velvollisuudentuntoon. Samoin *Arvostelelevassa kirjaluettelossa* luontokuvauksia pidettiin kasvatuksellisesti ja aatteellisesti merkittävänä. Monessa kirjassa itäraja sai symbolisen merkityksen. Kaupunki oli vähän yllättävästikin kirjojen tyypillisin elinympäristö, mikä on sinänsä tuoretta, vaikkei kaupunkiympäristöön kiinnitettykään kirjoissa erityistä huomiota hyvässä tai pahassa. Nuortenkirjojen mielikuvamaailmat korostuivat tyttökirjoissa, ja niiden avulla avarrettiin kuvaannollisesti tyttöjen ympäristöä myös arkielämässä. Mielenkiintoista on, että tytöille suunnatuissa kirjoissa muistuteltiin kertomuksen epätodellisuudesta, kun taas poikakirjoissa pyrittiin viimeiseen asti vakuuttamaan lukija kirjan ”totuudellisuudesta”.

Kirjastojen arkistoja tutkiessa tuli selväksi, että arkistot sisältävät tietoa instituutiosta ja päätöksenteosta mutta eivät niinkään kirjaston päätehtävästä, eli lainausliikkeestä ja lainaajista. Lainaja on kirjaston arkistossa objekti, eikä hänellä ole omaa arkistoa. Kaikkea materiaalia ei arkistoissa voida säilyttää, ja tulevia tutkimustarpeita on vaikea ennakoida, mutta arkistoaineistoille tyypillinen ”ylhäältä päin” katsova näkökulma vaikeuttaa ruohonjuuritason tutkimusta.

Samalla tavalla kuin kaunokirjallisuuden on todettu synnyttäneen suomalaisuuden 1800-luvulla, niin myös nuortenkirjallisuus tietyllä tapaa synnytti nuoruuden. Nuoruutta tai suomalaisuutta ei ole olemassa ilman niihin liitettyjä käsityksiä ja merkityksiä. Tämä tutkimus ei pyrkinyt kuvaamaan 1920–1930 -luvun nuoruutta, vaan niitä näkyviä tai näkymättömiä rajoja, jotka tarjosivat nuorelle tulevaisuudessa uudenlaisia mahdollisuuksia tai toisaalta sulkivat nuoren rajan toiselle puolelle. Kaunokirjallisuuden kautta ei voida dokumentaarisesti tutkia todellista elämää. Sen sijaan ne ovat hyvä lähde tutkittaessa käyttäytymisen, arvojen ja elämisen mallien rajoja. Mikä olisi ollut mahdollista ja hyväksyttävää, vaikkei sitä koskaan olisikaan tapahtunut?

Lähteet on valittu perustellusti, mutta ne antavat silti vain yhden näkökulman 1920–1930 -luvun nuoren elämän rajoista. *Arvosteleva kirjaluettelo* edusti valtion laitosta, ja kirjastolaitos oli merkittävä kirjojen välittäjä, mutta luettelon kirjaesittelyt ylsivät yleensä vain kirjastonhoitajien ja kirjastolautakuntien käsiin. Toisaalta Akl:n voi katsoa kuvanneen ”virallista” suhtautumista nuortenkirjallisuuteen, mikä tosin saattoi erota paljonkin kirjallisuuspiirien kannasta. Yksittäisten esittelijöiden arvosteluissa ei tietävästi ollut mitään

yhteisesti sovittua linjaa, mutta silti niistä löytyy selviä yhtenäisiä piirteitä kirjojen suosittelussa. Tarkempaan tarkasteluun valittuihin viiteentoista kirjaan Akl suhtautui voimakkaimmin, joten valinta saattaa kärjistää kuvaa arvostelujen luonteesta tai suomalaisesta nuortenkirjallisuudesta. Toisaalta juuri vahvimmissa mielipiteissä piilossa olevat rajat tulevat esiin. Kyseenalaista myös on, minkä verran nuortenkirjojen tai yleensä kaunokirjallisuuden tarjoamalla elämisen malleilla oli vaikutusta nuorten todelliseen elämään. Tässä tutkimuksissa olennaisia eivät kuitenkaan olleet vaikutukset, vaan pelkkä rajojen ilmeneminen. Myös viidenteen lukuun valitut esimerkkikirjastot olisivat voineet olla mitä tahansa muitakin kirjastoja. Toisaalta suurempia kaupunkoja ei Suomessa kovin montaa ole, ja lainausliikkeen tutkiminen yleisesti ei olisi ollut pienen kirjaston aineistolla järkevää.

Suomalaista 1920–1930 -luvun nuortenkirjallisuutta on kokonaisuudessaan tutkittu lähinnä yleisissä nuortenkirjallisuuden historiateoksissa ja artikkeleissa, ja tyttö- ja poikakirjat toisistaan erotellen. *Arvostelevan kirjaluettelon* suhtautumista aikuisten kirjallisuuteen on kyllä selvitetty, mutta luettelon suhdetta nuortenkirjallisuuteen on pidetty ongelmattomana, jopa neutraalina. Vertailevaa tutkimusta kirjastolaitoksen vaatimusten ja toisaalta itse kaunokirjallisten teosten sisällön välillä ei ole tehty. Akl:n arvojen ja asenteiden tutkiminen on kuitenkin helpompaa ja luotettavampaa, kun tiedetään tarkasti, millaisista teoksista esittelyt on tehty. Tämän työn perusteella Akl:n nuortenkirjojen arvostelut eivät ole mitäänsanomattomia, vaan niistä erottuvat selvät ”hyvän” elämän raja-aidat, ehkä jopa paremmin kuin aikuisten kirjallisuuden arvostelujen kohdalla. Olihan nuorten kasvatuksessa kuitenkin kyse tulevaisuudesta.

Kirjojen lähempi ja yksityiskohtainen tarkastelu tuhoaa tai ainakin monipuolistaa myös käsityksiä nuortenkirjojen tyylistä ja ominaisuuksista. Hellevi Hakala on todennut lisensiaatintutkimuksessaan, että 1920–1930 -luvun nuortenkirjallisuus perustui sukupuolistereotyyppioihin, eikä tytöille tarjottu vaihtoehtoja kansallisen siveyden vartijan ja yhteiskunnallisen äitiyden roolille.³⁴⁸ Johtopäätös on enemmänkin seurasta Hakalan tutkimusmateriaalista, eli rakkausromaanityyppisistä neitoromaaneista ja poikien seikkailukirjoista. Tässä työssä sen sijaan kävi ilmi, että arvoiltaan perinteisinä, naisen roolia rajoittavina ja tyyliään keveinä ja yhdentekevinä pidetyt tyttökirjat korostivatkin paljon enemmän sukupuolten välistä tasa-arvoa kuin pojille suunnatut seikkailukirjat. Itseasiassa seikkailukirjojen maailma ja tarjottu elämisen malli oli kaiken kaikkiaan paljon säädellympi ja ahtaampi kuin tyttökirjojen, näennäisestä maantieteellisestä rajattomuudestaan huolimatta.

³⁴⁸ Hakala 2006, 250-251.

Tutkimustulokset eivät myöskään tue perinteistä käsitystä nuortenkirjallisuuden viihteellisyydestä, epäpoliittisuudesta ja ajankohtaisuuden häivyttämisestä, mutta syynä saattaa tietysti myös olla kirjallisuuden valintakriteerit ja kirjojen rajattu määrä tässä työssä.

Nuortenkirjojen mielikuvamaailmoissa kiinnostavimpia rajakohtia olivat juuri poikkeukset perinteisistä malleista tai toisaalta mallien äärimmäinen korostaminen. Mielenkiintoista esimerkiksi oli 1930-luvun poikakirjojen voimakas poliittisuus ja yhteiskunnallinen ajankohtaisuus sotaennustuksineen, vaikka tällainen tyyli oli aiemmin ollut nuortenkirjoilta kielletty. Sinänsä teemat, eli isänmaallisuus, usko ja hyvän ja pahan erottelu, olivat enemmänkin topeliaanisia kuin uudistuksellisia. Aikuisuuden ja lapsuuden raja kirjoista oli hävytetty tehokkaasti, eikä todellista kapinointia vanhempia vastaan esiintynyt missään kirjassa. Kiinnostavaa oli myös, että nimenomaan poikakirjat sisälsivät lyhyitä ja perinteisiä rakkausviittauksia, toisin kuin tyttökirjat, joista tema oli osittain hävitetty kokonaan. Esimerkiksi nämä aiheet voisivat tarjota lisätutkimusta laajemmalla aineistolla. Kirjallisuuden mielikuvamaailmojen tarjoamia elämisen rajoja olisi kiinnostavaa vertailla myös eri aikakausien tai nuortenkirjojen ja varsinaisen romaanikirjallisuuden kesken.

Arvostelevan kirjaluettelon kirjaesittelyt ja nuortenkirjallisuus ovat ikkunoita ihannenuoruuteen. Ne näyttävät nuoruudesta karmien rajaaman maiseman. *Arvostelevan kirjaluettelon* maisema on kasvattajan ihanne ja nuortenkirjojen taas aurinkoinen ja mahdollisuuksia täynnä oleva saareke varjoon jäävien raja-aitojen välissä. Jokainen arkisto on myös vain tietystä ikkunasta nähty maisema. Arkistolähteet eivät ole neutraaleja, eivätkä myöskään ne päätökset, joilla juuri tietyt lähteet on haluttu säilyttää kuvaamaan arkistonmuodostajaa. Päätöksillä ei välttämättä pyritä tietoisesti vaikuttamaan syntyvään historiakuvaan, mutta näkymätön valta onkin juuri tehokkainta. Ehkä kyse on siis todellakin näkökulmasta lähteeseen. Missä muualla kuvitelmiä arkistojäilytetään, jos ei kaunokirjallisuudessa?

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

1. Painetut alkuperäislähteet

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta (Akl) 1922 (1923) ja 1925–1938 (1926–1939) (15 osaa). Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuvarasto.

2. Kaunokirjalliset teokset

Haukka, Antti (Karilas, Tauno) (1935), Kohtalokas veistos. Seikkailukertomus. Jyväskylä, Helsinki: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

Hirn, Eva (1926), Kun elämä on ihanaa. Yhteiskoululaisromaani. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Hirn, Eva (1927/1950), Helin kesä. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Karilas, Tauno (1938/1958), Valkoinen ympyrä. Seikkailukertomus. Toinen painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kivistö, Ukko (Kivistö, Uuno) (1932/1994), Sankarimerkki. Erään partiolaisen lyhyt elämäntarina. Toinen painos. Tallinna: AS Skaudivarustus Oy (Ensimmäinen painos Otava).

Kohonen, Yrjö (1936), Tie voittoon. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Marck, Mary (Bergroth, Kersti) (1925/1982), Luokan ikävin tyttö. Neljäs painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Marck, Mary (Bergroth, Kersti) (1938/1983), Luokan merkkihenkilöitä. Neljäs painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Meri, Kaisa (1929), Pikku emäntä. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Ruotsalainen, Paavo (1937), Korven urhot. Romaani nuorisolle. Porvoo/Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Salava, Irmeli (Silvo, Irmeli) (1927), Neliapila. Kertomus. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Sauli, Jalmari (1934), Siniristi ja punatähti. Seikkailuromaani. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Sauli, Jalmari (1938), Mustat ketut. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Swan, Anni (1927/1992), Sara ja Sarri. Kolmastoista painos. Porvoo, Helsinki, Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Tyyne, Maija (Tyyne-Maija Salminen) (1931), Portti auki. Kertomus nuorisolle. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

3. Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA), Helsinki

Kaupunginkirjasto, järj. nro 1056

Dd II / 1 Vuosikertomukset 1885-1959

Ka II / 1-9 Lainaustilastot, Pääkirjasto, Kallio, Töölö, Vallila
1889-1923

Bd III / 6-9 Kirjaluettelot (sidotut), suomenkieliset IV, 1924-1941

Jyväskylän kaupunginarkisto (JKA), Jyväskylä

Kaupunginkirjasto

Toimintakertomukset 1921-1941, ko 105

Lainaustilastot 1909-1941, ko 139

Kouvolan kaupunginarkisto (KKA), Kouvola

Kaupunginkirjasto-Maakuntakirjasto 1912-1983

Ac / 1 Hankintaluettelot 1925-1955

Ad / 1 Tilastopäiväkirjat 1924-1938

Ba / 1 Arkistoluettelo

Bb / 1 Lainaajaluettelot 1912-

Ca / 1 Kauppalan kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1916-1946

II BIBLIOGRAFIAT JA MATRIKKELIT

Aikalaiskirja: henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1941. Helsinki.

Durchman, Osmo & I. Havu, Lauri Hendell (toim.) (1933), Aikalaiskirja: henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934. Helsinki: Otava.

Launonen, Hannu (päätoim.) (1981), Suomen kirjailijat 1917-1944. Helsinki: SKS.

Pakarinen, Simo (toim.) (1927-1940), Suomalainen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo 1924-1938 (5 osaa). Helsinki: SKS.

III LAIT

Arkistolaki 23.9.1994/831, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940831>, viitattu 17.4.2011.

IV TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aapola, Sinikka (2003), ”Murrosiän lyhyt historia Suomessa”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Mervi Kaarninen (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 87-105.

Aapola, Sinikka & Mervi Kaarninen (2003), ”Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan – Johdanto”. Teoksessa : Aapola, Sinikka & Mervi Kaarninen (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 9-31.

Alapuro, Risto (2004), ”Historiallisia vertailuja”. Teoksessa: Alapuro, Risto & Ilkka Arminen (toim.), Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 53-66.

Anttikoski, Esa (1998), Neuvostoliiton kielipolitiikkaa. Karjalan kirjakielen suunnittelu 1930-luvulla. Joensuu: Joensuun yliopisto, <http://www.geocities.com/Athens/4280/lisuri.html>, viitattu 15.4.2011.

Bergroth, Kersti (1971), Alkusoitto. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Burke, Peter (2005), History and Social Theory. Second Edition. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Derrida, Jacques (1995/1996), Archive Fever. A Freudian Impression. Translated by Eric Prenowitz. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Eskelinen, Eino (1963), ”Jyväskylän Kaupunginkirjaston vaiheita 1916-1963”. Teoksessa: Raittila, Pekka & Ville Repo, Kaija Salmi ja Rauno Ekholm (toim.), Jyväskylän Kaupunginkirjaston juhlakirja 1863-1963. Jyväskylä: Jyväskylän kaupungin kirjastolautakunta, 36-60.

Eskola, Eija (2004), Suositellut, valitut ja luetut. Kirjallisuus kirjastoissa 1918-1939. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Eskola, Eija (1991), Rukousnauha ja muita romaaneja. Suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880-1939. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimusyksikkö.

Foster, Shirley & Judy Simons (1995), What Katy Read. Feminist Re-Readings of ‘Classic’ Stories for Girls. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press LTD.

Foucault, Michel (1969/2008), Tiedon arkeologia. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.

Gillis, John R. (1974), Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770 – Present. New York, San Francisco, London: Academic Press.

Haapala, Pertti (2003), ”Nuoriso numeroina”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Mervi Kaarninen (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 67-85.

Hakala, Hellevi (2006), Uudelleenkerrotut kansalliset kuvat. Kansalliset ideaalit 1920- ja 1930-luvun nuortenkirjallisuudessa. Oulu: Oulun yliopisto.

Hakala, Hellevi (2003), ”1920- ja 1930-luvun nuortenromaani: pyryharakoita ja sankaripoikia”. Teoksessa: Huhtala, Liisi & Karl Grønn, Ismo Loivamaa ja Maria Laukka (toim.), Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 74-85.

Halmesvirta, Anssi (1997), ”Riivioistä ritareiksi. Vernerin Louhivuori, suomalaisen partioaatteen synty ja nuorkirkollinen luonteenmuokkausideologia 1910–1924”. Teoksessa: Historiallinen arkisto 109. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 7-59.

Hapuli, Ritva (2000), ”Ihminen ensimmäisen maailmansodan pyörteissä”. Teoksessa: Immonen, Kari & Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900 -lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: SKS, 80-100.

Hapuli, Ritva (1992), ” ’Ja huulissa pari pisaraa verta’: Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa”. Teoksessa: Onnela, Tapio (toim.), Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Helsinki: SKS, 113-131.

Hapuli, Ritva & Anu Koivunen, Päivi Lappalainen, Lea Rojola (1992), ”Uutta naista etsimässä”. Teoksessa: Onnela, Tapio (toim.), Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Helsinki: SKS, 98-112.

Heikkilä-Halttunen, Päivi (2000), Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940-1950-luvulla. Helsinki: SKS.

Hirn, Sven (1998), Kansankirjastosta kaupunginkirjastoksi. Helsingin kaupunginkirjasto 1860-1940. Helsinki: Helsingin kaupunginkirjasto.

Huhtala, Liisi (2003), ”Kasvun aika”. Teoksessa: Huhtala, Liisi & Karl Grønn, Ismo Loivamaa ja Maria Laukka (toim.), Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 38-46.

Huhtala, Liisi & Katariina Juntunen (2004), Ilosaarten seutuvilta. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa ja tutkimusta. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Hyttinen, Elsi & Katri Kivilaakso (2010), ”Johdanto”. Teoksessa: Hyttinen, Elsi & Katri Kivilaakso (toim.), Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä. Helsinki: SKS, 7-18.

Hägg, Samuli & Markku Lehtimäki, Liisa Steinby (2009), ”Esipuhe – Kertomuksen tutkimuksen moninaiset näkökulmat”. Teoksessa: Hägg, Samuli & Markku Lehtimäki, Liisa Steinby (toim.), Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Helsinki: SKS, 7-25.

Häggman, Kai (2007), ”Pitkä tie ulkoluvusta järjelliseen lukemisen taitoon”. Teoksessa: Häggman Kai (päätoim.), Suomalaisen arjen historia. Säätynen Suomi. Helsinki: Weilin+Göös Oy, 212-229.

Häggman, Kai (2001a), Piispankadulta Bulevardille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1878-1939. Helsinki: WSOY.

Häggman, Kai (2001b), ”Kaunokirjallisuus: lähteitä ja inspiraatioita historiantutkijalle?”. Kausijulkaisussa: Sihvola, Juha (päätoim.), Historiallinen Aikakauskirja, vol. 99, no. 1, 18-24.

Häggman, Kai (1994), Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: SHS.

Ihonen, Maria (2002), ”Fantastinen fiktio mahdollisten maailmojen teorian valossa”. Teoksessa: Lehtimäki, Markku (toim.), Merkkejä ja symboleja. Esseitä kirjallisuudesta ja sen tutkimuksesta. Tampere: Tampere University Press.

Ihonen, Markku (2003), ”Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla”. Teoksessa: Huhtala, Liisi & Karl Grunn, Ismo Loivamaa ja Maria Laukka (toim.), Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 12-19.

Ikonen, Teemu (2003), ”Tarina ja juoni”. Teoksessa: Alanko, Outi & Tiina Käkelä-Puumala (toim.), Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: SKS, 184-206.

Immonen, Kari (2001), ”Uusi kulttuurihistoria”. Teoksessa: Immonen, Kari & Leskelä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki: SKS, 11-25.

Immonen, Kari & Katriina Mäkinen, Tapio Onnela (1992), ”Kaksikymmenluku – oliko sitä?”. Teoksessa: Onnela, Tapio (toim.), Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Helsinki: SKS, 7-17.

Jyväskylän kaupunginkirjasto, Keski-Suomen maakuntakirjasto (1988), Jyväskylän kaupungin kirjastolaitoksen vaiheita 1863–1988. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunginkirjasto, Keski-Suomen maakuntakirjasto.

Kaarninen, Mervi (2007), ”Koulu ja kansa”. Teoksessa: Häggman Kai (päätoim.), Suomalaisen arjen historia. Säätyn Suomi. Helsinki: Weilin+Göös Oy, 230-249.

Kaarninen, Mervi (2003), ”Nuoren tasavallan nuorison ongelmat”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Mervi Kaarninen (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 217-237.

Kaarninen, Mervi (1995), Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5. Helsinki: SHS.

Kaarto, Tomi (2003), ”Romanttinen tekijäkäsitys, tekijän kuolema ja kirjailijafunktio”. Teoksessa: Alanko, Outi & Tiina Käkelä-Puumala (toim.), Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: SKS, 163-183.

Kalela, Jorma (2009), ”Miksi ei pidä ajatella, että historiantutkija tuottaa kertomuksia?”. Teoksessa: Hägg, Samuli & Markku Lehtimäki, Liisa Steinby (toim.), Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Helsinki: SKS, 294-313.

- Kalela, Jorma (2000), *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kauranne, Jouko (2000), ”Sotilaspoikien kasvatuseriaatteen”. Teoksessa: *Kasvatus ja koulutus murrosaikoina*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura, 70-98.
- Kettunen, Pauli (2006), ”Pohjoismaainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana”. Teoksessa: Saari, Juho (toim.), *Historiallinen käänne*. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus, 217-256.
- Kivilaakso, Sirpa (2009), *Satukuningatar Anni Swan. Elämä ja teokset*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Kivilaakso, Sirpa (2003), ”Aaltojen salat – Anni Swanin satusymbolismia” , ”Metsien kaukainen sini – Swanin nuortenromaanit”. Teoksessa: Huhtala, Liisi & Karl Grönn, Ismo Loivamaa ja Maria Laukka (toim.), *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 59-62, 63-65.
- Koivisto, Hanne (1992), ”Kaksi Amerikkaa. Suomenkielisten kulttuuripiirien suhde amerikkalaisuuteen 1920-luvulla”. Teoksessa: Onnela, Tapio (toim.), *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Helsinki: SKS, 38-60.
- Korhonen, Anu (2001), ”Mentaliteetti ja kulttuurihistoria”. Teoksessa: Immonen, Kari & Leskelä-Kärki Maarit (toim.), *Kulttuurihistoria*. Johdatus tutkimukseen. Helsinki: SKS, 40-58.
- Kuivasmäki, Riitta (1990/1993), *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851-1899*. Toinen korjattu painos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuivasmäki, Riitta & Sirkka Heiskanen-Mäkelä (1989), *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti.
- Kukkola, Timo (1973), ”Arvosteleavan kirjaluettelon vaiheet”. Teoksessa: Nuotio, Samuli & Keijo Perälä, Anneli Putkonen ja Pekka Gronow, *Lainakirja. Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 120-155.
- Käkelä-Puumala, Tiina (2003), ”Persoona, funktio, teksti – henkilöhahmojen tutkimuksesta”. Teoksessa: Alanko, Outi & Tiina Käkelä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 241-271.
- Käkönen, Yrjö (toim.) (1947), *Mekin olemme olleet nuoria. Nuorisonkirjailijat esittäytyvät*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- Lehtonen, Maija (2003), ”Puoli vuosisataa lastenkirjailijana – Zacharias Topelius”. Teoksessa: Huhtala, Liisi & Karl Grönn, Ismo Loivamaa ja Maria Laukka (toim.), *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 20-31.

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1990), Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia. Jyväskylä: Gummerus.

Litzen, Veikko (1981), ”Kulttuurihistoria on kokonaisvaltaisuutta korostava historia”. Teoksessa: Immonen, Kari (toim.), Mitä kulttuurihistoria on? Turku: Turun yliopiston historian laitos, 7-17.

Loivamaa, Ismo (toim.) (2000), Kotimaisia nuortenklassikoita 1. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Loivamaa, Ismo (toim.) (2001), Kotimaisia nuortenklassikoita 2. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Lukkarinen, Ville (2004), ”Kansallisen maiseman vertauskuvallisuus ja ympäristön tila”. Teoksessa: Lukkarinen, Ville & Annika Waenerberg, Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa. Helsinki: SKS, 20-91.

Lybeck, Jari et al (2006), Arkistot, yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Helsinki: Arkistolaitos, http://www.arkisto.fi/uploads/Palvelut/Julkaisut/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf, viitattu 18.7.2011.

Lyytikäinen, Pirjo (2003), ”Kirjallisuus tienhaarassa – suomalaisuus ja nykyajan haasteet”. Teoksessa: Kervanto Nevanlinna, Anja & Laura Kolbe (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 294-305.

Moilanen, Laura-Kristiina (2008), Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Mäkinen, Ilkka (2003), ”Lukemisen historiaa”. Teoksessa: Kervanto Nevanlinna, Anja & Laura Kolbe (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 310-325.

Mäkinen, Ilkka (1997), ”Nödvändighet af LainaKirjasto”: Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Helsinki: SKS.

Mäkinen, Ilkka (1996), ”Lukuhulun historia ja kirjastot Suomessa”. Teoksessa: Niemi, Juhani (toim.), Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä. Helsinki: Yliopistopaino, 24-40.

Mäkinen, Katriina (1992), ”Ihmeellinen kone – haave uudesta ihmisestä”. Teoksessa: Onnela, Tapio (toim.), Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Helsinki: SKS, 18-37.

Nevala, Seija-Leena (2007), Lottatyöt ja sotilaspojat. Helsinki, Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

Niemi, Juhani (1997), Suomalaisten suosikkikirjat. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Niemi, Juhani (toim.) (1976), Kirjailijain kynänjälkiä. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.

Nieminen, Juha (2003), ”Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitaviksi”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Mervi Kaarninen (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 261-281.

Nieminen, Juha (1995), Nuorisossa tulevaisuus. Suomalaisen nuorisotyön historia. Helsinki: Lasten Keskus Oy, Nuorisotutkimusseura r.y.

Nieminen, Marjo (2003), ”Köyhälistön koulutus 1880–1930 -luvun Suomessa – oikeus vai velvollisuus?”. Teoksessa: Rinne, Risto & Joel Kivirauma (toim.), Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800 ja 1900 -luvuilla. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 79-152.

Nygård, Toivo (1998), Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Ollila, Anne (1993), Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Helsinki: SHS.

Peltonen, Matti (1992), Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere: Hanki & Jää.

Pihlainen, Kalle (2001), ”Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa”. Teoksessa: Immonen, Kari & Leskelä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki: SKS, 303-317.

Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995), Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Helsinki: SKS.

Pulma, Panu (2006), Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. Helsinki: SKS.

Pulma, Panu & Oiva Turpeinen (1987), Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Päivärinne, Tiina (2010), Luonto, tiede ja teknologia. Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870–1920. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Rastas, Pirkko (1994), Arkistotoimi ja asiakirjahallinto. 2. uudistettu painos. Helsinki: Opetushallitus, Painatuskeskus Oy.

Renvall, Pentti (1965/1983), Nykyajan historiantutkimus. 2. painos. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Rinne, Risto & Joel Kivirauma (2003), ”Koulutuksen ja syrjäytymisen muuttuva yhteys”. Teoksessa: Rinne, Risto & Joel Kivirauma (toim.), Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900 -luvuilla. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 13-78.

Riukulehto, Sulevi (2001), ”Nuorisokirjoissako politiikkaa?”. Teoksessa: Riukulehto, Sulevi & Anssi Halmesvirta ja Kari Pöntinen, *Politiikkaa lastenkirjoissa*. Helsinki: SKS, 7-13.

Rudd, David (2005), ”Theorising and theories: how does children’s literature exist?”. Teoksessa: Hunt, Peter (toim.), *Understanding Children’s Literature. Second Edition*. London and New York: Routledge, 15-29.

Räisänen, Arja-Liisa (1995), *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865 – 1920*. Helsinki: SHS.

Saariluoma, Liisa (1999), *Modernin minän synty 1700-luvun romaanissa. Valistuksesta Wilhelm Meisteriin*. Helsinki: SKS.

Sarjala, Jukka (2006), ”Kuinka ylellisyystavarasta tuli kertakäyttökamaa”. Teoksessa: Aalto, Marianne & Leena Aaltonen ja Jonimatti Joutsijärvi (toim.), *Kirja kotona*. Vammala: Suomen Kirjainstituutti, 25-51.

Sarland, Charles (2005), ”Critical tradition and ideological positioning”. Teoksessa: Hunt, Peter (toim.), *Understanding Children’s Literature. Second Edition*. London and New York: Routledge, 30-49.

Schwartz, Joan M. & Terry Cook (2002), “Archives, records and power: The making of modern memory”. Kausijulkaisussa: Anderson Karen & Eric Ketelaar and Elizabeth Yakel (päätoim.), *Archival Science. Volume 2, numbers 1-2*. Springer, 1-19. <http://www.springerlink.com/content/w386066088t2k401/fulltext.pdf>, viitattu 17.4.2011.

Sevänen, Erkki (1994), *Vapauden rajat : kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918-1939*. Helsinki: SKS.

Sorjonen, K & V. Rekola (toim.) (1947), *Meistä tuli kirjailijoita. 44 kirjailijaa kertoo kirjallisista ensiaskeleistaan*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Oy.

Stenius, Henrik (1992), ”Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinakunnassa”. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.), *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. 2., uudistettu painos*. Tampere: Vastapaino, 173-186.

Stenius, Henrik (1987), *Frivilligt, jämligt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Helsingfors: SLS.

Stephens, John (1992), *Language and ideology in children’s fiction*. London and New York: Longman.

Sulkunen, Irma (1991), *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Hanki ja jää.

Talvi, Veikko (1984), *Kouvolan historia II osa. 1880-luvulta talvisodan syttymiseen*. Kouvola: Kouvolan kaupunki.

Talvi, Veikko (1982), Kymenlaakson kansansivistystyöstä. Kouvolan kirjastotoiminnan alkuvaiheita. XIII maakuntakirjastokokous Kouvolan Maakuntakirjastossa 13.5.1982. Kouvola: Veikko Talvi.

Tammi, Pekka (1992), Kertova teksti. Esseitä narratologiasta. Jyväskylä: Gaudeamus.

Tarkka, Pekka (1980), Otavan historia. Toinen osa 1918-1940. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Tiihonen, Kristiina (2000), ”Puhtaan nuoruuden ihanne. Sukupuolikasvatusta nuorison opaskirjoissa 1920- ja 1930-luvuilla”. Teoksessa: Immonen, Kari & Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900 –lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: SKS, 169-208.

Tommila, Päiviö (1981), ”Kulttuuri ja kulttuurihistoria”. Teoksessa: Immonen, Kari (toim.), Mitä kulttuurihistoria on? Turku: Turun yliopiston historian laitos, 18-26.

Tommila, Päiviö (1970), Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965 II. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.

Tuomaala, Saara (2004), Työätekevistä käsistä puhtaksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939. Helsinki: SKS.

Vatanen, Pirjo (2002), Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Helsinki: SKS.

Vehkalahti, Kaisa (2002), ”Vuorelan kasvatustiloksen tytöt ja pahantapaisuuden sukupuoli 1900-luvun alun Suomessa”. Teoksessa: Aaltonen, Sanna & Päivi Honkatukia (toim.), Tulkintoja tytöistä. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 27. Helsinki: SKS, 224-250.

Vehkalahti, Kaisa (2000), ”Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse”. Teoksessa: Immonen, Kari & Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900 –lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: SKS, 130-168.

Virtanen, Keijo (1987), Kulttuurihistoria – tie kokonaisvaltaiseen historiaan. Turku: Turun yliopisto.

Waris, Heikki (1936), ”Kaupungit ja muut asutuskeskukset”. Teoksessa: Suolahti, Gunnar et al. (toim.), Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä, Helsinki: K. J. Gummerus Osakeyhtiö, 226-281.

Watkins, Tony (2005), ”Space, history and culture: the setting of children’s literature”. Teoksessa: Hunt, Peter (toim.), Understanding Children’s Literature. Second Edition. London and New York: Routledge, 50-72.

Watt, Ian (1957), The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding. London: Chatto & Windus.

White, Hayden (1973/1975), *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.

Liitteet

Liite 1

Kaikki Arvostelevassa kirjaluetelossa esitellyt nuorille suunnatut kirjat lajeittain³⁴⁹

	1.Suomen historiaan tai sotiin liittyvät romaanit	2.Luontoon, kaukomaihin tai intiaaneihin liittyvät seikkailut	3.Tieteis- ja fantasia-kertomukset	4.Salapoliisi- ja muut seikkailu-kirjat	5.Koululais-kuvaukset	6.Ns. tyttö-kirjat (muut kuin koululais-kuvaukset)	7.Muut nuorten-kirjat	Yht.
1925	3	4	-	-	1	-	5	13
1926	2	5	2	-	3	1	2	15
1927	1	5	-	5	1	4	6	22
1928	3	5	1	4	3	-	3	19
1929	5	10	4	3	1	1	4	28
1930	2	8	-	5	-	3	1	19
1931	3	2	1	3	4	1	2	16
1932	1	7	-	7	-	-	2	17
1933	4	6	1	5	-	1	7	24
1934	5	8	-	4	-	3	4	24
1935	6	3	-	6	2	2	3	22
1936	6	7	1	5	-	4	1	24
1937	4	18	1	7	3	3	4	40
1938	-	10	2	6	3	3	4	28
Yht.	45	98	13	60	21	26	48	311
%	14,5	31,5	4,2	19,3	6,7	8,4	15,4	100

Lähde: Akl 1925, 136-143 ; Akl 1926, 153-159 ; Akl 1927, 128-136 ; Akl 1928, 134-141 ; Akl 1929, 162-172 ; Akl 1930, 150-156 ; Akl 1931, 125-132 ; Akl 1932, 123-129 ; Akl 1933, 106-112 ; Akl 1934, 103-109; Akl 1935, 100-106; Akl 1936, 108-115 ; Akl 1937, 104-113 ; Akl 1938, 114-123.

³⁴⁹ Taulukon luvut perustuvat *Arvostelevan kirjaluetelolon* luokan 85 ”Lasten ja nuorison kertomakirjallisuus” alla esitelyihin teoksiin. Akl:ssa lasten- ja nuortenkirjoja ei ole eroteltu toisistaan, eli luokittelu on tehty itse tätä tutkimusta varten. Lastenkirjallisuudeksi on luettu selkeä lapsille suunnattu kirjallisuus, sekä sadut, runot, antiikin tarut ja kertomuskokoelmat. Nuorille suunnattuun kirjallisuuteen kuuluvat loput luokan 85 kirjat, eli suorasanaiset, romaaninomaiset nuortenkirjat. Taulukon luvut eivät sisällä Akl:ssa esitelyjä tai vain nimeltä mainittuja uusi painoksia nuortenkirjoista, jotka ovat ilmestyneet ensimmäisen kerran jo ennen tutkimusajankohtaa.

Liite 2

Akl:ssa esiteltyjen suomalaisten nuortenkirjojen kustantajat

	Otava	Werner Söderström oy	K.J. Gummerus oy.	Oy. Valistus	Kustannusoy. Kirja	Arvi A. Karisto	Satakunnan kirja-teollisuus oy	Kirja-välitys oy	Suomen pyhäkoulu-yhdistys	Ristin voitto
1925	4	-	-	-	-	1	-	-	-	-
1926	4	2	1	1	1	-	-	-	-	-
1927	6	3	-	-	-	1	-	-	-	-
1928	3	2	1	1	2	-	-	-	-	-
1929	7	3	2	-	-	-	-	-	-	-
1930	6	3	1	-	-	-	-	-	-	-
1931	4	5	1	-	-	-	-	-	-	-
1932	8	1	1	-	-	-	-	-	-	-
1933	8	6	2	-	-	-	-	-	-	1
1934	11	1	2	-	-	-	-	-	1	-
1935	12	2	3	-	-	-	-	-	-	-
1936	9	3	5	-	-	-	-	1	-	-
1937	9	1	7	-	-	-	1	-	-	-
1938	9	1	4	-	-	-	2	-	-	-
Yht.	100	33	30	2	3	2	3	1	1	1

Lähde: Akl 1925, 136-143 ; Akl 1926, 153-159 ; Akl 1927, 128-136 ; Akl 1928, 134-141 ; Akl 1929, 162-172 ; Akl 1930, 150-156 ; Akl 1931, 125-132 ; Akl 1932, 123-129 ; Akl 1933, 106-112 ; Akl 1934, 103-109 ; Akl 1935, 100-106 ; Akl 1936, 108-115 ; Akl 1937, 104-113 ; Akl 1938, 114-123.

Liite 3

Kirjailijoiden esittelyt

Eva Hirn

Eva Hirn syntyi vuonna 1877 Viipurissa ja kuoli 1948 Helsingissä. Hänen molemmat vanhempansa olivat kuuluisien pappissukujen jäseniä, ja isä Adiel Bergroth toimi Viipurin ruotsalaisen lyseon rehtorina. Evan pikkusisko Kersti Bergroth saavutti huomattavasti enemmän kuuluisuutta kirjailijana. Kersti on kertonut suhtautuneensa palvovasti isosiskoonsa Evaan, joka järjesteli rohkeita tempauksia ja vetosi nuorempien sisarusten mielikuvitukseen esittämällä heille kauhunäytelmiä. Kerstin mukaan Evan ansiosta ”elämässä aina tapahtui

taiteellisen odottamattomia asioita”³⁵⁰. Eva suoritti ylioppilastutkinnon Viipurin suomalaisessa jatko-opistossa 1896 ja opiskeli matemaattisia ja luonnontieteellisiä aineita Helsingin yliopistossa. 1902 hän avioitui Taavi Hirnin kanssa. Eva Hirn koki itse olevansa lähinnä ”harrastelijakynäilijä” perheenemännän töidensä ohessa. Hän kirjoitti kahdeksan nuortenkirjaa, joista neljä julkaistiin 1920-luvun puolenvälin jälkeen ja arvosteltiin Akl:ssa. Näiden kirjojen ilmestyessä Eva Hirn oli 49–56 -vuotias. Hirnin nuortenkirjoja on kuvailtu sanonnaltaan naseviksi ja humoristisiksi, ja kertomuksissa esiintyy myös 1920-luvun nuorison moderneja mielipiteitä. Lisäksi Hirn julkaisi pakinoita esimerkiksi Kotiliedessä sekä kirjoitti radiokuunnelmia ja huvinäytelmiä aikuisille. Häntä ja Kersti Bergrothia voi kutsua ensimmäisiksi, ja omana aikanaan harvinaisiksi, suomalaisiksi naishumoristeiksi.³⁵¹

Tauno Karilas

Tauno Karilas (vuoteen 1906 asti Karlsberg) syntyi vuonna 1900 Piippolassa Pohjois-Pohjanmaalla ja kuoli 1980 Helsingissä. Hänen isänsä Niilo Karlsberg työskenteli rovastina. Karilas suoritti ylioppilastutkinnon Kristiinan suomalaisessa yhteiskoulussa ja valmistui filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta 1924. Hän avioitui 1930 ja toimi työuransa aikana päätoimittajana tai toimitussihteerinä aikakauslehdissä sekä osastonhoitajana Kustannusosakeyhtiö Valistuksessa. Karilas vaikutti myös 1940–1960 -luvulla Suomen Nuorisokirjailijoiden ja Suomen nuortenkirjaneuvoston johtokuntien jäsenenä. Karilaan kirjallinen tuotanto on laaja. Hän kirjoitti 1920–1960 -luvulla yli neljäkymmentä lasten- tai nuortenkirjaksi luokiteltavaa teosta. Tämän tutkimuksen aikarajaukseen niistä sijoittuu kymmenen teosta, joista yhdeksän esiteltiin Akl:ssa. Karilas oli näiden kirjojen ilmestyessä 28–38 -vuotias. Suurin osa hänen nuortenkirjoistaan on seikkailukertomuksia, jotka perustuvat vauhdikkaaseen ja nopeatempoiseen toimintaan eksoottisissa ympäristöissä, eikä pitemmille pohdiskeluille tai kuvauksille kirjoissa juuri ole tilaa. Karilas käytti myös salanimiä Antti Haukka, Kaksi rakuunaa ja Laura Jenner, jolla hän yllättävästi kirjoitti Pirkko-tyttökirjasarjaa 1940-luvulla. Tauno Karilas suomensi lukuisia seikkailukirjoja, kuten *Robinson Crusoen* ja Jules Vernen teoksia, kirjoitti joitakin näytelmiä sekä kokosi ja toimitti

³⁵⁰ Bergroth 1971, 192.

³⁵¹ Bergroth 1971, 40, 48, 189-192 ; Heikkilä-Halttunen 2001 (Kotimaisia nuortenklassikoita 2), 46-51 ; Launonen (päätoim.) 1981, 112.

kasku- ja pakinakirjoja, suurmiesten elämäkertoja ja esimerkiksi *Lasten aarreaitta* -runo- ja satukokoelman.³⁵²

Ukko Kivistö (Uuno Kivistö)

Uuno Kivistö (vuoteen 1906 asti Åker) syntyi 1891 Helsingissä ja kuoli 1962 Turussa. Hänen isänsä oli työnjohtaja Johan Åker. Kivistö on kertonut kirjallisten harrastusten alkaneen varhaislapsuudessa itse kirjoitettujen näytelmien esittämisellä, mutta isä ei kuitenkaan tällaista ”jonninjoutavuutta” hyväksynyt. Uunon aloitettua oppikoulun perhe muutti Viipuriin, josta myös tuli Kivistön historia-aiheisten nuortenkirjojen tapahtumapaikka. Kivistö kertoi saaneensa aiheita kirjoilleen kuunnellessaan viipurilaisten naapurinmummojen ja merimiesten tarinoita. Lisää aineistoa kertyi Kivistön työskennellessä keskikoulun jälkeen laivanvarustajan toimistossa ja rautateiden palveluksessa. Myöhemmin hän työskenteli Turun NMKY:ssä poikatyönsihteerinä, kävi Jyväskylän seminaarin ja valmistui kansakoulunopettajaksi. Kivistö koki partiotyön elämäntehtäväkseen ja oli siinä mukana kuolemaansa asti. Hän testasi tekstejään niin oppilailtaan kuin myös partiolaisilla ja totesi suunnanneensa kirjansa nuorille, ”jotka eivät elä vielä murroskautensa vaikeaa aikaa, vaan ovat siinä iässä, että aavistavat sen pian tulevan”³⁵³. Kivistö julkaisi nuortenkirjoja 1920–1950 -luvulla, ja viisi kirjaa arvosteltiin Akl:ssa 1929–1932, jolloin Kivistö oli 38–41 -vuotias. Kivistön itsensä mukaan hyvässä seikkailukirjassa on vauhtia, reippautta ja nopeita käänteitä mutta ei rakkausaiheita, sillä se olisi ollut pojista noloa.³⁵⁴

Yrjö Kohonen

Yrjö Kohonen syntyi 1910 Impilahdella Raja-Karjalassa ja kuoli 1967 Helsingissä. Hänen isänsä oli kauppias. Kohonen valmistui ylioppilaaksi Sortavalan yliopistosta ja papiksi Helsingin yliopistosta 1937. Hän työskenteli pienissä maaseutuseurakunnissa, mutta jatkosodan jälkeen siirtyi toimittajaksi kirjoittaen esimerkiksi *Partio* -lehteen, *Sotilaspappiin*, *Kodin Kuvalehteen* ja *Kotimaahan*. Hän julkaisi seitsemän nuortenkirjaa 1930–1940 -luvulla, joista Akl:ssa arvosteltiin 4 vuosina 1930–1937. Kohonen oli tuolloin 20–27 -vuotias. Lisäksi Kohoselta ilmestyi muutama romaani, lähetyssaarnaaja Martti Rautasen elämäkerta,

³⁵² Havaste 2000 (Kotimaisia nuortenklassikoita 1), 52-56 ; Launonen (päätoim.) 1981, 179-181.

³⁵³ Kivistö 1947 (Mekin olemme olleet nuoria), 72.

³⁵⁴ Kivistö 1947 (Mekin olemme olleet nuoria), 64-72 ; Laakso 2001 (Kotimaisia nuortenklassikoita 2), 70-74 ; Launonen (päätoim.) 1981, 203.

sekä hartauskirjoja ja tutkielmia erilaisten järjestöjen, ylioppilasnuorison, partiolippukuntien tai urheiluseurojen toiminnasta.³⁵⁵

Kaisa Meri

Kaisa Meri, eli oikealta nimeltään Katri Aksa Kaisa Säivä (vuoteen 1936 asti Sjöman) syntyi 1898 ja kuoli 1977 Porissa. Hänen vanhempansa olivat sahatyömies Frans Sjöman ja kauppias Hilma Silfver. Meri kävi liikeapulais- ja käsityöläiskoulun ja toimi kauppiana Porissa 1928-1960. *Arvosteleavassa kirjaluetelossa* häneltä esiteltiin vain yksi nuortenkirja eli *Pikku emäntä* vuonna 1929, jolloin hän oli 31-vuotias. Meren tuotanto painottui 1930–1960 -luvulle, ja hän kirjoitti huvi- tai seuranäytelmiä, romaaneja, raittiuskertomuksia sekä muutamia nuortenkirjoja. Meren käyttämiä kirjailijanimiä olivat Kaisa Sjöman, Kaisa Säivä, Kaisa Meri ja Lempi Alho.³⁵⁶

Mary Marck (Kersti Bergroth)

Kersti Bergroth syntyi 1886 Viipurissa ja kuoli 1975. Molemmat vanhemmat olivat pappissukujen jäseniä, isä Adiel Bergroth rehtori ja isosisko Eva Hirn kirjailija. Tosin Kersti Bergrothista tuli nuortenkirjailijana selvästi sisartaan suosittumpi. Bergroth vietti lapsuutensa Viipurissa käyden Viipurin Suomalaista Tyttökoulua. Hän totesi omaelämäkerrassaan, että koulun ”tyyli varjeli ja suojeli vapauttani”³⁵⁷. Hänen mukaansa koulussa ei hätyytetty tai painostettu, johon vaikutti sekin, ettei tyttökoulu ollut alun perin johtanut ylioppilastutkintoon. Tarkat säännöt toivat enemmän hermolepoa kuin ahdistusta. Lapsuudessaan Bergroth kertoi kokeneensa alemmuudentuntoa, sillä hänen paras kaverinsa Helmi oli luokan ”esikuva ja omatunto”³⁵⁸. Itse hän ei ollut mielestään viehättävä, vaan kiihkeä ja huomiota tavoitteleva. Kouluajoista Bergrothille jäi mieleen vahva yhteenkuuluvaisuuden tunne, joka näkyy myös hänen nuortenkirjoissaan. Bergroth valmistui filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta 1910. Suomennettuaan Susan Coolidgen tyttökirjoja hän päätti kehittää itse suomalaisen koululaisromaanin. Ruotsinkielinen nuorisoromaani *Nanna* ilmestyi 1915 ja Eevan luokka 1917, jota seurasi kolme jatko-osaa. Bergroth julkaisi kaikki nuortenkirjansa sekä suomeksi että ruotsiksi. Häneltä ilmestyi

³⁵⁵ Käkönen (toim.) 1947, 73 ; Launonen (päätoim.) 1981, 205.

³⁵⁶ Launonen (päätoim.) 1981, 273-274.

³⁵⁷ Bergroth 1971, 142.

³⁵⁸ Bergroth 1971, 132.

nuortenkirjoja 1917–1961, ja Akl:ssa niistä esiteltiin neljä 1925–1938, jolloin Bergroth oli 39–52 -vuotias. Kaikissa nuortenkirjoissa esiintyvät samanlaiset henkilöahmotyypit, mutta näytelmäkirjailijana Bergroth loi varsinkin hauskaa ja elävää vuoropuhelua henkilöiden välille.³⁵⁹

Paavo Ruotsalainen

Paavo Ruotsalainen syntyi 1887 Sonkajärvellä Pohjois-Savossa ja kuoli 1967 Iisalmella. Hänen vanhempansa olivat maanviljelijöitä. Hän valmistui Sortavalan seminaarista ja suoritti saarnalupatutkinnon 1919. Ruotsalainen työskenteli kansakoulun opettajana, matkapuhujana Suomen kristillisessä opettajaliitossa, maanviljelijänä sekä kunnanvaltuutettuna. Hän toimi myös kansanedustajana 1929–1932 ja osallistui Vienan-Karjalan retkikuntaan 1918. Ruotsalainen julkaisi kuusitoista erä-aiheista nuortenkirjaa 1930–1960 -luvulla, joista ensimmäinen *Korven urhot* esiteltiin Akl:ssa 1937. Ruotsalainen oli tuolloin 50-vuotias.³⁶⁰

Irmeli Salava (Irmeli Silvo)

Irmeli Salavasta eli Irmeli Silvosta ei löydy kirjailijamatrikelista muuta tietoa, kuin että hän julkaisi *Neliapila* -kertomuksen vuonna 1927.³⁶¹

Jalmari Sauli

Jalmari Sauli, eli Hjalmar Verner Sauli (vuoteen 1908 asti Saxelin) syntyi 1889 Hämeenlinnassa ja kuoli 1957 Tampereella. Hänen isänsä oli tehtailija Karl Otto Saxelin. Sauli valmistui ylioppilaaksi Helsingin suomalaisesta reaalilyseosta ja filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta 1911. Hän saavutti nuorena kuulantyyntönnön maailmanmestaruuden ja kuului Suomen olympiajoukkueeseen vuonna 1908. Myöhemmin Sauli työskenteli päätoimittajana Aamulehdessä, toimittajana Hämeen Sanomissa ja Uudessa Aurassa sekä konttoripäällikkönä G.A.Serlaschius Oy:ssä Mäntässä. Saulin kirjailijanura lähti liikkeelle, kun hän päätyi leikattavaksi taisteltuaan vuoden 1918 sisällissodassa valkoisten puolella ja joutui jäämään pitkälle sairauslomalle. Sauli kirjoitti

³⁵⁹ Bergroth 1971, 40, 48, 97, 132-133, 142-143, Laukka 2000 (Kotimaisia nuortenklassikoita 1), 94-97.

³⁶⁰ Launonen (päätoim.) 1981, 374-375.

³⁶¹ Launonen (päätoim.) 1981, 381.

sotakokemuksistaan, omien sanojensa mukaan suorastaan ”veren pakosta”³⁶², romaanin ”Valkoinen varjo”, jossa ihannoidaan valkoista sotasankaria. Nuortenkirjoja Sauli kirjoitti 1922–1940 yhteensä lähes 20, ja Akl:ssa niistä esiteltiin 1925–1938 kuusi kappaletta. Tuolloin Sauli oli 36–49 -vuotias. Saulin nuortenkirjat ovat tyypillisesti täynnä kasvatuksellisuutta, isänmaallisuutta ja nopeakänteisiä seikkailuja. Hänen historialliset kertomuksensa kuvaavat enemmänkin 1920–1930 -luvun kansallistunnon kohotusta kuin varsinaista kohde aikaansa. Sauli julkaisi lisäksi useita romaaneja sekä muutaman huvinäytelmän ja lastenkirjan.³⁶³

Anni Swan

Anni Swan syntyi 1875 säätyläisperheeseen Helsingissä ja kuoli 1958. Hän oli perheen seitsemäs tytär. Isä, maisteri Carl Gustaf Swan oli alun perin opettaja ja Aleksis Kiven opiskelutoveri, mutta Annin syntymän aikaan isä työskenteli perustamassaan kieli- ja asioimistoimistossa. Anni vietti varhaislapsuutensa maaseudulla Hämeessä, kun perhe muutti Janakkalaan Ison-Hiiden kartanoon. Yksinäinen metsissä samoilu ja mielikuvitusystävät synnyttivät lähes mystisen luontosuhteen, joka ilmeni Swanin aikuisena kirjoittamissa saduissa. Vuonna 1884 perhe muutti Lappeenrantaan, ja Annikin aloitti varsinaisen koulunkäynnin opiskeltuaan aiemmin sisarustensa johdolla. Hän kävi Mikkelissä tyttökoulun, mutta ylioppilaaksi tähtääminen aiheutti kuitenkin ihmetystä ja torjuntaakin perheen piirissä. Helmi-sisaren mielestä ylioppilaaksi tuleminen oli ”hupsutusta”. 1895 Anni pääsi ylioppilaaksi Helsingin Suomalaisesta Yhteiskoulusta osallistuttuaan yksityiskokelaana ylioppilaskirjoituksiin. Myöhemmin hän opiskeli Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa sekä ulkomailla ja valmistui opettajaksi Jyväskylän seminaarista. Avioliitto Otto Mannisen kanssa vei Swanin jälleen maalaisoloihin Kangasniemelle.

Swan on tunnettu etenkin saduistaan, sillä hän loi suomenkielisen symbolistisen sadun. Nuortenkirjoja hän julkaisi yksitoista vuosina 1914–1949, ja ne vakiinnuttivat suomalaisen nuortenromaanin. Niitä on myyty yhteensä miljoona kappaletta. Akl:ssa 1927, 1930 ja 1937 esiteltyjen kirjojen ilmestyessä Swan oli 52–62 -vuotias. Swanin nuortenkirjat eivät ole turhan moralistisia, ja niissä kuvataan tarkasti lapsen fyysistä ja psyykkistä elämää.

³⁶² Sauli 1947 (Meistä tuli kirjailijoita), 207.

³⁶³ Grönn 2000 (Kotimaisia nuortenklassikoita 1), 144-149 ; Launonen (päätoim.) 1981, 395 ; Niemi (toim.) 1976, 131 ; Sauli 1947 (Meistä tuli kirjailijoita), 206-207.

Ne sisältävät usein tuhkimotarinoita, kun köyhyydestä nousee ihmeellisten sattumien tai salaisuuksien paljastumisten kautta kartanoiden perillisiksi.³⁶⁴

Maija Tyyne (Tyyne-Maija Salminen)

Tyyne-Maija Salminen syntyi 1903 Tuusulassa ja kuoli 1967. Isä oli kirvesmies. Salminen suoritti kansa- ja käsityökoulun ja työskenteli kotelotyöntekijänä, kotiapulaisena ja lastenhoitajana. Hän julkaisi kolme nuortenkirjaa ja muita romaaneja 1930–1950 -luvulla. Vuonna 1931 Akl:ssa esiteltyyn *Portti auki* -kirjan ilmestyessä hän oli 28-vuotias. Suomalaisten nuortenkirjailijoiden joukossa Salminen oli ensimmäisiä työväenluokan kuvaajia. Hänen kirjansa ovat sävyiltään synkähköjä ja opettavaisia, mutta niissä on teemana usein sitkeä eteenpäin pyrkiminen.³⁶⁵

Liite 4

Tarkempaan tarkasteluun valittujen nuortenkirjojen esittelyt Arvostelevassa kirjaluettelossa

Akl 1925, Marck, Mary: *Luokan ikävin tyttö*. Esittelijänä Tyyni Haapanen-Tallgren.

Sanottuaan täysikasvuiseksi ehtineelle Eevalle hyvästit Mary Marck alkaa taas neljännessä luokasta. Tyypit eivät ole aivan samat, mutta vahvasti sukua (Liisa-Eeva, Nella-Hertta). Kirjasta käy aika huvittavalla tavalla ilmi isojen ihmisten ja lasten maailman sekä erilaisuus että samanlaisuus, mutta nuorisokirjana se ei vedä vertoja esim. ”Eevan luokalle”. Voi myöskin panna kyseenalaiseksi, kykenevätkö nuoret lukijat suhtautumaan kuvattaviin, toisin sanoen itseensä, yhtä humoristisesti kuin tekijä, joka näkee asiat täysikasvuisten silmin.

Tulee varmastikin saamaan laajan levikin kuten muut saman tekijän nuorisokirjat.

Akl 1926, Hirn, Eva: *Kun elämä on ihanaa*. Yhteiskoululaisromaani. Esittelijänä Tyyni Haapanen-Tallgren.

Eva Hirn on tällä kertaa kirjoittanut oikein hauskan ja eloisan nuorisoromaanin, jossa eri koululaistyyppit esiintyvät ja jossa myös vilahtavat näkyviin kodit valo- ja varjopuoliseen. Ainoana häirtä ovat eräät pienet kielelliset kompastukset. Nuorisokirjastoihin.

³⁶⁴ Kivilaakso 2009, 11-15, 19, 23, 29, 60-62, 66 ; Kivilaakso 2003, 59, 63 ;Laukka 2000 (Kotimaisia nuortenklassikoita 1), 161-166.

³⁶⁵ Launonen (päätoim.) 1981, 385-386 ; Loivamaa 2000 (Kotimaisia nuortenklassikoita 1),140-143.

Akl 1927, Hirn, Eva: *Helin kesä*. Esittelijänä Tyyni Haapanen-Tallgren.

”Ei silti että minä olisin vanhanaikainen ja ahdas, mutta minun ihanteeni ei ole nykyajan tyttö”, sanoo Heli Sarkamaan onnellinen sulhanen kirjan lopulla. Juuri ”nykyajan tytöille” voi ilomielin suositella tätä säkenöivän hauskaa ja pirteätä kirjaa, missä m. m. terveellisesti nauretaan eräitten nykyajan vikojen kustannuksella. Hankittava kaikkiin kirjastoihin, missä jo on sarjan edellinen numero ”Kun elämä on ihanaa”. Mieluinen välipala vanhemmallekin yleisölle.

Akl 1927, Salava, Irmeli: *Neliapila*. Kertomus. Esittelijänä Tyyni Haapanen-Tallgren.

Harmiton, joskin verrattain tyhjämpäväinen kuvaus helsinkiläisistä tyttökoululaisista, heidän partioretkistään, elokuvakäynneistään, hyväntekeväisyyspuuskistaan jne. Huvittavan tarkoin mainitaan, kenen isä on kuuluisa tuomari, kenen kuuluisa arkkitehti, kenraali tai ministeri. Virallisia päivällisiä ja diplomaattikutsuja häämöittää taustassa. Tuskin tarpeellinen kirjastoissa.

Akl 1927, Swan, Anni: *Sara ja Sarri*. Esittelijänä Tyyni Haapanen-Tallgren.

Anni Swanin kirjat eivät kaipa suositteluja. Siksi ainutlaatuisen sijan on tämä hieno ja miellyttävä kirjailijatar, joka aina tuntuu antavan parastaan, saanut nuorisokirjayleisön tietoisuudessa. Pikkuserkukset Sara ja Sarri ovat kaksi elämänhaluista tyttölasta, jotka joutuvat monenlaisiin kommelluksiin elämän kaidalla tiellä, mutta heidän kolttosissaan on aina jotakin ajatusta, yritteliäisyyttä tai lämminsydämisyyttä takana. Kuten kaikissa Anni Swanin kirjoissa, on tässäkin runsas annos romantiikkaa ja jännitystä. Kaikkiin nuorisonkirjastoihin.

Akl 1929, Meri, Kaisa: *Pikku emäntä*. Esittelijänä Helle Cannelin.

Pieni, näppäränlainen, mutta itsessään vähäpätöinen kertomus kolmesta lapsesta, jotka isän sairauden ja äidin työssäolon johdosta joutuvat erään kesän suureksi osaksi itse pitämään itsestään huolta, tai oikeastaan vanhin, 10-vuotias ”pikku emäntä” Liisa huolehtii heistä. Lapsille tarkoitettussa kirjassa tekee epämiellyttävän vaikutuksen se, että on kuvattu muutaman tytön ”hermostunut” ilmeisesti mielisairas äiti.

Akl 1931, Tyyne, Maija: *Portti auki*. Kertomus nuorisolle. Esittelijänä Eero Salola.

Kirjassa ei ole varsinaista juoni-ainesta. Se kuvailee kaunokirjallisessa muodossa kansakoulunsa suorittaneiden nuorten tyttöjen ja poikien ensimmäisiä, tunnustelevia askeleita elämänuraa etsiessään. Rehellinen työ ja eteenpäinpyrkimishalu kuvataan lukijaan herkästi tehoavalla tavalla. Kirjan antaisi kernaasti jokaisen kansakoulusta pääsevän käteen, siksi onnistuneessa muodossa siinä nuorten lukijoiden mieliin terotetaan rehellisyyden ja tarmokkuuden merkitystä elämänuraa kuljettaessa, olkoonpa tämä ura laadultaan mikä tahansa.

Akl 1932, Kivistö, Ukko: Sankarimerkki. Erään partiolaisen lyhyt elämäntarina. Esittelijänä Eero Salola.

Vaatimaton mutta liikuttava tarina nuoren partiolaisen elämästä. Poikaa, joka syntyjään oli heikko terveydeltään, koetetaan karaista reippaalla elämällä. Partiolaisuus osoittautuikin monessa suhteessa sopivaksi hänelle. Eräällä leirimatkalla poika tekee sankariteon, hän pelastaa pienen tytön junan alle jäämästä, mutta saa itse vaikeita vammoja, jotka vihdoin lopettavat hänen elämänvaelluksensa. Kirja näyttää partiolaisuuden kauneimmilta puolilta – sehän niin usein käsitetään vain päämäärättömäksi retkeilyharrastukseksi. Suositeltava nuorten luettavaksi kasvatuksellisen sisällyksen tähden.

Akl 1934, Sauli, Jalmari: Siniristi ja punatähti. Seikkailuromaani. Esittelijänä Eero Salola.

Jalmari Sauli on nuorisokirjallisuuteen vakavimmin suhtautuvia kirjailijoitamme. Häntä on kautta hänen tuotantonsa innoittanut erikoisesti kaksi arvokasta kasvatuksellista piirrettä: voimakas isänmaanrakkkaus ja luja kiintyminen luontoon. Ylläoleva, uusin hänen seikkailukirjoistaan, on isänmaanrakkauden ylistys. Juoni punoutuu nuorten toverusten taisteluun kommunistista myyräntyötä vastaan. Tekijä on saanut juonensa erinomaisen jännittäväksi, tasaisesti hallituksi ja samalla isänmaallisesti innostavaksi. Erinomainen seikkailukirja: jännittävä ja arvokas.

Akl 1935, Haukka, Antti: Kohtalokas veistos. Seikkailukertomus. Esittelijänä Eero Salola.

Seikkailua, joka liikkuu poikien, vanhojentavaroidenkaupustelijoiden ja ”lumpumiesten” parissa vaivaa tottumaton juonenhallinta ja epätodellisuudentuntuinen kerronta. Aiheessa vilahtelee käyttökelpoistakin, mutta pelkkä hajanainen jännityksen tavoittelu ei ole riittänyt kiinteään, hyvän seikkailukertomuksen luomiseen. Sivulla 64 on aiheettomasti käytetty välttävää sanaa.

Ehkäpä tämä sentään poikiin menee. Heillähän on joskus omat mittapuunsa.

Akl 1936, Kohonen, Yrjö: Tie voittoon. Esittelijänä Eero Salola.

Vauhdikas kertomus suomalaisten sotilassalaisuuksien varastamisesta Venäjälle ja niiden pelastamisesta sieltä. Kirja ei ole ainoastaan sarjansa (Poikien seikkailukirjasto) parhaita, se on yleensäkin poikakirjojen ensimmäisiä. Siinä on jännitystä tarpeeksi, mutta sen ohella sisältyy kirjaan erikoisen lämmittävästi vaikuttavaa isänmaanrakkautta ja oikean miehekkyyden ylistystä. Lieneekö tekijää erityisesti herkästänyt urheiluharjoituksissa tapaturmaisesti kuolleen veljensä muisto, jolle hän on teoksensa omistanut.

Akl 1937, Ruotsalainen, Paavo: Korven urhot. Romaani nuorisolle. Esittelijänä Eero Salola.

Nykyaikainen suomalaisen korvenhengen ylistyslaulu, jonka tapaukset sivuavat meidän vuosiamme. Metsien raikasta henkeä, isänmaanrakkautta ja jumalanpelkoa. Puhdashenkinen kirja, joka sopii kaikkiin kirjastoihin kaikenikäisten luettavaksi.

Akl 1938, Karilas, Tauno: Valkoinen ympyrä. Seikkailukertomus. Esittelijänä Eero Salola.

Tekijä käyttää kertomuksensa aiheena itäisen rajan ylitystoimintaa ja saakin syntymään erinomaisen jännittäviä tilanteita. Juuri niiden järjestämisessä tekijä osoittautuu taaskin taitavaksi. Kokonaisuutena ”Valkoinen ympyrä” ei ole viimeistelty. Lukijaa muuten ihmetyttää joskus päähenkilöiden valitsemat toimintatavat, ne usein johdattavat heidät itsensä suoraan surman suuhun – mutta niinpä kertomus saakin taas uutta hirmujännitystä. Hengeltään kirja on terve. Suositellaan.

Akl 1938, Marck, Mary: Luokan merkkihenkilöitä. Esittelijänä Helvi Karahka.

Tuottelias kirjailija toistaa helposti itseään, siitä on Marckin uusi koululaiskirja elävä esimerkki; henkilöt ja tapahtumat ovat tutut Eeva-sarjasta. Mutta siitä huolimatta kirjan lukee mielellään, onhan se älykkään, tottuneen kynänkäyttäjän käsialaa ja tällaisenaakin ilahduttava tapaus heikossa nuorisokirjallisuudessa.

Akl 1938, Sauli, Jalmari: Mustat ketut. Esittelijänä Eero Salola.

Jalmari Sauli on todellakin loistava nuorisokirjailija. Tuon tuostakin hän julkaisee uutuuksia, jotka kerta toisensa jälkeen on todettava alan parhaimpiin kuuluviksi. ”Mustat ketut” on lyhyesti sanoen erinomainen. Sen sanonta on paikoitellen suorastaan mestarillista, juoni on todellisuuden tuntuisuudessaan sykehdyttävä, enemmän kuin seikkailu, lapsiroomaani. Ja luonnontuntu, kuten aina Saulilla, välitön. Kokonaisuutena ehkä voidaan huomauttaa siitä, että teos tuntuu syntyneen nopeasti, kuin yhdellä istumalla. Siitä on kyllä myöskin välittömyys hyvänä seurauksena, mutta myöskin eräänlainen ohimenevyyden tuntu. Kirjan loppu on erikseen mainittava. Koskaan en muista minkään seikkailukirjan päättyneen niin voimakkaaseen taiteelliseen nousuun: Jumalan tuomio, paha saa palkkansa, kuvataan niin väkevänä näkemyksenä, että se jää pysyvästi lukijan mieleen. Huomautettakoon, että nimi ”Mustat ketut” ei viittaa luonnontieteelliseen aiheeseen vaan merkilliseen rikosaiheeseen. Parhaita nuorisokirjojamme!